

Izveštaj o položaju etnickih manjina na Kosovu

(period jun - septembar 2000.)

Rezime

U ovom šestom zajedničkom izveštaju imamo cilj da damo pregled tekucih uslova sa kojima su suočene manjinske zajednice na Kosovu; opisujemo pitanje bezbednosti koje se tice manjina; i ilustrujemo kumulativni efekat kontinuiranog nedostatka bezbednosti za ove zajednice.¹ Podsecajuci na sadržaj prethodnih izveštaja, pokušali smo da fokus usmerimo na pitanja tekuće politike. Izazovi postaju sve kompleksniji, ali ostaje odgovornost medunarodne zajednice, pogotovo UNMIK-a i KFOR-a, ali takode, i što je još važnije, svih stanovnika Kosova, da se sa njima nose. Opisacemo poboljšanja koja su se desila i izložiti korake koje treba preduzeti da bi se osigurala puna zaštita manjinskih populacija, koja ce im dozvoliti da igraju punu i aktivnu ulogu u razvoju budućnosti Kosova. Tek kada se ovo postigne, bice moguće da postojeće manjinske zajednice ostanu, uverene u ostvarljivu budućnost, a da se desetine hiljada izbeglica i raseljenih vrata bezbedno i dostojanstveno.

Ad hoc radna grupa za manjine, kojom zajednicki predsedavaju UNHCR i OEBS, nastavila je da igra ulogu foruma za raspravu i ocenu širokog kruga pitanja koja se tice manjina. Poslednjih meseci, radna grupa je preduzela sistematsko pracenje izvesnog broja najvažnijih problema. Ovaj rad doprineo je pripremi izveštaja. Najvažniji prilog, medutim, i dalje su stalni izveštaji sa terena, gde su obe organizacije prisutne. Upravo nam prisustvo na terenu omogućava da imamo široki uvid u to kako žive manjine.

Adekvatna **bezbednost** ostaje ključno pitanje za manjine. Ono što se pojavljuje, i opisuje u ovom izveštaju, jeste povećana raznovrsnost iskustava manjinskih zajednica. Za neke, kao što su Romi na zapadu Kosova, tokom perioda koji pokriva ovaj izveštaj bilo je znatno manje ozbiljnih incidenata. Medutim, za većinu manjinskih grupa situacija ostaje, u najboljem slučaju, opasna. Opisani incidenti pokazuju da ne bi trebalo da budemo zadovoljni bezbednošću. Dugi periodi relativnog mira mogu biti brutalno prekinuti nasilnim incidentima. Uporno maltretiranje manjina niskog intenziteta takode može imati zatupljujuci i demoralisuci efekat. Nedostatak bezbednosti i dalje ogranicava **slobodu kretanja**. Uticaj na zajednice i pojedince, od kojih neki vec više od godinu dana efektivno nemaju slobodu kretanja, jeste poražavajući. Cinjenica da ovo pitanje ostaje aktuelno od jednog izveštaja do drugog jeste ozbiljan podsetnik na to koliko još posla predstoji medunarodnoj zajednici.

Odgovor medunarodne zajednice je kritican da bi se ustanovilo u kojoj meri manjinske zajednice mogu očekivati održivu budućnost. Pristup medunarodne zajednice varira. Mnoge organizacije još uvek treba da ucine mnogo više da bi postigle ravnotežu u zadovoljavanju potreba manjina pored pomoci većinskoj zajednici. Procena pokazuje da postoje varijacije, od zajednice do zajednice, i od oblasti do oblasti. U oblastima kao što je zapadno Kosovo, i u skorije vreme na jugoistoku, kreativni odgovor vlasti, uključujući specijalne mere bezbednosti i

¹ Kao u prethodnim izveštajima, etnicku manjinu definišemo kao grupe koje su brojcano u manjinskom položaju na određenom delu Kosova u poredenju sa neposrednim susedima. Shodno tome, nismo pokrili kosovske Srbe u onim severnim opštinama gde oni cine brojanu većinu, ali smo uključili referencu na kosovske Albance u tim istim i određenim drugim lokacijama gde se nalaze u manjini, suočeni sa problemima slicnim problemima kakve najvećim delom imaju manjine na Kosovu.

ucestalije patroliranje, cini se da su pomogli poboljšanju situacije. Broj policajaca UNMIK-a nastavlja da raste. Dobar odnos između manjina i organa bezbednosti je vitalan, pored ostalog i da bi se manjine uverile da se njihova zaštita uzima ozbiljno. Izveštaj pokazuje da je postignuto poboljšanje u ovom odnosu ali da još uvek ima mnogo posla, i da se javljaju novi izazovi kako se veća odgovornost predaje lokalnim strukturama.

Efikan i pravicni pravosudni sistem je neophodna komponenta demokratskog društva. Samo uz dejstvujuci i nepristrasan sistem pravde može se uspostaviti vladavina zakona i delovati na odsustvo straha od kazne. Ovo je pogotovo važno na Kosovu, gde manjinske zajednice sebe vide kao žrtvene jarce za nepravicu pravosude. Nažalost, u nekim slucajevima ova percepcija izgleda potvrđena. Ulogu međunarodnih sudija i tužilaca u okviru lokalnog sistema pravosuda trebalo bi dalje razviti da bi se u potpunosti iskoristio njihov potencijal.. Njihovu podršku ne bi trebalo ograničiti samo na direktno učešće u slucajevima koji uključuju manjine. Njih pre treba posmatrati kao dragocen resurs koji doprinosi kontinuiranoj proceni razvoja pravosuda i shodno tome obezbeđuje podršku i savet.

Pored rešavanja pitanja neposredne bezbednosti, postoji potreba za sveobuhvatnim pristupom koji ce gajiti pomirenje između manjinskih grupa i vecinskog stanovništva kosovskih Albanaca. Samo uz napredak u ovoj oblasti mogu se postići dugorocne garantije bezbednosti. Dok su neki dobrodošli koraci koji uključuju sve grupe preduzeti na centralnom nivou, a na lokalnom nivou između Albanaca i njihovih suseda Roma i Muslimana, malo je bilo znacajnog razvoja na lokalnom nivou između Albanaca i Srba. Izveštaj opisuje neke **ključne inicijative** preduzete u vezi rešavanja potreba manjina, uključujuci Memorandum o saradnji između SPGS i SNV, Platformu za zajednicku akciju romske, Aškali i egipcanske zajednice, konferenciju u Erli hausu, koje su imale za cilj da neguju dijalog između kosovskih Srba i kosovskih Albanaca, i snažnu osudu nasilja koju je uputila zajednica nevladinih organizacija. Sve ovo može se opisati kao "dobar pocetak". Ono što ostaje da se vidi jeste kako ce se ove inicijative razviti u prakticne i održive korake.

Ovaj izveštaj vraca se ključnim temama kojima su se bavili i prethodni izveštaji i istražuje koja pitanja su rešena, a kojima je potrebno posvetiti više usmerenog napora. U gotovo svim oblastima, odgovor relevantnih vlasti može se opisati kao pomešan. U nekim oblastima je bilo vidno dobrih inicijativa, ali ukupna politika prema zaštiti ključnih prava manjina ostaje nepotpuna u mnogim važnim pitanjima.

Pristup osnovnim uslugama i dalje je kritican. Ponovo se bavimo pristupom **obrazovanju, zdravstvenim, javnim uslugama i socijalnoj zaštiti**, i ocenjujemo kako se zadovoljavaju potrebe manjina. Ova procena stanja dešava se u vreme brzih promena na sceni. Humanitarna pomoc se smanjuje i fokus se pomera prema dugorocnim strukturama koje ce zadovoljavati socijalne potrebe. U ovom stadijumu važno je analizirati kako ce se ovi sistemi prilagoditi potrebama manjina. Ovaj izveštaj pokazuje da je pristup mnogih manjinskih grupa osnovnim uslugama i dalje ogranicen strahom za bezbednost i nedostatkom slobode kretanja, ali takode i direktnom diskriminacijom, kao i politikom koja ima indirektni diskriminirajući efekat. Nediskriminacija je jedan od osnovnih principa ljudskih prava. Diskriminaciju treba suzbiti odlucnom akcijom međunarodne zajednice da bi se postavili cvrsti temelji za dalju izgradnju lokalog sistema.

Pristup medijima, na pravicionj jednakoj osnovi je ključan da bi manjine dobile osećaj pripadnosti Kosovu i u promovisanju pomirenja. Preduzeti su koraci da bi se pozabavilo **govorom mržnje** u medijima koji raspiruje etnicku netrpeljivost. **Zapošljavanje** je ključno pitanje da bi se obezbedila održiva buducnost manjinskih zajednica. Potreban je jasan antidiskriminacioni zakon koji ce se cvrsto sprovoditi. Takode, javne vlasti treba da preduzmu posebne korake u promovisanju održanju zaposlenosti manjina.

Kako se približavaju opštinski izbori, pitanje **pristupa politickim strukturama** ima izuzetnu važnost. Uglavnom tokom ovog perioda, manjine su, uključujuci kosovske Srbe, ucestvovali u izvršnim strukturama u okviru ZPAS. Medutim, kosovski Srbi i Turci nisu, opšte uzev, ucestvovali u procesu registracije, te stoga nece uzeti učešća u izborima zakazanim za 28. oktobar. Izvršna tela koja ce se formirati posle izbora, a koja ce preuzeti odgovornost za upravljanje opštinama, stoga možda nece u punoj meri reprezentovati sve populacije koje

opslužuju. Ovo će zahtevati od međunarodne zajednice da pomno prati ova tela, da bi osigurala da rezultat ne budu prenebregnuta prava i potrebe manjinskih zajednica.

Ključno pitanje za mnoge stanovnike Kosova, koje posebno pogoduje manjine, jeste pitanje **imovine**. Odsustvo efikasnog pristupa mehanizmima koji štite imovinska prava i omogućavaju popravku domova, važan je faktor koji sprečava povratak manjina. Posebno zabrinjava ograničeni progres Direktorata za kuće i imovinu i Komisije za zahteve. Ovo pitanje će dobijati na važnosti u narednoj godini.

Jedna od indicija o tome kako same manjine vide svoju budućnost može se meriti trendom kretanja populacije. Slika odlazaka, povratka i daljeg internog raseljenja je pomešana. Neke manjinske zajednice, posebno kosovski Srbi u urbanim sredinama, nastavljaju da odlaze zbog neprekidnih problema sa bezbednošću. S druge strane, u ovom periodu je takode bilo malobrojnih, ali rasprostranjenih spontanijih povratka svih manjinskih zajednica, kao i nekih pozitivnih koraka prema mogućnosti organizovanog povratka. Osnivanje foruma kao što je Zajednički komitet za povratak Srba omogućilo je radni mehanizam za sve zainteresovane aktere na kojem će raspravljati o pitanjima od zajedničkog značaja i shodno tome koordinisati svoj odgovor. Koordinisan i sveobuhvatan pristup međunarodne zajednice svim pitanjima koja se tiču manjina, a posebno bezbednosti, imovini, zapošljavanju, pristupu uslugama, biće neophodan da bi povratak bio siguran i održiv.

Posle više od godine od objavljivanja Prvog izveštaja o položaju manjina, u izvesnom broju oblasti je postignut nesumnjiv napredak. Međutim, stvarnost je da trenutno obezbeđenje za većinsku i manjinske zajednice uglavnom teče paralelno i još uvek je u mnogim slučajevima neadekvatno. Uspešni primeri zajedničkog korišćenja infrastrukture postoje i, dok ovo možda nije moguće na svakoj lokaciji i u svakom slučaju, ne sme se zaboraviti krajnji cilj izgradnje sistema koji će biti jednako dostupan i pravičan prema svima.

Kosovo se sada nalazi na presudnoj raskršnici. Opštinski izbori 28. oktobra i sprovođenje njihovih rezultata predstavljaju prvo značajno povlačenje međunarodne zajednice iz direktnog upravljanja provincijom. Od izuzetne je važnosti da novoizabrane opštinske vlasti na Kosovu ne samo poštuju prava manjina, već takode preduzmu pozitivne korake da poboljšaju položaj manjina i olakšaju njihov povratak. Naredni meseci će testirati rešenost međunarodne zajednice da obezbedi da različiti trendovi koji se javljaju u iskustvu različitih manjinskih grupa ne dovedu do toga da bilo koja grupa bude zapostavljena. Najvažniji cilj za sve mora ostati Kosovo zasnovano na poštovanju ljudskih prava i dostojanstva svih svojih stanovnika, bez obzira na etničke razlike.

Bezbednost

1. Bezbednost i dalje ostaje pitanje od najveće važnosti za manjinske zajednice. U mnogocemu to je **jedino pitanje**, i u diskusijama o zaštiti manjina pokrece se češće od bilo koje teme. Stepenn bezbednosti ili, što je češći slucaj, nesigurnosti, kojem su izložene manjinske grupe predstavlja osnovnu meru prema kojoj se određuje održivost njihovih zajednica. Ovaj izveštaj daje pregled incidenata vezanih za bezbednost i stavlja ih u kontekst isticuci njihov uticaj na kvalitet života kosovskih etnickih manjina. Ukoliko se ne poboljša bezbednost, mnoge manjinske zajednice neće biti niti socijalno ni ekonomski održive, zavisne od humanitarne pomoci da bi opstale i suocene sa malo drugih opcija sem da odu. Ubistvo, paljevina i manje ozbiljni oblici zastrašivanja još uvek su svakodnevna realnost za mnoge manjinske zajednice ciji pripadnici cine neproporcionalno veliki broj među žrtvama zlocina. Jednako znacajan kao i individualni nasilni incidenti jeste njihov kumulativni efekat i **kontinuirana percepcija među manjinama da nisu sigurni**. Nedostatak bezbednosti i dalje ogranicava slobodu kretanja koja za mnoge manjinske zajednice ostaje moguca jedino obezbedenjem specijalnih autobuskih linija i pratnji. Kao rezultat, manjine nastavljaju da se suocavaju sa teškocama u pristupu osnovnim službama, kao što su sekundarna zdravstvena zaštita i obrazovanje, i suocavaju se sa veoma lošim kvalitetom života.
2. **Nivo bezbednosti varirao je u svetlu lokalnih okolnosti**. Slika je raznolika od opštine do opštine, i od zajednice do zajednice. Neke zajednice su videle smanjenje nivoa nasilja, dok su druge i dalje izložene nesmanjenim nasilnim napadima. Još uvek je nemoguće reci da je bilo koja etnicka grupa doživela trajno poboljšanje ukupne bezbednosti; i posle meseci mira, nasilje može ponovo da pocne, a manjinske zajednice su potpuno svesne cinjenice da pretnja nasiljem uvek prisutna. Zaista, povratak nasilja posle mirnog perioda može izazvati paniku u zajednici, što ima duboke i dugorocne posledice na uštrb bilo kakvog postignutog progressa.

Sledi nepotpun pregled incidenata vezanih za bezbednost koji ukljucuju manjine. Ucinjen je izvestan napor da se tipovi zlocina kategorizuju, medutim treba imati na umu da postoji izvesno poklapanje: incident kao što je napad granatom može biti razlicito klasifikovan kao pokušaj ubistva ili napad na imovinu, u zavisnosti od okolnosti datog slucaja.

Teški zlocini (ubistvo, pokušaj ubistva)

3. Trend kod ovih zlocina tokom poslednja cetiri meseca bio je da su sporadici, ali su kosovski Srbi, Romi i Aškali uporno bili češća meta od ostalih manjinski grupa.
4. Nekoliko nasilnih napada tokom ovog perioda bili su koncentrisani na zajednice kosovskih Srba u regionima Prištine/Prishtine² i Gnjilana/Gjilan. Prvi krug napada krenuo je pocetkom **juna** serijom ubistava u toku tri dana, od 31. maja do 2. juna. Dvoje kosovskih Srba ubijeno je pucnjevima iz vozila u pokretu: jedan u Klokotu/Klokott (opština Kosovska Vitina/Viti), drugi u Babinom Mostu/Babi Most (Obilic/Obiliq). Dvoje kosovskih Srba stradali su blizu Prištine/Prishtine od mine postavljene na put koji je neposredno pre toga otvorio KFOR da bi povezao Kosovo Polje/Fushe Kosove sa Gracanicom/Ulpiana. Druga mina u opštini Lipljan/Lipjan ubila je još dvoje Srba 15. juna. Ovaj iznenadni porast ubistava Srba izazvao je i strah i bes u zajednicama, uz veliki broj Srba koji su demonstrirali kao odgovor na svaki incident. Ova ljutita reakcija posebno je bila uocljiva posle napada granatom u Gracanici/Ulpiana 6. june 2000. Nije bilo tragicnih žrtava, ali je

² Iz razloga kontinuiteta i radi lakšeg snalaženja, imena mesta u ovom izveštaju i dalje prate obrazac srpskog/albanskog naziva, koji je korišćen u prethodnim izveštajima UNHCR-a i OEBS-a. Treba, medutim, imati u vidu da Uredba 2000/43 od 27. jula 2000. sadrži oficijelnu listu naziva i za opštine i za katastarske zone koje cine svaku opštinu, prema obrascu albanski-srpski naziv, i predvida da zvanicna upotreba neće sadržati nijedan naziv koji nije ukljucen u Raspored A gorepomenute uredbe, sa izuzetkom opština gde etnicke i lingvisticke zajednice osim srpske i albanske cine znatan deo populacije, i u kom slucaju ce naziv opštine takode biti dat na jezicima tih zajednica. Ovo je dobrodošli korak prema jasnijoj jezickoj polotici kada su u pitanju nazivi mesta. Tokom celog perioda koji izveštaj pokriva, lokalna medija su nastavila da upotrebljavaju nove i, cesto, nikada ranije neupotrebljavane nazive za gradove i sela širom Kosova.

velika grupa Srba svoj bes iskalila na KFOR-u. Ovaj talas nasilja uticao je da SNV (iz Gracanice) privremeno suspenduje svoje ucešce u struktarama ZPAS u protest zbog neuspaha medunarodne zajednice da obezbedi dovoljnu bezbednost za zajednicu kosovskih Srba. Oni su se vratili u ZPAS tek pošto je potpisan zajednicki sporazum izmedu UNMIK-a i SNV 29. juna, koji je (izmedu ostalih pitanja) usmeren na bezbednosne potrebe srpske zajednice. Visok nivo tenzije u svim srpskim zajednicama postao je ponovo ocigledan kasnije tog meseca kada je jedan seljak Srbin otet i ubijen u Štrpcu/Shterpce 23. juna 2000.³ Otmica je dovela do velikih demonstracija kosovskih Srba u mestu Štrpce/Shterpce i do uništenja imovine UNMIK-a. Kosovski Srbi nisu bili jedine žrtve; jedan mladi Bošnjak je ubijen vatrenim oružjem u Đakovici/Gjakova 27. juna, a u napadu granatom na naselje raseljenih Roma u Kosovskoj Mitrovici/Mitrovice povredeno je cetiri stanovnika, ukljucujuci i malo dete.

5. **Jul** je poceo ubistvom jednog seljaka Srbina u godinama u opštini Gnjlane/Gjilan. Drugi ozbiljan incident desio se 13. jula, kada je na tri sveštenika Srbina pucano, incident koji je možda bio povezan sa komentarima u jednom novinskom clanku od 4. jula (vidi Medija, niže). Mnogobrojni slucajevi paljevine i napada granatom izvedeni su na naseljene kuce pripadnika manjina širom pokrajine, a posebno serija napada granatama na kuce Roma u Štimlju, koji su se nastavili tokom celog meseca.
6. **Ni u avgustu** nije bilo predaha. Tri Aškaliya ubila je mina iznenadenja u Malom Alašu/Hallac i Vogel, Lipljan/Lipjan 2. avgusta 2000. Jedan Rom naden je mrtav blizu sela Landovica/Landovice kod Prizrena 25. avgusta, a još dva tela Roma pronađena su blizu Radoste/Maleis i Vogel, Orahovac/Rahovec, 30. avgusta. Romske porodice u Štimlju/Shtime tokom celog meseca su nastavile su da budu izložene napadima granata. KFOR je otkrio telo jednog kosovskog Srbina blizu Lipljana/Lipjan 6. avgusta, koji je bio ubijen iz vatrene oružja. Dana 27. avgusta, telo jednog kosovskog Srbina je otkriveno blizu Crkvene Vodice/Palaj. Ovo otkrice izazvalo je ljutite proteste lokalne zajednice kosovskih Srba, jer se odigralo ubrzo posle veoma ozbiljnog incidenta u selu 18. avgusta, cija su meta bila deca kosovskih Srba koja su igrala košarku kada je na njih bacena granata. U ovom napadu povredeno je desetero dece. Deca kosovskih Srba ponovo su bila žrtve 27. avgusta u incidentu odbeglog vozaca u Škulanovu, blizu Lipljana/Lipjan, u kojem je jedno dete stradalo a troje povredeno. Vozac kosovski Albanac je kasnije pritvoren pod sumnom da je namerno kolima naleteo na grupu.
7. U **septembru** je broj žrtava bio manji, ali su se ozbiljni incidenti nastavili nesmanjenom žestinom. U Lipljanu/Lipjan 7. septembra, jedan Rom je jedva izbegao smrt kada je otkrio minu iznenadenja u vidu rucne granate pripojenu za kapiju koju su normalno koristili samo on i jedna Srpkinja u godinama. Jedna kosovska Srpkinja je ubijena iz vatrene oružja u Kosovskoj Kamenici 13. septembra. Jedan stariji Srbin ubijen je blizu sela Crkolez/Cerkolez blizu Istoka/Istog. Još jedna mina iznenadenja u Lipljanu/Lipjan teško je ranila jednog Roma. Ponovo je bila vezana za stub od kapije i detonirala kada je covek otvorio kapiju. Jedan kosovski Srbin stradao je u Gnjlilanu/Gjilan 18. septembra kada je bacena rucna granata na njega dok je radio na svom autu u dvorištu svoje kuce. Istog dana, u pucnjavi u Štrpcu/Shterpce stradao je jedan Rom a troje je povredeno. Pored toga, bilo je i izvesnih slucajeva paljevine i napada granatom na imovinu u vlasništvu ili najmu manjina, koje treba smatrati ubistvom u pokušaju.

Zlocini vezani za imovinu – paljevine/uništavanje imovine/nasilno izbacivanje

8. Zlocini vezani za imovinu posebno pogadaju manjine. Paljevina i uništavanje imovine cesto su izgleda usmerene na to da osiguraju da pripadnici manjina napuste, ili se ne vrate, u pokrajinu. Paljevine su se dogadale širom pokrajine, sa serijom napada u Orahovcu/Rahovec pocetkom juna. Ponovljeni incidentu, ukljucujuci napade granatama i pucanje na imovinu u vlasništvu kosovskih Srba, desili su se u Kosovom Polju/Fushe Kosove, zajednici kosovskih Srba "pod opsadom", kako je cesto opisuju njeni stanovnici i medunarodni akteri. Drugi znacajni dogadaji ukljucuju uništavanje crkava, koje se desilo u Kosovskoj Vitini/Viti 30. juna, i Kosovom Polju/Fushe Kosove 16. jula 2000.

³ Telo je nadeno cetiri dana kasnije, 27. juna 2000.

9. Drugi pritisci na manjine da prodaju (ili jednostavno napuste) svoje domove i odu, takode su nastavljeni. Posebno je uočljiv obrazac u Kosovom Polju/Fushe Kosove, gde uporno zastrašivanje niskog intenziteta, u obliku ponovljenih poseta domovima u vlasništvu manjina, ima ozbiljnog uticaja na zajednicu kosovskih Srba. Tokom jedne sedmice u avgustu, pet od osam preostalih kuća kosovskih Srba u jednoj ulici u mestu je prodato. Ovaj tip aktivnosti je takode bio evidentan u Obilicu/Obiliq i Lipljanu/Lipjan – sve u regionu Prištine/Prishtine. Takode je nastavljen i prethodni obrazac sa praznim kućama kosovskih Srba u Kosovskoj Vitini/Viti, bilo prodatim kosovskim Albancima ili izloženim na prodaju, koje su uništavane eksplozivom, mada u manjoj meri.
10. Efekte stalnog maltretiranja niskog intenziteta ne bi trebalo podceniti. Verbalno maltretiranje pripadnika manjina, iako u senci mnogo nasilnijih incidenata koji se dešavaju, nastavlja da uzima danak u moralu manjina, vršeci dodatni pritisak na njih da odu. Posebnu pažnju zaslužuje umešanost dece u slucajeve maltretiranja. U Lipljanu/Lipjan, izveštaji o verbalnom zastrašivanju i vredanju Srba od strane dece kosovskih Albanaca ponovo su poceli u julu, posle nekoliko meseci kada se cinilo da se prestalo sa ovakvim ponašanjem.⁴

Interakcija između međunarodne zajednice i lokalnih zajednica

11. Tokom petnaest meseci od kako je međunarodna zajednica ušla na Kosovo, ona je imala šansu da razvije i usavrši odgovarajuće odgovore na permanentne probleme bezbednosti. Kao što je naglašeno u prethodnim izveštajima o položaju manjina, ima nekoliko tema koje se ponavljaju i još uvek zahtevaju pažnju, uključujući: raspoređivanje policije i drugih snaga bezbednosti; specificne mere bezbednosti koje preduzimaju snage za sprovođenje zakona kao odgovor na određene incidente; istragu zlocina pocinjenih protiv manjina; druge odgovarajuće mere, ako ih ima, koje su preduzete da bi se poboljšala bezbednost.
12. Bez sumnje, snage bezbednosti se suocavaju sa velikim izazovima na terenu u pokušaju da prošire adekvatnu zaštitu na manjinske zajednice. Postojeca klima netolerancije nepoštovanja zakona još više otežava njihov zadatak. Najznacajni doprinosi povecanju bezbednosti bilo bi poboljšanje odnosa između manjina i vecinske zajednice. U ovom smislu preduzeto je nekoliko koraka na lokalnom nivou. OEBS je, na primer, poslednjih meseci poceo i podržao napore u pomirenju u Goraždevcu/Gorazhdec (kosovski Srbi/kosovski Albanci); u Crkolezu/Cerkolez (kosovski Srbi/kosovski Albanci); i u Zalcu/Zallq (Egipcani/kosovski Albanci). Rezultati su bili razliciti i, u svim slucajevima, nažalost, do sada ograniceni.
13. Rad **KFOR-a i policije same manjinske zajednice ne podržavaju uvek**. Razlozi za ovo su brojni ali su u osnovi vezani za nedostatak poverenja. U prethodnim izveštajima govorili smo o slucajevima kada su KFOR ili policija UNMIK-a koristili prevodioce razlicite etnicke pripadnosti u odnosu na populaciju u manjinskoj oblasti, praksu koja je dovela do žalbi manjina i doprinela pogrešnim pretpostavkama o nedostatku saradnje i na strani vlasti i manjina. U periodu koji pokriva ovaj izveštaj, bilo je primera da je podizanje blokade na putevima, ili okupljanje gomile ljudi, ometali istragu ozbiljnih incidenata: u Štrpcu/Shterpce, na primer, 23. juna – demonstracije koje su zahtevale i prisustvo KFOR-a i policije. U drugim slucajevima, policija UNMIK-a je bila fizicki napadnuta tokom takvih demonstracija. Jedan ovakav primer odigrao se u opštini Obilic/Obiliq u avgustu 2000. Protest zajednice kosovskih Srba, iako razumljivo i opravdano uznemirenih incidentima od 18. i 27. avgusta koji su se ticali njihove zajednice i u kojima su bila napadnuta deca, poprimio je neodgovarajuću formu. Napad na policiju UNMIK-a samo doprinosi daljoj eskalaciji nasilja i sprečava policiju da obavlja svoj posao.
14. Pritužbe vlasti na nedostatak saradnje, i manjina na nedostatak zaštite, ponekad mogu biti opravdane u oba slucaja. Medutim, obezbedenje zaštite u atmosferi minimalne ili

⁴ Upravo su u Lipljanu/Lipjan 1999. maloletnici navodno bili umešani u veliku seriju napada na manjine granatama. Vidi 'As seen, as told Part 2'.

nepostojeće saradnje jednostavno otežava rad policije. Sa svoje strane, i KFOR i policija UNMIK-a mogu korisno upotrebiti i graditi na primerima dobre prakse, skicirane dole, da bi poboljšali svoje odnose sa zajednicama; ovo je posebno važno zato što cesta promena rasporeda i rotacije otežavaju izgradnju dobrih odnosa sa zajednicama, međutim ovo nije nemoguće. Korišćenje prevodilaca iste etnicke grupe kao žrtve ili informanti, bolje upoznavanje sa lokalnom zajednicom, pokušaj da se bar malo bolje objasne mere bezbednosti koje su na snazi i koliko je moguće diskusija o predloženim promenama ovih mera, pomociće da se razvije bolji radni odnos između KFOR-a, policijskih službi, i manjinskih zajednica.

Sledi opis i analiza tipa, raznolikosti i uticaja izvesnog broja mehanizama odgovora vezanih za pitanje bezbednosti.

Raspored policije i KFOR

15. Vidljivo prisustvo policije UNMIK-a i KFOR-a ostaje najsnažniji signal manjinskim zajednicama da međunarodna zajednica namerava da ih zaštiti. Broj pripadnika policije UNMIK-a prisutnih na Kosovu iznosio je 4155 na dan 2. oktobra 2000. Ovo predstavlja najveći nivo postignut do sada u misiji, ali još uvek ne dostiže prvobitno obećanu cifru od 4700 policajaca. Nekih 3209 od ovih međunarodnih policajaca je raspoređeno, dok je 820 određeno za specijalne jedinice, a 26 prolaze kroz obuku koja prethodi punom rasporedu.
16. Treba pozdraviti povećan broj policajaca, koji može imati značajne efekte kako na smanjenje broja incidenata, tako i na izmenu percepcije manjina o njihovoj bezbednosti. Na primer, u Štimlju/Shtime je povećanje broja policajaca UNMIK-a i KFOR-s krajem jula doprinelo smanjenom broju napada na kuće pripadnika manjina (Srba, Aškalija i Roma). Na žalost, čak i uz povećanje snaga, nije bilo moguće potpuno iskoreniti ove napade, tako da dugoročna bezbednost u Štimlju/Shtime ostaje problem. Oblast još uvek nema dovoljno policijskih snaga, sa podstanicom od svega tri policajca UNMIK-a (i 25 KPS kadeta) za populaciju od 18000. Nedostatak dovoljnog broja snaga bezbednosti kontinuirano utiče na mnoge manjinske zajednice na celom Kosovu, jer policija i KFOR jednostavno nisu u stanju da odgovore na zahteve koje im postavljaju zajednice.
17. Ukupna snaga lokalnih Kosovskih policijskih snaga (uključujući one u Policijskoj školi i one na praktičnoj obuci) trenutno iznosi 2284 ljudi. Policija UNMIK-a smatra da je 238 njih u punom rasporedu. Od 1985 osoba koje su završile Policijsku školu do danas, 131 (7%) su Srbi; a 116 (6%) pripadnici ostalih manjina, uključujući 51 Turcina; 9 Roma (uključiv Aškali i Egipćane) i 56 Muslimani slovenskog porekla (uključiv Gorance i Bošnjake). Od svog početka, škola KPS je preduzela aktivne korake u regrutaciji kandidata iz manjinskih grupa, uključujući korišćenje specijalnih oficira za vezu sa zajednicom, koji posećuju manjinske zajednice da bi objasnili kako funkcioniše KPS pozvali manjine da se prijave. Druge specijalne mere, kao što je omogucavanje da pripadnici manjina prijemni ispit polažu na bezbednim lokacijama i obezbeđenje redovnog sigurnog transporta, predstavljaju dobar primer kako konzistentan pristup regrutovanju manjina može da ima pozitivne efekte koji mogu pratiti druge organizacije.
18. Nedavno su najavljeni planovi da će policajci KPS preuzeti isključivu odgovornost za pojedine geografske oblasti – ovakvi planovi su već počeli da se ostvaruju u Prištini/Pristine u ruralnom južnom delu, i u Gracnici/Ulpiana, na primer. Dok ovakve mere oslobadaju nedovoljne međunarodne resurse u policiji da bi mogli da se posvete drugim oblastima, biće neophodno pažljivo nadgledati ovu tranziciju, a možda će biti neophodno ponovo rasporediti međunarodnu policiju. Neke manjinske zajednice se plaše novonastajućih KPS, i tek vremenom i uz napore i odlučnost svih strana, moći će da se razvije odnos poverenja.

Mere bezbednosti

19. Ključ za bezbednost manjinskih zajednica ostaje dvostruk: poboljšanje same bezbednosti, i poboljšana percepcija o bezbednosti. Obe su složene, obe su važne. Pripadnici manjinskih zajednica veruju da staticno i vidljivo međunarodno prisustvo povećava njihovu bezbednost i često traže da se uspostave kontrolni punktovi. KFOR, međutim, ne procenjuje uvek da su takvi kontrolni punktovi najbolji način obezbeđenja neke oblasti i može se protiviti zahtevima za uspostavljanjem kontrolnih punktova što zbunjuje lokalnu zajednicu. Stvarni napredak u bezbednosnih uslova takode vode KFOR i/ili policiju UNMIK-a, da ukinu mere koje su na snazi. Jedan ovakav primer je bilo uklanjanje vidno prisutnih Specijalnih policijskih jedinica iz Obilica/Obiliq bez prethodne najave zajednici, potez koji je među manjinama izazvao uzbunu. Manjinske zajednice mogu pogrešno protumaciti ovakve akcije, osećajući da međunarodna zajednica ne odgovara na njihove strepnje, što može rezultirati u pogoršanju percepcije bezbednosti.
20. **Staticke i mobilne patrole** uključujući: stalna stražarska mesta pored važnih verskih mesta i u neposrednoj blizini manjinskih enklava; kontrolne punktove na putu; patroliranje pešice i u vozilima; i osigurana pratnja koja se obezbeđuje radi olakšanja kretanja manjinskih zajednica, i dalje su ključni vid šireg **rešenja pitanja bezbednosti**. U prvim danima i nedeljama po raspoređivanju svojih snaga, suočen sa široko rasprostranjenim napadima na manjinske zajednice, KFOR je morao da odvoji značajan broj pripadnika da bi fizički zaštitili ove zajednice. Vremenom je upotreba staticne straže modifikovana u skladu sa promenama lokane situacije. Mandat u pitanjima bezbednosti koji KFOR ima prema Rezoluciji 1244 Saveta bezbednosti je širok i aktivnosti KFOR-a nisu ograničene na zaštitu manjina. Realnost je, međutim, da veliki broj vojnika i dalje obavlja zadatke koji su prvenstveno usmereni na zaštitu manjinskih zajednica. Vojnici KFOR-a čuvaju stražu pred pravoslavnim crkvama pre nego džamijama; stražarska mesta strateški su postavljena na prilazima manjinskim enklavama/susedstvima pre nego na nekim drugim mestima. Kontinuirano visok nivo rasporeda vojnog personala stepen u kojem su njihovi naponi usmereni na zaštitu manjina predstavljaju ukazuju na cinjenicu da su manjinske zajednice još uvek izložene značajnom bezbednosnom riziku.
21. **Efikasnost** ovih mera **u smislu odvracanja od etnicki motivisanog nasilja** teško je proceniti. Tokom perioda koji pokriva ovaj izveštaj, izvestan broj teških incidenata odigrao se u blizini stražarskih mesta; 6. juna 2000., iz vozila u pokretu bacena je ručna granata na pijacu u Gracanici/Ulpiana koja je ranila troje Srba; istog dana, tri minobacacke granate pogodile su srpsku enklavu Goraždevac/Gorazhdec, događaj koji se od tada ponovio još nekoliko puta; 21. juna pravoslavni manastir u Decanu/Decan bio je meta 6 do 7 minobacackih granata. Dok su ovi incidenti doveli do protesta manjinskih zajednica zbog nemogućnosti međunarodne zajednice da ih zaštiti, bilo bi previše uproščeno dovesti u pitanje efikasnost staticnih straža navodeći specificne primere gde njihovo prisustvo nije sprečilo napade. Očigledni kontraargument na ovakve pritužbe bio bi da bi se mnogo više incidenata dogodilo da nema prisustva ovih straža.
22. Ne bi trebalo podceniti **psihološku važnost** ovih straža. Vidno prisustvo pripadnika KFOR-a neke zajednice vide kao osnovni preduslov svoje bezbednosti. S druge strane, ovo može dovesti do situacije zavisnosti gde povlačenje pripadnika bezbednosti izaziva osećanje straha i panike, bez obzira da li postoji stvarni rizik ili ne. Ovo iskustvo nije jednako za sve etnicke grupe na svim lokacijama. U stvari, na nekim mestima, vidljivo prisustvo snaga bezbednosti je smanjeno ili modifikovano u skladu sa poboljšanjem lokalne bezbednosne situacije. U drugim primerima, neke manjinske zajednice (uključujući susedstva Aškalija) izbegavala su vidno prisustvo obezbeđenja zabrinuti za to kako će ovo primiti njihovi vecinski susedi. Postavlja se pitanje da li neke manjinske zajednice trpe neprihvatljiv nivo zastrašivanja i maltretiranja, strahujući da to prijave i nadajući se da ako pregrme buru ne privlaćeci pažnju međunarodne zajednice, to će dugoročno biti bolje za njihovu bezbednost.
23. Cinjenica da se i dalje dešavaju brojni incidenti vezani za bezbednost jeste dovoljan razlog da se opravda **kontinuirana upotreba mehanizama zaštite**. Međutim, ovo je na

kraju krajeva **neodrživo i loše** za opštu dobrobit manjinskih zajednica, jer produžava segregaciju i pojačava mentalitet opsadnog stanja. KFOR treba da ostane otvoren kada su u pitanju mere bezbednosti i nastavi svoje napore da ukljuci druge aktere, najpre samo lokalno stanovništvo, u konstruktivnu debatu o ukupnoj bezbednosnoj strategiji koja zadovoljava interese svih stanovnika Kosova na pravicu i jednak nacin.

24. Dobar primer ovakvog fleksibilnog i otvorenog pristupa bio je ocigledan od dolaska nove smene KFOR-a u opštini Gnjilane/Gjilan u maju. Ovde je *modus operandi* KFOR-a cini se više usmeren na zaštitu manjina, a tako se i doživljava. Tako je bataljon raspoređen u gradu Gnjilane/Gjilan uspostavio dobar radni odnos sa vodama manjine i novi kontrolni punktovi su postavljeni na najosetljivijim mestima; uspostavljena je telefonska veza – uz jednog srpskog prevodioca - sa lokalnom policijskom stanicom,⁵ a KFOR-ova kontakt kancelarija za civilne poslove radi tokom dana u četvrti naseljenoj Srbima. Prisustvo policije UNMIK-a u gradu je takode povecano, a pocele su da rade i nezavisne patrole KPS. Jedan trenutni efekat bilo je znatno poboljšanje kontrole saobracaja u manjinskim krajevima. Medutim, neophodne su dalje i konstruktivnije mere za malobrojnu romsku populaciju u Gnjilanu/Gjilan. Posle nedavnog pokušaja paljenja lokalne škole, zajednica je zatražila podršku KFOR-a ali im je receno da zbog nedostatka personala moraju sopstvenom inicijativom da organizuju obezbedenje.⁶ Ova populacija je izložena neprekidnom maltretiranju. Oni žive u jasno definisanom kraju, prvenstveno u jednoj uzanoj ulici, i stalno su tražili da se poboljšaju mere bezbednosti. U februaru ove godine, postavljen je staticni kontrolni punkt na jednom kraju romske ulice, mada nije uvek imao vojnike. Daljim razgovorima sa KFOR-om i policijom UNMIK-a, sada su dogovoreni mehanizmi za poboljšanje bezbednosti škole i zajednice uopšte.
25. Policija UNMIK-a i KFOR su u nekim krajevima Kosova isto tako preuzeli druge specificne korake u rešavanju problema bezbednosti. Specijalne lokalne mere bezbednosti (SLMB), predložene ranije ove godine, sada ce poceti da se sprovode u opštini Kosovska Vitina/Viti. Ove SLMB su jedan od rezultata "Specijalne radne grupe za bezbednost" obecane u Memorandumu o saradnji izmedu SPGS i episkopa ARTEMIJA 29. juna 2000. Taj Memorandum istakao je pitanja kritična za vecinu pripadnika zajednice kosovskih Srba, od kojih je najvažnije bilo bezbednost. Izvesna zabrinutos ostaje kada su u pitanju ove mere, koje su izgleda ogranicene na oblasti kosovskih Srba isključujući druge oblasti sa manjinskom populacijom ili oblasti koje imaju posebne potrebe za bezbednošću, ali ove mere opšte uzev pokazuju bolji pristup unapredjenju bezbednosti u jednom od krajeva pokrajine sa najviše nasilja. Kao uvek, ovakve mere traže ne samo odlucnosti, vec i resurse – ljudske i finansijske – da bi bile efikasne.
26. Jedan predlog SLMB jeste upotreba mobilnih i privremenih policijskih stanica da bi se obezbedilo privremeno vidljivo prisustvo, pogotovo u izolovanim oblastima. Dok ovakve jedinica možda nece povecati zaštitu od napada *per se* (sela ce i dalje biti ranjiva kada mobilna jedinica nije prisutna), one mogu doprineti stvaranju jace i redovnije komunikacije izmedu zajednica i policije UNMIK-a ili KPS. Fleksibilnost takvih mobilnih jedinica isto tako bi omogucila da se koriste polupermanentno ukoliko se bezbednost u oredenoj oblasti pogorša, omogucavajući na taj nacin vidljivo prisustvo kada je to najneophodnije. Osnivanje ovakvih stanica treba poceti bez daljeg odlaganja.
27. Brzi i prakticni odgovori snaga bezbednosti su takode imali uspeha na lokalnom nivou. Na primer, KFOR-ovo instaliranje ležecih policajaca u Kosovskoj Vitini/Viti u julu posle niza napada vatrenim oružjem iz vozila u pokretu kojima su meta bili kosovski Srbi, zajednica je pozdravila. Ucestale nocne patrole KFOR-a u Klini/Kline i Đakovici/Gjakove u junu doveli su do primetnog smanjenja u broju incidenata protiv Roma i Egipcana. Izgradnja alternativnih ruta da bi se smanjile tenzije u mešovitim krajevima jeste druga

⁵ Upotreba pripadnika manjina za prevodioca ostaje vrlo važna u odnosu sa manjinama. Ovaj potez u Gnjilanu/Gjilan je posebno dobrodošao; manjine u gradu i okolnim enklavama su uporno prijavljivale probleme sa prevodiocima kosovskim Albancima.

⁶ Ovaj pristup 'budnosti u zajednici' je u velikoj meri diskreditovan. Slican pristup KFOR-a u zajednici kosovskih Srba u Crnici/Cernice, kada se radilo o zaštiti crkve, na kraju se završio neuspehom. Kosovski Srbi u selu, koje je vec dugo bilo jedno od najproblematicnijih u jugoistocnom sektoru, plašili su se da nocu cuvaju crkvu. Nezašticena, crkva je 30. juna, uništena u velikoj eksploziji.

mera koja može dovesti do povećanja bezbednosti. Primeri obuhvataju put koji je izgradio KFOR kako bi kosovski Albanci mogli da zaobidu manastir Decani/Decan, što je u velikoj meri smanjilo tenzije, i put izgrađen istočno od Prištine/Prishtine koji Albancima koji voze za Prištinu/Prishtine omogućava da izbegnu Gracanicu/Ulpiana.

28. Uticaj Zone poverenja u Kosovskoj Mitrovici/Mitrovice – jednog od najpoznatijih lokalnih odgovora u pokrajini na problem bezbednosti – ostaje nejasan. Izgleda da je stopa teških zlocina u gradu zbilja opala, i na jugu i na severu od Zone poverenja. Međutim, Zona poverenja nije povećana u onoj meri kako je predviđeno u početku i “čuvari mosta” izgleda i dalje ograničavaju slobodu kretanja na (srpskoj) severnoj strani glavnog mosta. Za izolovanu manjinu kosovskih Albanaca na severu severne Kosovske Mitrovice/Mitrovice, situacija ostaje napeta. Nasilno izbacivanje se sporadično nastavilo tokom leta. Policija UNMIK-a i KFOR su preduzeli korake da prekinu ovaj trend uspostavljen mehanizam brzog odgovora, gde je oficir KFOR-a bio postavljen u policijskoj stanici na severu, spreman da brzo mobilizuje vojnike kako bi pomogli ugroženim porodicama. Međutim, nije bilo mnogo uspeha u hvatanju pocinilaca i kontinuirana pretnja od sporadičnog nasilja koje vodi nasilnom izbacivanju je i dalje prisutna. UNHCR je obezbedio metalne rešetke i brave da bi povećao sigurnost vrata ugroženih stanova
29. Ukupno uzev, odgovor i na realne probleme bezbednosti i na percepciju o bezbednosti mnogo je maštovitiji, i obuhvata veći opseg tehnika patroliranja i sigurnosti nego ranije. Ostaje nada da će se nastaviti ova pojačana želja da se prihvate kreativne mere, redovno obaveštavaju zajednice i odgovori na probleme koji dugo postoje.

Sloboda kretanja

30. Sloboda kretanja nije samo pitanje pokretljivosti. Cinjenica da problem bezbednosti sprečava manjinske zajednice da ostvaruju osnovno pravo slobode kretanja dobro je dokumentovano u prethodnim izveštajima UNHCR-a/OEBS-a. Na žalost, to se ponavlja i u ovom izveštaju. Važno je nastaviti da se ilustruju **efekti ograničene slobode kretanja** da bi se u punoj meri razumele negativne i dugoročne posledice koje ovo ima za manjinske zajednice. Ograničena sloboda kretanja je zajednički problem svih manjina na Kosovu, ali on nije isti za sve grupe na svim područjima. Kosovski Srbi su češće i ozbiljnije pogođeni, dok se druge etnicke grupe suocavaju sa istim problemom u različitim obimima. Ograničenje slobode kretanja inhibira mogućnost ljudi da u potpunosti ostvaruju svoja osnovna prava. U praktičnom smislu, ovo znači ne biti u mogućnosti da se slobodno kreće i posete prijatelji i porodica; nemati mogućnost da se koriste zdravstvene usluge i obrazovanje; ne biti u mogućnosti da se zadrži posao ili traži zaposlenje; ne biti u mogućnosti da se obraduje zemlja; ne biti u stanju da se deca pošalju u školu po izboru. Sva ova pitanja su višeslojna potkrepljuju ne samo značaj nesmetane pokretljivosti, već i cinjenicu da se ovo može ostvariti samo u klimi tolerancije i ukupne bezbednosti.
31. **UNHCR nastavlja da organizuje autobuske linije širom pokrajine.** Linije su napravljene da bi se olakšala sloboda kretanja za manjinske zajednice koje u protivnom ne bi imale načina da putuju van svojih enklava. Glavni korisnici ove usluge su kosovski Srbi. Posle fatalnog napada granatom na UNHCR-ov autobus u Mitrovici u februaru 2000., sve linije su privremeno bile suspendovane do potpune ocene bezbednosnih aranžmana. Do kraja aprila, projekat je ponovo bio u punoj funkciji. Broj putnika tokom letnjih meseci pokazao je znatno povećanje, dostižući prosečno 30000 osoba mesечно. To što UNHCR-ovi autobusi moraju da voze pod zaštitnom pratnjom predstavlja neprijatan podsetnik sa kakvim se opasnostima suocavaju manjine koje žele da ostvare svoje pravo na slobodu kretanja.
32. **UNHCR-ovi autobusi nisu jedino prevozno sredstvo** i zbog toga se ucestalost i rute stalno prate a ograničeni resursi se upotrebljavaju na bazi potreba. Ovo je bio slučaj u oblasti Kosovske Mitrovice gde je unapređenje železnice smanjilo potrebu za autobusima. U Orahovcu se tražnja stalno povećavala u pozitivnom smislu jer je sve više putnika koristilo i povratni put. Ovo ukazuje da autobuski saobraćaj zaista doprinosi slobodi kretanja srpske zajednice na Kosovu, umesto da samo služi za put u jednom

pravcu sa Kosova. UNHCR i dalje naglašava da njihove autobuske linije same po sebi nisu ni dovoljne i odgovarajuće da bi se zadovoljile potrebe manjinskih zajednica. U toku su razgovori da se izradi strategija za lokalne transportne linije, pod pokroviteljstvom **UNMIK-a**, koje bi **postepeno preuzele odgovornost za odgovarajuće usluge za manjinske zajednice.**

33. **Dodatne transportne usluge za manjine** uključuju **železnicku vezu** između Kosova Polja/Fushe Kosove i Zvecana/Zvecan, koja je vitalna za kosovske Srbe koji žive u centralnim delovima pokrajine. Železnicka veza se povremeno prekine zbog tehnickih problema. Vozovi su takode bili izloženi incidentima; 8. avgusta jedan putnik kosovski Srbin bio je lakše povredjen kada su na voz bacene kamenice blizu Vucitrna/Vushtri. Uprkos ovim teškocama, broj putnika raste i voz je očigledno veoma dobrodošlo i neophodna sredstvo. Postoji takode i izvestan broj **komercijalnih autobuskih linija** koje voze rute preko granice, uključujući liniju Niš Express za Gracanicu/Ulpiana i redovnu liniju za Goraždevac/Gorazhdec. Ove linije imaju pratnju KFOR-a, ali na žalost, još uvek su redovni izveštaji o kamenovanju autobusa na putu. KFOR pored toga obezbeđuje zaštitnu pratnju privatnim vozilima prema potrebi.
34. Krajem juna, **KFOR** je, reagujući na provalu nasilja u zajednici kosovskih Srba u Štrpcu/Shterpce⁷, privremeno **suspendovao zaštitnu pratnju koju je davao autobuskoj liniji za Štrpce/Shterpce.** Konvoj koji je putovao bez pratnje bio je kamenovan, što je rezultiralo lakšim povredama nekolicine putnika kosovskih Srba. KFOR-ovo povlacenje pratnje imalo je nameru da pokaže lokalnoj zajednici njihovu odgovornost za kooperaciju sa međunarodnom zajednicom ukoliko žele da imaju koristi od kontinuirane humanitarne podrške. Sloboda kretanja za mnoge manjine pod postojećim okolnostima oslanja se na obezbeđenje zaštitne pratnje. Ostvarivanje ovog osnovnog prava međunarodna zajednica ne bi trebalo da još više ograničava kao način obavezivanja lokalne populacije da ispunjava očekivanja. Zaštitnu pratnju trebalo bi odbiti samo onda kada postoje razlozi da se veruje da nije preporučljivo putovati jer postoji realna i neposredna pretnja koja putovanje i uz pratnju čini opasnim. Gledište da se cela zajednica može kazniti zbog akta nekih od njenih pripadnika je neprihvatljivo i međunarodna zajednica ne bi trebalo da ga ponavlja. Pratnja je kasnije ponovo uspostavljena.

Pravosudni sistem⁸

35. Podsticaj razvoju **nezavisnog i nepristrasnog pravosudnog sistema** je osnovna komponenta uspostavljanja vladavine prava i rešavanja problema odsustva straha od zakona. Ovo ima uticaja ne samo na manjine, već društvo u celini. Za svaki funkcionalan pravosudni sistem neophodno je da osigura efikasne istrage, uključujući, tamo gde dokazi dozvoljavaju, gonjenje pocinilaca i kažnjavanje onih za koje se dokaže da su krivi. U slučaju Kosova, potreba da se osigura sistem pravosuda **koji pravicno služi i odaje utisak da služi potrebama svih sektora društva** jeste od posebne važnosti. Za kosovske Albance ovo je neophodno da bi se pomoglo lecenju rana prošlosti. Za njih je važno da vide da postoji stvarni napredak u gonjenju krivih za prošle zločine. Za manjinske zajednice to je važno da bi se opovrgla percepcija da su postale žrtveni jarcji zbog prošlih zločina. Jednako je važno opovrgnuti percepciju se zločini protiv manjina tretiraju bez straha od kazne. Veoma je važno održati posvećenost poslu i moral organa za sprovođenje zakona tako što će se uveriti da će opasnosti s kojima se sreću istražujući zločine i hapseci pocinioce dobiti odgovarajuće poštovanje i da će biti prcene pravosudnim sistemom. Prema važećem krivičnom zakonu na Kosovu, istražni sudija igra važnu ulogu u krivičnoj istrazi. Stoga je važno da sve mere za poboljšanje sistema krivičnog pravosuda u svom centru imaju sudstvo i tužilaštvo. Za međunarodnu zajednicu u celini važno je da jasno ustanovi da pravosudni sistem odražava osnovni princip nediskriminacije na kom je zasnovana misija Ujedinjenih nacija na Kosovu.

⁷ Vec pomenuto u para. 13 gore.

⁸ Informacije ovde izložene u osnovi su ograničene na funkcionisanje krivičnih sudova. Napori da se ponovo ustanovi funkcionišuće pravosude su se neumitno koncentrisali u prvom redu na krivične sudove vis a vis kojih razvoj civilnih sudova kasni.

36. OEBS je pažljivo pratio pravni sistem sa ciljem da otkrije pristrasnost i izveštavao o pravednosti sistema. Posebna pažnja je obracena na slucajeve koji su se ticali manjina, bilo u svojstvu optuženih ili žrtava. U proteklih šest meseci (od februara zakljucno sa julom) praceno je sedamdesetsedam od stotinušesnaest sudenja završenih u okružnom sudu (66% sudenja završenih u ovom periodu). Stotinučetdeset optuženih je osuđeno, a dvadesetdevet oslobođeno (stepen osuđenih od 83%). Od optuženih na ovim sudenjima, devet su pripadnici manjina: cetiri kosovska Srbina, dva kosovska Roma, dva kosovska Turcina, i jedan Musliman (vecina žrtava bili su kosovski Albanci). Tokom istog perioda, bilo je sudenja koja su se ticala devet žrtava, pripadnika manjina: tri kosovska Srbina, cetiri kosovska Roma i dva kosovska Turcina (vecina optuženih u ovim slucajevima bili su kosovski Albanci).
37. Iako je svega nekoliko sudenja optuženima koji pripadaju manjinskim zajednicama završeno u poslednjih šest meseci, sudenja za etnicki motivisana krivicna dela dala su povoda ozbiljnoj zabrinutosti o realnoj pristrasnosti sudova na štetu kosovskih Srba. Rezultati pracenja rada sudova takode ukazuju na odredenu nevoljnost od strane javnih radnika da gone krivicna dela koja pocine kosovski Albanci prema kosovskim Srbima. Štaviše, sudovi su u nekim slucajevima podizali optužnice protiv kosovskih Srba izgleda bez osnova.
38. Ulogu i funkciju medunarodnih sudija i tužilaca treba dalje razviti. One su date kao podrška lokalnom sistemu posle ozbiljnog izbijanja nasilja u Kosovskoj Mitrovici februara 2000. Pocetna ideja bila je da ce prisustvo medunarodnog osoblja u pravosudu delovati kao pozitivna protivteža percepciji o pristrasnosti i diskriminaciji od strane lokalnog sudstva. Kako se sudenja odvijaju pred sudskim vecem, nema ni govora o tome da medunarodne sudije imaju poslednju rec. Uloga medunarodnog personala je više u tome da poduce dajuci primer, u okviru samog pravosuda. Da bi se dalje proširio potencijal ove uloge, medunarodni personal bi trebalo više ukljuciti u razvoj celokupnog pravnog sistema (sudovi, važeći zakon, itd.). Samo na ovaj nacin mogu se ostvariti dobro vodene akcije kako bi se omogućilo da sistem koji se vodi pod pokroviteljstvom medunarodne zajednice zaista ima koristi od iskustva onih kojima je poveren zadatak da pomognu lokanom sudstvu. Treba preduzeti aktivne korake u konsultovanju nacionalnog osoblja i osigurati da oni koji rade u okviru sistema pravosuda potpuno razumeju ulogu svojih medunarodnih kolega i da zaista uce od njihovih opažanja i iskustva.

Izvestan broj važnih pitanja je izložen kao primer kakve je probleme otkrilo OEBS-ovo pracenje sudenja. Dok su neka pitanja strukture i mogu se popraviti odgovarajućom finansijskom injekcijom, druga se ticu suštine prava ili nacina na koji zakone primenjuje pravosude te ce biti potreban razradeniji pristup da bi se našao odgovarajući i dugorocni lek kako bi se osigurao sistem pravosuda koji ce na jednakoj osnovi služiti svim stanovnicima Kosova.

39. **Nepriprisanost:** dokazi o pristrasnosti u postupku prema optuženim pripadnicima manjina posebno zabrinjava. OEBS prati dva standardna testa za nepriprisanost – subjektivni i objektivni (ili stvarni i percipirani). Za nepriprisanost je neophodno da se odluke moraju donositi samo na osnovu dokaza, i da se mora primenjivati važeći zakon. Takode se traži da sudija pristupa slucaju otvoreno – bez prethodno formiranih mišljenja o slucaju ili optuženom. Praceni slucajevi izazivaju zabrinutost da odredeni sudovi ili sudije padaju na jednom ili oba ova testa. U slucajevima kada podneti dokazi ne potkrepljuju kasniju odluku, javljaju se pitanja moguće pristrasnosti. Delimicno, ovo se može pripisati rutinskom prihvatanju rekla-kazala dokaza, koje mnogi pravni sistemi u potpunosti iskljucuju, ali koji su dozvoljeni prema zakonu važećem na Kosovu. Izjave pune predrasuda pre ili tokom sudenja koje daju sudije (a u nekim slucajevima cak i advokat) o ishodu sudenja ili krivici ili nevinosti optuženog ozbiljno dovode u pitanje nepriprisanost. U nekim od pracenih slucajeva, ukljucujuci one u kojima su optuženi pripadnici manjina, sudije su davale izjave koje ukazuju na odsustvo nepriprisanosti.
40. **Bezbednost za svedoke pripadnike manjina:** Jasno je da su specijalne mere potrebne da bi se pred sudom pojavili svedoci koji pripadaju manjinama. Njima se na vreme mora uruciti obavještenje o datumu i mestu sudenja kako bi se mogle organizovati mere

bezbednosti. Ove mere ne ukljucuju samo potrebu za pratnjom do suda i nazad da bi svedocili, vec i mere pošto se sudenje završi kako bi se sprecila mogucnost odmazde zbog svedocenja.

41. **Pritvor:** Kosovski pravni sistem ne poseduje lek *habeas corpus* kojim se ispravno može meriti zakonitost pritvora. Za svaku osobu koja se suocava sa lišavanjem slobode, potrebna je pravicna procedura po kojoj se može odrediti osnov za pritvor. Ovo je posebno važno u slucaju da pritvoreni osporava validnost hapšenja i pritvora proizvesti dokaz koji bi doveo do zakljucka da ne postoji opravdan osnov po kojem se postupak može nastaviti do sudenja. Ovakav postupak u mnogome bi koristio pritvorenim pripadnicima manjina koji navode da su postali žrtveni jarci. Neki pritvoreni pripadnici manjina držani su u pritvoru dug period vremena bez pristupa ovom postupku. Nasuprot tome, ima indicija da sudovi nisu određivali pritvor, ili nisu produžavali pritvor, u slucajevima gde žrtva pripada manjinskoj populaciji a optuženi je kosovski Albanac. U slucaju sveštenika kosovskog Srbina na koga je pucano u Klokotu/Kllokot, na primer, osumnjiceniog kosovskog Albanca koga je uhapsila policija UNMIK-a, brzo je oslobodio istražni sudija. Jedan medunarodni tužilac zatražio je da se osumnjiceni ponovo uhapsi, ali sud tek treba da donese odluku o ovom zahtevu.
42. **Pravo na pristup advokatu:** Mada ne postoji neki inherentni razlog zašto pripadnik jedne etnicke grupe ne bi mogao da bude u stanju da pruži kompetentnu i profesionalnu odbranu osobi druge etnicke pripadnosti, optuženi pripadnici manjina radije angažuju advokate svoje sopstvene etnicke grupe. Kako su advokati iz redova manjinske populacije retki, teško je poštovati pravo branjenika na pravnog zastupnika po sopstvenom izboru. Na primer, ima svega nekoliko advokata kosovskih Srba van severnih opština, a nijedan advokat Rom nije identifikovan bilo gde na Kosovu, mada jedan sudija Rom postoji u Peci/Peje a drugi u Dragašu/Dragash.⁹ Kvalitet pravnog zastupnika ostaje u mnogim slucajevima loš, i neophodno je potrebna edukacija i druge popravne mere. Pristup klijentima je takode problem: Okružni sud u Kosovskoj Mitrovici/Mitrovice izdaje 'propusnice' za advokate manjinskih branjenika, sa navedenim tacnim datumom, vremenom i dužinom dozvoljene posete. Propusnice izgleda nisu potrebne advokatima branjenika koji pripadaju vecinskoj etnickoj zajednici. Poverljivost sastanaka advokata sa klijentom takode izaziva zabrinutost. U Kosovskoj Mitrovici/Mitrovice, bilo je slucajeva da službenici suda sede na ovakvim sastancima
43. **Jezik:** Ukupno odsustvo jezicke politike donosi posebne probleme sistemu pravosuda. Svi optuženi imaju pravo da se procedura vodi na jeziku koji koji razumeju. Praksa kao što je izdavanje sudskih poziva samo na albanskom, ili propust da se obezbedi puni prevod procedure, krše ovo pravo. Obezbedenje opreme za prevodenje sudovima u velikoj meri je pomoglo poboljšanju vodenja krivicnog procesa i mada ima nekih slucajeva kada pun prevod nije bio obezbeden, situacije se opšte uzev popravila. Problem sudske dokumentacije koja se izdaje samo na albanskom je takode smanjen posle uputstva SPGS sudskim zvanicnicima da se dokumentacija mora izdavati na svim službenim jezicima. I dalje se zapažaju izolovani slucajevi izdavanja sudske dokumentacije samo na albanskom, posebno u oblasti Dragaša/Dragash.
44. **Sudije i tužioci pripadnici manjina:** Mada se cine napori da se osigura svim zajednicama da budu pravicno zastupljene, sudstvo je i dalje prakticno monoethnicko što, između ostalog, utice na percepciju o nepristrasnosti sistema.¹⁰ Od 22. septembra,

⁹ Sudija Rom u Dragašu/Dragash se neprekidno žali da, iako je postavljen da radi u Dragašu/Dragash, on živi u Prizrenu, te mu je teško da putuje. Sudija je tražio da umesto toga bude dodeljen sudu u Prizrenu.

¹⁰ Savetodavna sudska komisija raspisala je konkurs za mesta širom Kosova. Pocev od novembra 1999., SSK je primila preko 700 prijava obavila gotovo 560 individualnih intervjuja. I pored organizovanih nastojanja UNMIK-a da nade i regrutuje u pravni sistem manjine, vrlo malo ih se prijavilo, navodeci dva razloga: prvo, nije mogla biti garantovana bezbednost i drugo, pritisak od strane vlasti u Beogradu da ne ucestvuju. Tokom zasedanja 11. 12. decembra 1999., SSK je odabrala preko 300 profesionalnih sudija, javnih tužilaca i sudija porotnika. Preporuke su prenete SPGS 13. decembra 1999. Prve ceremonije zakletve održane su januara 2000., ali svega nekoliko imenovanih sudija iz redova manjina je prisustvovalo ceremoniji. Svega 245 sudija i 42 javna tužioca su zapravo položili zakletvu. Od profesionalnih sudija koji us položili zakletvu, samo osam su pripadnici manjina, ukljucujuci dvojicu kosovskih Srba. Među sudijama porotnicima, samo 13 su pripadnici manjina, i nijedan nije kosovski Srbin. Od javnih tužilaca, samo dvoje ih pripada manjinskim zajednicama na Kosovu. Trinaest sudija je dalo ostavku, a

imenovano je četiri sudije Turcina; jedanaest Bošnjaka; dva Roma; i četvero kosovskih Srba. Povećan broj sudija pripadnika manjina u sistemu, što je teško postići ne samo zbog razloga bezbednosti, predstavlja samo deo neophodnih promena. Sudije zasedaju u vecu, i ne bi bilo ni efikasno niti odgovarajuće stvoriti paralelni sistem gde bi manjinama sudile samo sudije istog etničkog porekla. Sudije i tužioci pripadnici manjina moraju biti u potpunosti uključeni u postojeći sistem na način koji će im omogućiti da igraju punu i aktivnu ulogu u deljenju pravde na pravičan i nepristrasan način.

45. U celini, pravosudnom sistemu je neophodno više hitnih promena. Uspostavljanje sistema koji je pravičan i koji odaje utisak pravčnosti zahteva izvestan broj mera koje uključuju: permanentnu edukaciju sudija, bolju edukaciju za advokate, tekucu zakonsku reviziju, opoziv diskriminišućih zakona, i jedan efikasan disciplinski sistem koji bi se bavio i odlucivao o žalbama na pristrasnost. Ove mere moraju biti deo jasne i dosledne dugoročne strategije. Nove uredbe (uključujući uredbu kojom bi se uveo *habeas corpus*); više edukacije; pojačani napor da se pripadnicima manjina omogući da angažuju advokata po svom izboru; dalji napor da se stvori multietnički sistem; i kontinuirano praćenje celokupnog sistema, jesu sve neophodni elementi takve strategije. Briga za pravni sistem nije ograničena samo na tretman manjina, mada ih posebno pogadaju – mnoge od ovih preporuka pomogle bi da se sistem poboljša za optužene, svedoke i žrtve svih etničkih grupa.

Pristup političkim strukturama

46. Jedna važna indicija o sposobnosti manjina da štite svoja prava jeste mogućnost, i želja da pristupaju političkim strukturama, kako na opštinskom nivou tako i na nivou Kosova. Ovde je došlo do značajnih promena poslednjih meseci, a dalje promene će tek nastupiti posle opštinskih izbora 28. oktobra.

Zajednička privremena administrativna struktura (ZPAS)

47. Ključni pokazatelj učešća manjina u političkim strukturama do sada bilo je njihovo učešće u ZPAS. Period koji pokriva ovaj izveštaj počeo je sa povlačenjem Srpskog nacionalnog veća, 4. juna, sa pozicije posmatrača u Privremenom administrativnom vecu (PAV), centralnom telu ZPAS. Ovo povlačenje označilo je protest protiv percipirane nemogućnosti međunarodne zajednice da zaštiti zajednicu kosovskih Srba, posle posebno intenzivne provale napada na njih prethodnih nedelja. Posle dugih pregovora, SNV je ponovo nastavilo da učestvuje u radu, ali je to uslovilo potpisivanjem Memoranduma o saradnji između episkopa ARTEMIJA iz SNC (Gracanica) i dr Kušnera, SPŠG. Ovaj Memorandum, potpisan 29. juna 2000., obavezao je UNMIK unapredi radnje u oblasti bezbednosti; pravosuda; povratka; nestalih osoba; raspoređivanje službenika za lokalnu zajednicu; i zaštitu srpskog verskog i kulturnog nasleđa na Kosovu.
48. Učešće manjina u ZPAS uključuje: za kosovske Srbe, prisustvo SNC kao posmatrača u PAV, zajedno sa četiri predstavnika u Prelaznom vecu Kosova (PVK). Druge manjinske grupe nisu predstavljene u PAV, ali učestvuju u PVK, uključujući: dvoje Muslimana (Bošnjaka); dvoje Turaka; i jednog Roma. Jedno sedište ostaje otvoreno za Aškalije i Egipćane, ali oni tek treba da se slože o zajedničkom predstavniku, tvrdeći da pošto su dve različite zajednice, ne bi trebalo da budu obavezne da dele mesto. Manjine takođe zauzimaju pozicije ko-nacelnika administrativnih odeljenja ZPAS. Ko-nacelnik Odeljenja za transport i infrastrukturu je Turčin, Odeljenja za zaštitu okoline, Bošnjak, a Odeljenja za poljoprivredu, šumarstvo i razvoj sela, kao i za rad i zapošljavanje, kosovski Srbi. Nema Roma, Aškalija ili Egipćana na celu odeljenja.
49. Na nivou opština postoji više struktura, uključujući opštinska veća i administrativne odbore u svakoj od opština, koji imaju zadatak da vode svakodnevne opštinske poslove. Oni će uskoro preuzeti veća ovlašćenja kada budu transformisani u izborna tela posle izbora 28. oktobra. Učešće manjina varira od jednog mesta do drugog. U slučaju

četvero nikada nije počelo sa radom. Jedan javni tužilac je takođe dao ostavku. Na dan 31. juli 2000., bilo je 230 sudija, 235 sudija porotnika i 41 javni tužilac.

kosovskih Srba, ovo je cesto zbog bojkota. Medutim, u nekim opštinama, na primer Novom Brdu/Novo Berde, kosovski Srbi uzimaju učešća, uglavnom bez incidenata. Romi, Aškali i Egipćani su zastupljeni i u vecima i u odborima mnogih opština, kao što su i druge etnicke grupe u zavisnosti od svoje brojčane snage u datoj oblasti. Ova situacija ce se, naravno, promeniti posle opštinskih izbora.

50. U oblastima sa znacajnom manjinskom populacijom, imenovani su službenici za vezu sa lokalnom zajednicom UNMIK-a, sa osnovnim ciljem da pomognu manjinama da ostvare pristup javnim uslugama. Sada ima službenika za vezu sa lokalnom zajednicom u 23 od 30 opština, a u buducnosti ih se još može zaposliti da bi se proširila sadašnja pokrivenost. Njihova uloga postace deo opštinske strukture prema Uredbi 2000/45 o Samoupravi opština na Kosovu (vidi dole pod Nove opštinske strukture).
51. Ključno politicko pitanje tokom proteklih meseci bila je registracija, (i za izborne spiskove i civilna registracija). Prva faza završena je 19. jula 2000. Odziv manjinskih zajednica se veoma razlikovao. Uprkos intenzivnim naporima, veoma malo Srba se registrovalo (nije vodena evidencija prema etnickom poreklu, tako da je nemoguće saznati tacnu cifru). Jedan razlog je izgleda bilo zastrašivanje i iznutra, u sopstvenoj zajednici, i spolja. Pred kraj perioda registracije, voda SNV u Leposavicu/Leposaviq objavio je da podržava registraciju, ali se mali broj Srba odazvao njegovom pozivu da se registruju. Registracioni centar u ovoj oblasti, koji je bio otvoren i posle planiranog zaključnog dana prve faze, očekujući moguće povećanje broja kosovskih Srba zainteresovanih za registraciju, zahtevao je pojačano obezbeđenje zbog pretnji nasiljem od nekih pripadnika zajednice kosovskih Srba. Nijedna partija koja predstavlja kosovske Srbe nije se registrovala da učestvuje na izborima. Turci su takode u velikoj meri bojkotovali izborni proces žaleći se na propust da se turski prizna za službeni jezik. Medutim, dve turske partije, **TDB i KTHP**, kao i Savez gradana Turaka u Kosovskoj Mitrovici/Mitrovice registrovali su se za učešće na izborima. Registracija Muslimana je varirala, ali tri bošnjačke partije, (SDA; BSDAK and DRSM) i Gradanska inicijative Goranaca, prijavile su se za učešće na izborima. Romi, Aškali i Egipćani su se u mnogim krajevima registrovali. Čini se da je registracija bila brojnija među Aškalima i Egipćanima nego Romima. Jedna partija Aškalića registrovala se za učešće na izborima, a postoje i tri nezavisna kandidata Egipćana u Đakovici/Gjakove.
52. Opštinske izborne komisije (OIK) ustanovljene su da nadgledaju aktivnosti vezane za izbore. Pripadnici različitih manjina su zastupljeni, sa izuzetkom kosovskih Srba koji odsutni po svom izboru.

Nove opštinske strukture

53. Posle opštinskih izbora, očekuje se da ce se sadašnji sastav opštinskih struktura radikalno izmeniti. Uzev ograničenu registraciju nekih manjinskih grupa u obzir (a time i njihovo ugraničeno učešće na izborima) malo je verovatno da ce mnogi od novoizabranih članova opštinskih skupština biti pripadnici manjina. Čak i kada su u pitanju one manjine koje su se registrovale i nameravaju da učestvuju u izborima, brojčana slabost u poređenju sa vecinskom populacijom, udružena sa ograničenim brojem manjinskih kandidata na izborima, može rezultirati u neuspehu da izaberu članove sopstvene zajednice koji bi ih zastupali. S obzirom na ovlašćenja koja ce preci na izabrana tela, u pitanjima kao što su smeštaj i socijalne službe, uloga pracenja situacije koju ce UNMIK zadržati bice izuzetno važna da bi se osiguralo pravicno zadovoljavanje interesa manjina. Prema Uredbi 2000/45, SPGS ima ovlašćenje da kooptira dodatne članove u opštinskim skupštinama ukoliko smatra da je to neophodno da bi se osiguralo da sve zajednice budu zastupljene prema Rezoluciji 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. Bitna komponenta jednog takvog sistema imenovanja trebalo bi da bude osiguranje pravicne zastupljenosti manjina u krajevima gde cine znacajni deo populacije.
54. Od jednako velikog znacaja u novim opštinskim strukturama bice i sistemi koji budu uspostavljeni za zaštitu manjina. Uredba 2000/45 traži osnivanje komiteta zajednica, kao i mirovni komitet u svakoj opštini zadužene da osiguraju zaštitu prava manjina i da osobe

koje preuzimaju javne dužnosti ili su na položaju, ne deluju na diskriminišuci nacin. Pored toga, u onim opštinama gde "zajednica koja nije u vecini cini znacajan deo populacije", mora se ustanoviti kancelarija za zajednice. Ove kancelarije bi trebalo da budu privremene, postoje samo onoliko dugo koliko ih Centralne vlasti smatraju neophodnim. Uloga kancelarije za zajednice jeste da pojaca zaštitu prava zajednice i da osigura jednak pristup javnim službama na opštinskom nivou. Ostaje da se vidi koliko ce ove institucije biti efikasne i kakva ce biti njihova ovlašćenja. Medutim, treba se nadati da ce biti u stanju da oigraju pozitivnu ulogu u odbrani prava manjina.

Nevladine organizacije (NVO)

55. Mada ne treba neophodno posmatrati učešće u NVO kao politicku aktivnost, cinjenica da su manjine bile aktivne u osnivanju NVO jeste važna indicija njihovog ukupnog učešća u civilnom društvu. Nastanak manjinskih NVO je jedan akt snaženja za manjinske zajednice. On im daje odgovarajuće mehanizme preko kojih mogu da brane prava svojih zajednica i da razvijaju projekte i aktivnosti koji zadovoljavaju njihove potrebe. NVO igraju važnu ulogu kontroli odgovornosti politickih struktura prema populaciji kojoj služe. Pored toga, uzajamno dejstvo međunarodnih i domaćih NVO omogućava izgradnju domaćih snaga i doprinosi procesu ucenja baziranom na zajednickim iskustvima i akcijama. Ovo omogućava manjinskim zajednicama da preko svojih NVO deluju kao pozitivni katalizatori promena. OEBS je pomogao osnivanje nekoliko manjinskih NVO, pogotovo među Romima na Kosovu. Ovakve NVO trenutno postoje, ili su u procesu registracije, u Prizrenu, Gnjilanu/Gjilan (zajednica je već osnovala jednu NVO zatražila dodatnu pomoc da bi osnovala drugu koja ce se baviti potrebama romskih žena), Kosovskoj Kamenici/Kamenice, Orahovcu/Rahovec (NVO žena), Gracanici, Štrpcu/Shterpce, i Kosovskoj Mitrovici/Mitrovice. Ovim NVO je potrebna dalja podrška u finansiranju i izgradnji domaćih snaga da bi mogle da ostvare svoj pun potencijal u služenju potrebama svojih zajednica. Stvaranje veza između međunarodnih NVO i novonastajucih lokalnih NVO posebno, manjinske NVO ce predstavljati važan faktor u usmeravanju postojećih sredstava prema potrebama manjinskih zajednica.

Inicijative za toleranciju

56. Tokom perioda koji pokriva ovaj izveštaj, došlo je do važnog razvoja koji se tice broja inicijativa usmerenih na negovanje povećane međuetnicke tolerancije i razumevanja. One su uključile Platformu za zajednicku akciju pod pokroviteljstvom UNHCR-a, Pakt za Kosovo, različite inicijative za manjina koje je inicirao UNMIK, i konferenciju u Erli hausu odružanu u SAD uz podršku Instituta za mir Sjedinjenih Država. Sve ove inicijative predstavljaju zajednicke napore da se osigura da potrebe manjinskih zajednica i njihov odnos sa kosovskim Albancima koji su većina ucvrste razvoj pravednog i demokratskog društva. Mada NVO možda ne mogu da ponude savršeno rešenje za sve bolesti Kosova, svaka na svoj nacin predstavlja jedan korak u dobrom pravcu. Prvi u nizu koraka koje treba preduzeti na dugom putovanju prema pomirenju i mirnoj koegzistenciji.

57. **Platforma za zajednicku akciju** (koja se tice kosovskih Roma, Aškalija i Egipcana) jeste okvirni dokument nastao kao rezultat serije sastanaka za okruglim stolom kojima je domaćin bio UNHCR tokom prva tri meseca ove godine. Održana su ukupno tri sastanka; vode zajednica Roma, Aškalija i Egipcana ucestvovala su na prva dva sastanka, a na trecem su im se pridružili lideri kosovskih Albanaca. Posle treceg sastanka 12. aprila, usvojena je deklaracija koja je osudila sve akte nasilja i maltretiranja koji samo dalje razdvajaju zajednice na Kosovu i odlažu stvarni pocetak izlacenja. Ova deklaracija prokrcila je put jednom detaljnijem dokumentu koji iznosi najvažnije oblasti kako su ih definisali ucesnici okruglog stola, uključujuci korake prema boljem razumevanju među zajednicama, povratak izbeglica i interno raseljenih lica, uticaj na medija i pristup javnim službama. Rezultat je bio dokument u obliku Platforme za zajednicku akciju oko koje su se složili svi ucesnici i koja je potom odobrena na posebnoj zajednickoj sednici Prelaznog veca Kosova (PVK) i Privremenog administrativnog veca (PAV) 28. aprila tokom posete predstavnika Saveta bezbednosti Kosovu. Platforma tako

postavlja ciljeve koje zajednicki treba da ostvare kosovski lideri uz punu kooperaciju sa medunarodnom zajednicom.

58. Kao nacin na koji nastavljaju da poštuju svoje obaveze prema Platformi, clanovi PAV kosovski Albanci ucinili su **seriju poseta zajednicama Roma, Aškalijska i Egipcana; posetili su Prizren i Uroševac/Ferizai 7. juna, a Pec/Peje 4. septembra**. Ove važne posete pružile su priliku vodama kosovskih Albanaca da iz prve ruke saznaju sa kakvim se problemima suocavaju manjinske zajednice. Pored toga, posete su pružile neophodnu javnu priliku svim ucesnicima da ponove svoju osudu nasilja i ponovo istaknu cinjenicu da manjinske zajednice moraju igrati aktivnu i pozitivnu ulogu u buducem razvoju kosovskog društva, radeci zajedno sa drugim akterima kako bi se ovo postiglo na osnovi ukljucivanja i nediskriminacije. Ovakve izjave igraju važnu ulogu u borbi protiv klime nasilja i odsustva straha od zakona.
59. Naredni događaj koji je sledio Platformu bio je jednodnevni **tehnicki konsultativni sastanak koji je organizovao UNMIK** 25. septembra. On je pružio priliku za direktne razgovore izmedu predstavnika Roma, Aškalijska i Egipcana i zvanicnika razlicitih odeljenja u okviru Zajednicke privremene administrativne strukture (ZPAS). Na ovaj nacin su pitanja postavljena u Platformi detaljno razradena, omogucavajući predstavnicima zajednica i zvanicnicima UNMIK-a da odrede specificne probleme i pocnu raspravu o mogucim solucijama. Ovaj sastanak su obe strane pozdravile kao praktican napredak i ocekuje se citava serija pratećih sastanaka da bi se osigurao stvarni progres.
60. UNMIK namerava da upotrebi isti pristup sa ostalim manjinskim zajednicama. Sastanak u koji su bili ukljuceni predstavnici Bošnjaka i Goranaca organizovan je 16. oktobra, a sastanak sa predstavnicima turske zajednice ce se desiti u bliskoj buducnosti. Sastanci ove vrste predstavljaju šire napore UNMIK-a da promoviše Pakt za Kosovo i posebne inicijative za manjine. Cilj **Pakta za Kosovo** jeste da ukljuci sve stanovnike Kosova u ovorenu i prozirniju debatu o njihovoj ulozi u kreiranju društva slobodnog od nasilja i oslonjenog na poštovanje ljudskih prava. SPGS, dr Kušner, poceo je jedan program popularizacije tako što ucestvuje na sastancima u opštinama širom pokrajine da bi promovisao ovu debatu, i preneo je na nivo zajednica, naglašavajući svim stanovnicima Kosova da se politika i programi koji su nacinjeni za zajednicko dobro jedino mogu sprovesti uz njihovu punu participaciju i podršku. U ovom kontekstu **Inicijativa za nesrpske manjine** sacinjena je tako da osigura da ne budu prenebrengnute potrebe nijedne manjinske grupe. Predstavnici manjina u PVK su kritikovali da se debate do sada vodene o potrebama manjina uglavnom koncentrišu na zajednicu kosovskih Srba iskljucujući manje manjinske grupe. Kao rezultat, UNMIK je odlucio da odgovori paketom inicijativa koje poseban fokus stavljaju na grupe koje nisu kosovski Srbi. To ne znaci da su kosovski Srbi izostavljeni. Pakt za Kosovo upucen je svim stanovnicima Kosova. Medutim, prihvatajući cinjenicu da svaka manjinska grupa ima specificne potrebe, da se do sada nije o njima tako dobro vodilo racuna kao o potrebama zajednice kosovskih Srba, UNMIK preuzima razlicite inicijative, od kojih su neke specificne za manjine, dok su druge predvidene za celokupnu populaciju. Za sada tek treba razraditi detalje Inicijative za nesrpske manjine. Sadašnji stadijum procesa koncentriše se na olakšanje komunikacije izmedu predstavnika svake zajednice i zvanicnika UNMIK-a kako bi se odredili prioriteti. Ovo određivanje ciljeva daje input UNMIK-u koji ce potom saciniti odgovore krojene prema potrebama svake zajednice pojedinačno. Osnovni problemi kao što je bezbednost ticu se svih, dok drugi problemi mogu zahtevati razlicita rešenja za svaku zajednicu.
61. **Konferencija u Erli hausu** organizovana je u SAD od 21. do 23. jula 2000. Prisutne su bile delegacije koje su predstavljale zajednice kosovskih Srba i kosovskih Albanaca i omogucen je forum na kome su one mogle da razmene gledišta na iskren nacin i da zajednicki pocnu da istražuju puteve za poboljšanje meduetnickih odnosa. Cilj konferencije bio je da obe strane ohrabri da prepoznaju zajednicka stremljenja i obostranu korist koja se može postici gajenjem tolerantnog i od nasilja oslobođenog Kosova. Konferencija je priznala da ovo podrazumeva dugo putovanje koje moraju zapoceti obe zajednice u duhu zajednicke potrage za pozitivnim koracima koji se mogu preduzeti kako bi se izgradilo mirno stanište uprkos strašnom bolu i patnji kroz koje su

prošli u nedavnim sukobima. Za Srbe ovo je značilo da priznaju da treba da rade sa Albancima i drugima na izgradnji demokratskih institucija i društva na Kosovu. Za Albance, ovo znači da priznaju da Srbi i ostali moraju imati jednaka prava i zaštitu. Najznačajniji praktični rezultat konferencije bilo je usvajanje deklaracije koja obavezuje obe zajednice da usvoje ove ciljeve. Po povratku na Kosovo, delegate konferencije su Kancelarija Sjedinjenih Država i drugi ohrabрили i podržali da praktičnim akcijama pokažu svoju privrženost ovim ciljevima. Kao rezultat, 9. septembar je određen kao Dan protiv nasilja, dan koji je trebalo da bude obeležen javnim demonstracijama protiv netolerancije i diskriminacije širom Kosova. Nažalost, nije bilo moguće da obe delegacije učestvuju na zajedničkom događaju zbog porasta tenzije koje su bile rezultat serije žestokih napada na srpsku zajednicu. Dan je ipak obeležila svaka od zajednica serijom javnih događaja. Na javnom skupu u Prištini/Prishtine, SPGS je pozvao sve stanovnike Kosova da odbace nasilje usmerna svoju energiju na veliki broj zadataka koji slede kako bi se osigurala stabilna i mirna budućnost za sve zajednice. Činjenica da je dr Kušner morao da se nadvikuje nad gomilom da bi izgovorio nekoliko reci na srpskom ukazuje na činjenicu da još uvek postoji veliki otpor i da treba tek precij dug put. Ovo, međutim, ne treba da predstavlja izgovor za neaktivnost i nezainteresovanost.

62. Istovremeno sa Danom protiv nasilja, **NVO su izdale zajedničko saopštenje**, koje je potpisalo 78 međunarodnih NVO. Saopštenje je istaklo činjenicu da će zajednički napori NVO imati malog humanitarnog uticaja sve dok se ne budu poštovala osnovna ljudska prava. Zajednička osuda nasilja od strane NVO jeste dobrodošla i vremenski uskladena izjava. NVO, međunarodne i domaće, nalaze se na celu u zadovoljavanju humanitarnih potreba stanovnika Kosova i njihova odlučnost da to cine na pravičan i jednak način, na koji nema uticaja etnička pripadnosti, jeste važan faktor u odgajanju tolerantnijeg društva. Brojne NVO na terenu uključene su u lokalne inicijative koje dokazuju da je međuetnička saradnja moguća. Temelji koje one sada polažu realizacijom projekata na terenu poslužiće kao primer za ono što se može postići na polju međuetničke tolerancije suprotstavljajući se percepciji da su zajednice nepovratno međusobno podeljene prema etničkoj pripadnosti.

Jezik

63. Peti izveštaj OEBS-a/UNHCR-a istakao je probleme koje izaziva nedostatak **uniformnosti u politici UNMIK-a o upotrebi jezika**. Uprkos izvesnom ograničenom napretku u razvoju i izdavanju jasnijih instrukcija o upotrebi jezika u specifične svrhe, nedostatak sveobuhvatne politike koja bi se primenivala u celoj pokrajini nastavlja na deluje na štetu potreba zajednica koje ne upotrebljavaju albanski jezik.
64. Preovladajuća upotreba albanskog uz isključivanje drugih jezika, često u suprotnosti sa uputstvima UNMIK-a da se određeni javni dokumenti moraju izdavati na sva tri službena jezika (engleskom, albanskom i srpskom), nastavlja da šalje bremenitu poruku manjinskim zajednicama da bi bilo bolje da se prilagode sistemu pre nego da ocekuju da se on prilagodi njihovim potrebama. Rezultat je da govornici jezika koji se manje upotrebljavaju biraju da ili ćute (sasvim bukvalno) ili da uporno lobiraju za javno priznavanje svog jezika. Ovaj drugi pristup je jasno dokumentovan kada je većina pripadnika turske zajednice odbila da učestvuje u registraciji, uz argument da se važeći zakon, koji predviđa upotrebu turskog ravnopravno sa srpskim i albanskim u oblastima naseljenim Turcima, ne primenjuje. Posle dužih pregovora, usvojeno je kompromisno stanovište između turskih predstavnika i UNMIK-a, predviđajući za one opštine gde živi turska zajednica, pravo da u opšetnju sa opštinskim vlastima koriste svoj jezik, izdavanje dokumenata (sertifikata o rođenju, smrti, vencanju, itd.) na turskom jeziku i pismu, službene nazive na turskom jeziku i pismu. Turske političke partije ovaj kompromis smatraju prihvatljivim prelaznim rešenjem dok se ne donese konačni sporazum. U međuvremenu, izvestan napredak u zaštiti jezika drugih manjina postignut je **Uredbom 2000/45** o Opštinskoj samoupravi na Kosovu, koja uključuje sličan model, garantujući ova prava u oblastima gde određena manjina čini "značajni deo populacije".
65. Dobrodošao razvoj, mada ograničenog dometa, bio je memorandum od 26. jula 2000., koji je SPGS poslao ko-nacelnicima odeljenja ZPAS za javne službe, zdravstvo i socijalna

pitanja, i pravde, kojim se kaže da svi službeni dokumenti (uključujući račune) koji se izdaju za javnost u celini moraju biti štampani na engleskom, albanskom i srpskom, tako da se sva tri "službena" jezika nalaze zajedno na dokumentu. Jasno je da problem jezika koji se koristi za službena dokumenta nije tako raširen kao ranije. Međutim, neki problemi ostaju, pogotovo u Dragašu/Gora, gde se dokumenta izdaju samo na albanskom ili engleskom i albanskom. Izdavanje instrukcije od 26. jula drugim odeljenjima ZPAS, ponavljanje politike UNMIK-u, i široko upoznavanje sa preciznim zahtevima Uredbe 2000/45, bili bi korisni kako bi se dalje razjasnila pozicija UNMIK-a prema jezičkoj politici.

66. Potrebna je takode jasna politika u drugim pitanjima koja imaju implikacija na jezik. Na primer, za vlasti čija je uloga da služe celoj zajednici, kao što je lokalna policija, trenutni raspored se koncentriše da ima policiju iste etničke pripadnosti kao što je zajednica u kojoj služe – kosovski Albanci u oblastima kosovskih Albanaca, i tako dalje. Na duži rok, ukoliko Kosovske policijske snage zaista treba da rade na dobrobit cele zajednice, pitanje poznavanja jezika kod policajaca se mora rešiti. Policajac kosovski Srbin koji radi u kraju gde prevladavaju kosovski Albanci, na primer, možda neće biti u stanju da govori jezik kojom govori žrtva ili svedok zločina. Uključivanje učenja jezika u obuku regruta i nastavak učenja tokom perioda praktične obuke i kasnije dalo bi svim etnicitetima radno poznavanje i srpskog i albanskog (i u onim krajevima sa značajnom turskom manjinom, možda turskog) koje bi im omogućilo efikasniji rad. Kada se konačno ustanovi jezička politika na Kosovu, stvaranje dvojezičnih Kosovskih policijskih snaga – kao i jezička poduka za javne službenike - trebalo bi da postane prioritet.

Obrazovanje

67. Posle stalnih prekida tokom zimskih meseci zbog nesigurnog snabdevanja strujom, obrazovanje je konačno uspostavilo rutinu u rano proleće. Prva godina završena je na leto i ogroman broj kosovske dece se vratio u školu. Međutim deca manjina su zastupljena u neproporcionalno visokom broju među decom koja ne idu u školu. Pošto je uspešno obavio ogromni zadatak da jednostavno decu vrati u školu i premosti jaz izazvan prekidom školovanja za mnoge učenike tokom bombardovanja, UNMIK se sada suocava sa dugoročnijim izazovima. Rešavanje takvim pitanja kao što su **jezici na kojima se predaje, udžbenici i sadržaj nastavnog programa** obeležice kvalitet obrazovanja koje se nudi deci i omladini Kosova. Ovo će, zauzvrat, imati dalekosežne posledice na formiranje društva u budućnosti.
68. Trenutno deca različitih etničkih grupa koristi **knjige** koje se razlikuju ne samo u jeziku već i po sadržaju. Početni pregled nekih 300 dostupnih udžbenika na Kosovu, u Srbiji, Bosni i drugde morao se brzo preduzeti s obzirom na hitnu potrebu da se škole snabdeju udžbenicima. Tokom ovog pregleda uzete su u obzir tolerancija i poštovanje prema drugim kulturama, ali neizbežno predmeti kao što je istorija variraju u sadržaju i tonu zavisno od porekla knjiga. Takode je bilo žalbi, na primer, da neki udžbenici vredaju tursku kulturu. Dugoročni cilj da se uvedu standardni udžbenici koji su prihvatljivi svim delovima populacije, predstavlja ogroman izazov i zahteva vreme. Važno je osigurati da se ovaj važan i posebno osetljiv zadatak preduzme uz puno učešće odgovarajućih predstavnika svih etničkih grupa koje će raditi u saradnji sa međunarodnim ekspertima.
69. **Razvoj nastavnih programa** je jednako važan izazov koji se mora preduzeti sa oprezom. Odluka o **jezicima nastave** mora uzeti u obzir činjenicu da su već donesene odluke o službenim jezicima na Kosovu. Obrazovni sistem treba da gaji i promovise koncept multijezičkog društva. Kada se odrede jezici nastave, mora se obezbediti dovoljno prostora u nastavnom programu kako bi se osiguralo da manje korišćeni jezici takode imaju odgovarajuću pažnju. Izvestan progres učinjen je u vezi uključivanja **predmeta zasnovanog na ljudskim pravima u nastavni program**. Ovo se izvodi kao pilot program u malom broju škola i ima za cilj ne samo materiju iz oblasti ljudskih prava koja je usmerena prema učenicima, već i metod nastave koji treba da koriste nastavnici.
70. Na praktičnom nivou pitanje upotrebe **školskih zgrada** ostaje nerešeno na mnogim mestima. Još uvek je ostalo dosta posla da se razviju delotvorna rešenja koja će osigurati **ravnopravnu upotrebu postojećih zgrada**. Koncept odvojenih škola za

kosovske Albance i kosovske Srbe utice na podele i trebalo bi ga izbegavati kadgod je moguće. Takva klasifikacija ostavlja druge manjinske grupe po strani, ostavljajući im da odrede koje opcija najviše odgovara potrebama njihove dece. Neizbežno će neke škole pohađati uglavnom ili isključivo učenici kosovski Albanci, a druge učenici kosovski Srbi zbog jednostavne rasprostranjenosti i raspodele populacije. Međutim ovo ne treba prihvatiti svugde kao normu. Ima mnogo mesta gde je populacija i dalje mešana ili makar živi u bliskom susedstvu. Treba učiniti svaki napor da bi se osiguralo deljenje prostorija, makar i po sistemu smena da bi se zadovoljila nastava na različitim jezicima. Budžetska ograničenja Odeljenja za obrazovanje znače da odnos broja učenika prema broju nastavnika u nekim mestima treba uskladiti i prema tome konsolidovati školske zgrade. Kako će se ove odluke donositi na opštinskom nivou, bilo bi važno osigurati da škole koje opslužuju manjinske zajednice ne budu nesrazmerno pogodne.

71. Osnovni fokus debate o obrazovanju usmeravao se na osnovno obrazovanje, isključujući sekundarno i **viši nivo obrazovanja**. Na dugorocnu održivost manjinskih zajednica na Kosovu svakako će uticati mogućnost pristupa višem nivou obrazovanja.
72. Ne bi trebalo prevideti uticaj bezbednosti. Nesrećna je činjenica da **neki roditelji iz razloga bezbednosti nastavljaju da decu drže kod kuće**. Ovo je pogotovo problem kod dece Roma, Aškalija i Egipćana koji žive u mešovitim susedstvima. Mada oni teorijski imaju pristup lokalnim školama, njihovi roditelji su zabrinuti zbog mogućeg zastrašivanja i maltretiranja od strane učenika kosovskih Albanaca. Kao primer, OEBS je u regionu Peci/Peje pokušao da ovo reši uključivši sve relevantne strane, uključujući nastavnike, roditelje, obrazovne vlasti i snage bezbednosti u potragu za ogovarajućim rešenjem. Privremeno rešenje je često moralo da bude da se deci obezbedi pratnja da bi pohađali školu. To je visoka cena koju deca treba da plate da bi dobila obrazovanje i takve nesrećne ali neophodne stvari samo mogu da posluže da se prodube postojeće deobe.
73. Jedan primer pokušaja da se procene obrazovne potrebe manjinske zajednice i problemi koji su otkriveni napravio je OEBS u zajednicama Roma i Aškalija u Uroševcu/Ferizaj. OEBS je, uz podršku drugih aktera, sproveo istraživanje o obrazovnim potrebama obe zajednice, posebno se usredsređujući na ono što decu sprecava da pohađaju školu. Odgovor romske zajednice bio je ograničen. Aškli su, međutim, odgovorili, i informacije koje je OEBS prikupio u vezi obrazovnih potreba dece uzrasta za osnovnu školu pokazale su sledeće: od 398 intervjuisane dece, 237 (60%) nisu išla u školu; 133 (56%) od onih koji su nepismeni ili isključeni iz obrazovanja su ženska deca, 142 (60%) u ovoj kategoriji imale su između 7 i 9 godina i bile su potencijalni kandidati za školu u tekućoj 2000-2001. školskoj godini. Rezultati ovog istraživanja služe da istaknu kakve intenzivne napore treba uložiti da bi se zadovoljile potrebe manjinskih zajednica u obrazovanju. Kao nastavak rada, OEBS je angažovao predstavnike zajednice i školske vlasti na promovisanju pohađanja škole, pogotovo za uzrast od 7 do 9 godine. Veće mahale Roma/Aškalija je 23. septembra izjavilo da 324 dece Aškalija pohađaju osnovnu školu (od prvog do osmog razreda) u opštini Uroševac/Ferizaj. Samo osmoro romske dece pohađa osnovnu školu. Međutim, 56 od 139 nepismene dece (40%) su se uspešno upisali školske 2000-2001. godine. Ipak je ostalo još oko 35% dece Aškalija koja se nisu upisala u školu.

Zdravstvena zaštita

74. U petom izveštaju UNCHR-a/OEBS-a o stanju manjina na Kosovu, koji pokriva period od februara uključujući maj 2000., tvrdi se da **“Pristup odgovarajućoj zdravstvenoj zaštiti ostaje važna preokupacija za manjinske populacije”**. U međuvremenu se na žalost malo šta promenilo. Ovaj problem u najvećoj meri pogada kosovske Srbe i, nešto manje, Rome u nekim mestima.
75. Primarna zdravstvena zaštita je praktično pokrivena širokom mrežom ambulanti (domova zdravlja) na lokalnom nivou. U nekim mestima njih dele pripadnici različitih etničkih grupa bez ozbiljnih problema. Na drugim mestima, zabeleženi su različiti stepeni pristupa koji variraju od prepreka zbog jezičke barijere, do potrebe da se otvore i održavaju posebne

ambulante u enklavama koje će služiti manjinskim zajednicama. Kosovski Srbi su glavni korisnici ovih drugih. Ovo je skup odgovor koji produžava podele, ali u sadašnjim uslovima to je najpraktičniji odgovor kako bi se osigurao neophodni pristup zdravstvenoj zaštiti. Nekoliko NVO pružaju zdravstvenu zaštitu manjinskim populacijama koristeći mobilne klinike. Ovo su osnovne usluge koje srednjeročno treba održavati dok se ne razrade trajnija rešenja koja će biti uključena u opšti okvir zdravstvene zaštite koji daje Odeljenje za zdravstvo i socijalnu zaštitu.

76. **Ozbiljnije teškoce nastaju u vezi pristupa sekundarnoj i tercijarnoj zaštiti.** Problem bezbednosti ozbiljno ogranicava pristup manjina bolnicama. Sa ovim problemom sreću se manjine u vecini mesta, a takode i kosovski Albanci kada je u pitanju pristup opštoj bolnici u Mitrovici. To je problem koji izlazi iz okvira koji može da reši Odeljenje za zdravstvo i socijalnu zaštitu. Incidenti vezani za dostupnost zdravstvene zaštite nisu, na sreću, dostigli ozbiljnost kao prošlog leta kada su pacijenti pripadnici manjina jednostavno nestajali iz prištinske bolnice. Bezbednost ipak i dalje predstavlja problem i u nekim slucajevima pacijenti pripadnici manjina i dalje su nevoljni da makar i pokušaju da odu u opštu bolnicu. Ovaj strah se manifestuje na nekoliko nacina; u Gnjilanu/Gjilan na primer, pacijenti kosovski Srbi odlaze redovno u bolnicu na dijalizu mada pod pratnjom. Medutim oni se plaše da budu primljeni u bolnicu radi akutnih hirurških intervencija, radije se oslanjajuci na medicinsku zaštitu u Srbiji. Ovo onda zahteva da se organizuje obezbedenje i pratnja do granice da bi mogli bezbedno da napuste Kosovo. U Prizrenu su uloženi zajednicki naponi da se održe redovni sastanci između Regionalnog predstavnika UNMIK-a za zdravstvo, KFOR-a, policije UNMIK-a i osoblja ambulanta koje lece pacijente kosovske Srbe. Na ovaj nacin bilo je moguće osigurati pristup opštoj bolnici manjinskim pacijentima kojima je potrebna operacija ili kakvo drugo bolnicko lecenje. Ovakvi naponi su dobrodošli, ali ostaje cinjenica da neki pacijenti u Prizrenu i drugde nastavljaju da se oslanjaju na bolnice KFOR-a i pomoc NVO kako bi mogli da putuju do medicinskih ustanova.
77. **Troškovi i politicke posledice** osnivanja posebnih zdravstvenih usluga sekundarne i tercijarne zaštite su ogromni, ali kao i kad su u pitanju ambulante, postoji jasna potreba da se obezbede odgovarajuce usluge na Kosovu koje će zadovoljiti potrebe populacije. Medicinska ustanova u Gracanici/Ulpiana je trenutno opremljena za akušerske i neke hirurške intervencije. Razvoj takvih usluga otkriva dodatni faktor koji komplikuje i ometa izgledu obuhvatne zdravstvene zaštite na Kosovu sposobne da obezbedi potrebe celokupne populacije; zdravstveni radnici kosovski Srbi nisu u potpunosti integrisani u sistem UNMIK-a. Dok medicinski materijal i pomoc dobijaju preko UNMIK-a, nastavljaju da primaju plate od centralnih vlasti u Beogradu. Ovo postavlja ocigledne teškoce u smislu opšteg upravljanja sistemom zdravstvene zaštite.

Humanitarna pomoc/socijalna pomoc

78. U prethodnom periodu, ogromne humanitarne potrebe zadovoljavane su masovnom distribucijom humanitarne pomoci (hrana, cebad, drvo za ogrev, vanredni smeštaj, itd.) pod pokroviteljstvom Stuba I, komponente za Humanitarna pitanja strukture UNMIK-a. Smanjenjem ovih aktivnosti tokom vremena i eliminacijom Stuba I od 1. jula 2000., došlo je do veceg pomeranja prema zadovoljenju humanitarnih potreba preko uspostavljanja dugorocnijih mehanizama socijalne pomoci. Prelaz sa masovne humanitarne pomoci ka usmerenijoj socijalnoj pomoci je proces koji je u toku. Važno je pratiti napredak da bi se osiguralo da se u obzir uzimaju posebne potrebe manjinskih zajednica.
79. **Plan socijalne pomoci** koji se sprovodi pod pokroviteljstvom Odeljenja za zdravstvo i socijalnu zaštitu (OZSZ) i koji na opštinskom nivou vode Centri za socijalni rad (CSR) jeste naslednik Plana vanredne finansijske pomoci. Ovaj plan je sproveden od od novembra 1999. do aprila 2000. Osnovni cilj novog plana socijalne pomoci jeste da obezbedi finansijsku pomoc i pomoc u hrani najugroženijim clanovima društva. Korisnici su grupisani po ugroženosti – kategorija I: oni za koje se smatra da nisu u stanju da rade, kao što su stara lica i hendikepirane osobe; i kategorija II: oni koji su u stanju da rade ali su trenutno bez zaposlenja. Korisnici prve kategorije dobijaju kombinaciju novcane

pomoci u gotovu i pomoc u hrani, dok korisnici druge kategorije primaju samo novcanu pomoc u gotovu. Pravo na pomoc se određuje na bazi procene svih članova porodice koji žive u istom domaćinstvu.

80. Isplate **korisnicima prve kategorije** počele su avgusta 2000. i oni trenutno broje nekih **37000 domaćinstava**. Iz razloga bezbednosti i zaštite podataka OZSZ je odlucilo da ne registruje korisnike pripadnike manjina posebno, tako da nije moguće reci koliko domaćinstava pripada razlicitim manjinskim zajednicama. Medutim, tokom procesa prijavljivanja za pomoc ucinjen je organizovan napor da se osigura da manjinske zajednice imaju pristup informacijama o ovom planu i da budu u mogućnosti da prevazidu teškoce ogranicene slobode kretanja kako bi bile u stanju da se prijave. Sada je još uvek u toku proces ocene zahteva da bi se proverili svi korisnici i iskljucili lažni ili neosnovani zahtevi. Ocena osnovanosti zahteva manjiskih korisnika komplikuje cinjenica da su vecina zaposlenih u CSR kosovski Albanci koji nisu u stanju i/ili nisu voljni iz bezbednosnih razloga da pridu svim manjinskim lokacijama.
81. Zbog nedostatka sredstava, CSR se znacajno oslanjao na NVO **servise** u zajednicama da bi osigurao da potencijalni manjinski korisnici mogu da dobiju formulare za prijavu, popune ih i vrate CSR na procenu. Medutim neke manjinske zajednice su same sebe iskljucile iz ovog plana kao rezultat pristupa sve-ili-ništa voda njihovih zajednica. One su odbacile ideju provere i odlucile da bojkotuju plan ukoliko svi članovi njihove zajednice ne budu automatski ukljuceni. CSR je, uz aktivnu podršku NVO, pokušao da prebrodi ovaj problem kontaktom sa ugroženim aplikantima koji bi u protivnom bili spreceni da se prijave zbog pritisaka u okviru svoje sopstvene zajednice. Ovo je bio delikatan zadatak da se ne bi ugrozila bezbednost pojedinaca. OZSZ izrazilo je zadovoljstvo da je proces prijavljivanja protekao pravicno koliko je to moguće pod datim okolnostima i izvestilo da je broj manjinskih sela, prvenstveno kosovskih Srba, **koja bojkotuju ovaj plan**, veoma mali.
82. **Prakticne teškoce sa kojima se još uvek suocavaju manjinski korisnici prve kategorije**; gotovinske isplate obavljaju se preko Službe za bankarstvo i placanje (SBP) i dok se ova služba nalazi u gotovo svakoj opštini, ona nije lako pristupacna kosovskih Srbima i Romima kojima nije lako da putuju. Kao alternativa, manjinski korisnici takode mogu da primaju isplatu preko kancelarija opštinske uprave i u nekim slucajevima, isplatu za izolovane manjinske korisnike od vrata do vrata obavlja osoblje UNMIK-a.
83. Kriterija za dodelu pomoci **korisnicima druge kategorije** tek su nedavno dobila konacnu verziju i očekuje se da proces prijavljivanja neće početi pre novembra. Druga kategorija je od velikog znacaja za manjinske zajednice teško pogodene visokom stopom nezaposlenosti sa kojom se suocavaju svi stanovnici Kosova. Finese u znacenju definicije **sposobnosti za rad** ima direktni uticaj na manjine. Neke manjine, u prvom redu kosovski Srbi i Romi, suocavaju se sa preprekom da su voljni da rade ali ne mogu da nadu posao jer ozbiljna ogranicenja u slobodi kretanja sužavaju njihovu pokretljivost na određenje geografske oblasti gde nema mnogo posla. Manjinske grupe se takode suocavaju sa preprekama jezicke prirode i opštom diskriminacijom koja ih sprecava da ravnopravno ucestvuju u konkurenciji na tržištu rada. Procedura za dodelu pomoci zahteva da se oni koji su sposobni za rad moraju registrovati i dobiti potvrdu od Kancelarije za zapošljavanje koja potvrđuje da on/ona može da radi i traži posao (izjava sa pecatom UNMIK-a je prihvatljiva alternativa). Do sada još nisu osnovanje kancelarije za zapošljavanje u svim opštinama, a i tamo gde postoje, pitanje je koliko su dostupne manjinama kojima je sloboda kretanja ogranicena. Postoji obaveza ovih kancelarija da osiguraju mobilni servis kako bi došli do manjina koje ne mogu da napuste kucu. Diskvalifikacioni kriterijum kao što je posedovanje više od pola hektara zemlje sada je rešen u korist manjina u ruralnim krajevima jer se ova diskvalifikacija poništava ukoliko zemlja nije dostupna zbog mina (problem s kojim se još uvek suocava cela populacija u nekim krajevima) ili zbog bezbednosti (problem koji više pogada manjine koje su dolazile na udar napada kada su pokušavali da obraduju zemlju, ili ciju zemlju su sada drugi uzurpirali). U oba slucaja medutim mora se predati odgovarajuca dokumentacija od strane osobe koja tvrdi da nema pristup svojoj zemlji. Ostaje nejasno na koji nacin se

očekuje od pripadnika manjine da dokaže svoj strah i rizik na kome je on zasnovan. Jedan dodatni diskvalifikacioni kriterijum koji traži da porodica aplikanta ne sme da poseduje motorno vozilo može biti na štetu manjinskog aplikanta koji može posedovati kola ili traktor ali nije u stanju da ih koristi iz razloga bezbednosti.

84. Zabrinutost je takode izazvalo kašnjenje u sprovođenju faze plana socijalne pomoci za drugu kategoriju. Pomoc je ogranicena na gotovinske isplate, a one nece poceti do kasne jeseni ili, što je još verovatnije rane zime, tako da manjinski korisnici možda nece moci na vreme da na tržištu kupe dovoljne zalihe koje bi im bile dovoljne za zimu. Ovo je vezano za šire pitanje **pomoci u hrani** za manjine, nevezano za plan socijalne pomoci. Pomoc u hrani u rinfuzi pod pokroviteljstvom Svetskog programa hrane (SPH) se progresivno smanjivala u skladu sa opštim smanjenjem vanredne pomoci. U julu 2000. broj korisnika je u svim opštinama smanjen za 35% jer se očekivalo da ce prinos useva biti dovoljan da se pokrije potrebe. Kada su u pitanju manjine, zbog određenih problema koji su vec istaknuti, SPH/OHP/UNHCR preduzeli su procenu u septembru 2000. ne bi li sacinili realisticnu osnovu na kojoj bi odredili prioritete za pomoc u hrani manjinama. Jasno je da pomoc u hrani u sve vecoj meri mora biti usmerena strogo prema potrebama i da nema osnova da se pomoc deli bez razlike svim manjinskim zajednicama. Izazov ostaje medutim, da se osigura da se odredene potrebe manjinskih zajednica uzmu u obzir prilikom donošenja odluka o politici. UNHCR nastavlja da finansira program sveže hrane i program dodatne hrane koji je usmeren na manjinske korisnike u urbanim oblastima. Ove osobe se suocavaju sa akutnim problemima pristupa tržištu, a nemaju mogucnosti kao njihovi parnjaci u ruralnim oblastima koji su makar mogli da gaje sveže povrce u baštama i ako nemaju pun pristup svojim poljima.
85. Najvažnije pitanje postavlja se u vezi **budžetskih ogranicenja** s kojima se suocava plan socijalne pomoci. Isplate su odredene na veoma skromnom nivou i zbog budžetskih ogranicenja i da bi se održala uskladenost sa nivoom plata u UNMIK-u. Planiranje je zapoceto na osnovu procene populacije koja se sada uvecala dolaskom velikog broja povratnika. Oni nisu neizostavno uzeti u obzir prilikom faze planiranja. Sadašnje isplate za 37000 domacinstava razlikuju se od planirane cifre od oko 20000. Sa **maksimumom budžetskog kapaciteta da zadovolji potrebe između 50 i 60000 domacinstava ukupno**, neočekivano visok broj korisnika prve kategorije može imati ozbiljne implikacije na potencijalne korisnike druge kategorije, kategorije u kojoj se mogu naci mnogi pripadnici manjina. Kako ce korisnici prve kategorije uvek imati prednost nad drugom kategorijom, UNMIK je nagovestio da ce možda morati da uvedu restriktivnije kriterijume za korisnike druge kategorije da bi uskladili budžet, imajući na umu veliki broj korisnika prve kategorije. Ovo manjinske populacije može staviti u težak položaj bez odgovarajuće pomoci, podvrgavajući ih dodatnom pritisku da napuste pokrajinu. UNMIK, države donatori i medunarodna zajednica uopšte moraju da shvate i reše implikacije koje ovo ima na kontinuiranu održivost manjinskih zajednica. Dalja destabilizacija manjinskih zajednica i najgori scenario njihovog daljeg odlaska zbog neodgovarajućeg pristupa osnovnoj pomoci jeste prospekt sa ozbiljnim humanitarnim implikacijama. Medunarodna zajednica je odgovorna da deluje kako bi sprečila ovakav razvoj događaja.
86. Pored socijalne pomoci koju obezbeduje UNMIK i tekuce humanitarne pomoci koju obezbeduje UNHCR, **dodatnu humanitarnu pomoc obezbeduju NVO**. Ovde mislimo na male lokalizovane inicijative distribucije resursa dostupnih preko privatnih donacija. Primeri takvih inicijativa ukljucuju periodicnu donaciju odece, obuće, decijih igracaka, itd. Pored toga, neke medunarodne orgnanzacije i NVO su primile finansijska sredstva za pomoc projektima na lokalnom nivou sa ciljem da se stabilizuju manjinske populacije (primeri ukljucuju novac BPRM preko UNICEF-a i NVO i Inicijativu žena Kosova preo UNHCR-a koji je namenjen i vecinskoj i manjinskim populacijama). Ovakvi koraci su potrebni da bi se sprecio rizik da se manjinske populacije pretvore u pasivne primaocce pomoci, što bi u krajnjem slucaju služilo da se zadrži nezdravi status quo i osnaži njihova iskljucenost iz glavnih tokova društva. Na srednji i dugi rok postoji potreba da se postepeno prede sa oslanjanja na humanitarnu pomoc na održive razvojne inicijative.

Javne uslužne službe

87. U prethodnim izveštajima izražena je zabrinutost zbog mogućnosti da **manjinske populacije snose neproporcionalni teret kada su u pitanju isključenja vode, struje i telefona**. Sa terena su često stizale žalbe u ovom smislu ali je često teško ustanoviti pravi uzrok problema. Mada mnoge manjinske zajednice veruju da su one namerno na meti, one se često samo suocavaju sa teškocama neredovnog snabdevanja koje pogodaju celokupnu populaciju. Međutim, u nekim slučajevima ovo je bilo skopcano sa namernim činom sabotaze koja bi rezultirala privremenim prekidom usluge. Tokom leta snabdevanje osnovnim javnim uslugama se znatno poboljšalo, a fokus rasprave se sada pomerio na osnovno pitanje plaćanja javnih usluga.
88. Specijalni projekat **privremenog izuzeca od plaćanja naknade za vodu i struju** koji je uveo Stub IV (EU/Ekonomska rekonstrukcija i razvoj) kao odgovor na problem da ni korisnici koji pripadaju većini niti manjina neće biti u mogućnosti da plate svoje račune. Plan izuzeca je pokrивao period od oktobra 1999. zaključno sa martom 2000., sa 1. junom kao konačnim datumom za prijem prijave. Formulari su štampani i na albanskom i na srpskom. CSR su bili uključeni u ovaj plan jer su formulari za prijavu mogli da se dobiju preko centara i trebalo ih je vratiti centrima na obradu i odluku Odeljenja za javne usluge (OJU). Da bi se doprlo do aplikanata iz redova manjina, pogotovo kosovskih Srba i Roma ugroženih problemima slobode kretanja i u nemogućnosti jednostavnog pristupa CSR, korišćena je u značajnoj meri pomoć NVO. Do kraja juna, OJU je izvestilo da su dobili nekih 50000 aplikacija. Kao i prijave za socijalnu pomoć, prijave manjina nisu posebno istaknute. Međutim povratne informacije sa terena ukazuju da su manjinske zajednice imale pristup ovom projektu (mada ne u istoj meri kao kosovski Albanci) i da su se neke manjine prijavile. U vreme pisanja ovog izveštaja nije tačno poznato koliko je prijava rešeno pozitivno i koliko prijavljenih pripadnika manjina (kao ni koliko prijavljenih kosovskih Albanaca) još uvek čeka da dobije službeno obaveštenje o tome da li im je odobrena bilo kakva povoljnost kada su u pitanju dugovi. Ono što je međutim jasno, jeste da OJU neće ponoviti ovaj projekat i da će računi koji dospevaju od aprila 2000. na dalje, morati da se plate u punom iznosu. Kako se približavamo još jednoj oštroj zimi, nemogućnost da se plate računi predstavljaće stalan problem mnogim stanovnicima Kosova. Ovo će biti posebno problem za manjinske populacije zbog ograničenja u slobodi kretanja koja ih sprečava da nađu posao ili, ukoliko imaju prihoda, da imaju bezbedan pristup službama za naplatu kako bi regulisali svoje račune. Mada je jasno da ekonomska realnost i budžetska ograničenja sprečavaju OJU da ostavi otvorene subvencije, takode je jasno da snosi odgovornost da osigura pravičan tretman manjinskih korisnika. Još uvek je ostalo dosta posla da bi se utvrdilo da su računi izračunati prema stvarnoj potrošnji i da su izdati na jeziku koji korisnik razume¹¹ i da se izradi fleksibilan sistem plaćanja koji će manjinama omogućiti da plate račune. Ove mehanizme treba izraditi pre nego što se počne sa isključivanjem usluga.
89. Pristup pouzdanom **telefonskom servisu ima poseban značaj za bezbednost i dobrobit** manjinskih populacija, pogotovo onih koje žive u izolovanim krajevima i/ili enklavama. I ovde budžetska ograničenja upozoravaju protiv ideje o opštem besplatnom pristupu telefonskim uslugama. Međutim, s obzirom na izgleda da se telefoni isključe zbog ne mogućnosti da se plati račun, treba ozbiljno i brzo razmisliti o alternativni uvođenja javnih telefona u zajednicama. Pogotovo ugrožene zajednice moraju imati način da komuniciraju sa službom bezbednosti i hitnih intervencija. Ovakav sistem bi takode omogućio ljudima koji žive u enklavama sredstvo komunikacije sa članovima porodice koji žive daleko. Važno je da ljudi budu u stanju da održe kontakte ove prirode kako se ne bi javio akutni osećaj izolacije i napuštenosti.

Zapošljavanje

90. Jedno od najvažnijih pitanja za osiguranje dugoročne održivosti manjinskih zajednica na Kosovu jeste **mogućnost zapošljavanja**. Masovna nezaposlenost ostaje ključni problem

¹¹ Uprkos znatnom otporu KEK-a (snabdevaca strujom) trojezicni računi su konačno ustanovljeni od septembra. Ostaje da se vidi koliko će efikasna biti distribucija ovih računa na terenu i mnoge manjinske zajednice se i dalje žale da ne primaju nikakve račune ili da primaju račune na sume koje ne veruju da su razumno mogli potrošiti.

za sve zajednice na Kosovu, ali posebno pogada manjine, sa stopom nezaposlenosti na primer među Srbima u Vitini/Viti koja se procenjuje na 99%. Manjinske zajednice cesto nemaju mogucnost pristupa svom ranijem zaposlenju iz **bezbednosnih razloga**, pogotovo kada je njihova sloboda kretanja veoma ogranicena, ali pored ovoga tu su i teškoce koje mnogi imaju u pristupu bilo kakvom zaposlenju zbog **diskriminacije**, ukljucujuci diskriminaciju od strane javnih vlasti. Za zajednice Roma, Aškalijski i Egipćani, **nedostatak obrazovanja** cesto predstavlja dodatni ključni problem koji minimalizuje njihove šanse da nađu zaposlenje. Stoga je izuzetno važno da UNMIK stvori **politiku zapošljavanja** koja bi važila za celo Kosovo. Kao deo ove politike UNMIK bi trebalo da osigura primenu postojećih zakona o zapošljavanju i da se donese sveobuhvatni zakon o zapošljavanju. Narocito je važno osigurati da sve vlasti daju jasan primer tako što ce osigurati pravicu pristup zapošljavanju u javnim telima.

91. Ima primera na terenu gde je **KFOR rešio pitanje bezbednosti**, omogucavajući manjinama sigurno zaposlenje. U Gnjilanu/Gjilan, na primer, kosovski Srbi su ponovo zaposleni u kamenolomima Morava i Paralovo kao rezultat dosledne politike zapošljavanja manjina i pružanja obezbeđenja za njih. Najnoviji podaci do kojih je došao OEBS ukazuju da više od 60 kosovskih Srba radi u ovim kamenolomima, i da ih na posao i s posla prati KFOR.
92. U Prizrenu je zabeleženo nekoliko primera koji ilustruju potrebu za jasnom **politikom** zapošljavanja kako bi se osigurao pristup javnom zaposlenju. Tokom 1999., mnogi Turci, Muslimani, i Romi su nezakonito otpušteni sa posla. Istovremeno su mnogi kosovski Albanci na neregularan nacin zaposleni od strane samopostavljenih gradonacelnika i administratora. Od tada je veoma mali broj slucajeva nelegalnog otpuštanja ispravljeno, mada je na njih ukazano UNMIK-u i sudovima. Sudije tvrde da nisu sigurni kako da postupe sa ovim slucajevima. Ovaj nedostatak leka je obeshrabrio manjinske zajednice, izazivajuci dodatni pritisak na njih da odu i delujuci kao **kocnica povratku**. Interno raseljena lica su svesna da ce im biti veoma teško da dobiju nazad svoj predašnji posao. Zaista, jasno je da umesto da dobiju pomoc kako bi se reintergrisali, malobrojni povratnici su diskriminisani zato što su bili otišli. Na primer, Musliman koji je pobegao iz Prizrena u Crnu Goru u junu 1999. pošto su mu pretili i prebili ga pripadnici OVK dok je radio u bolnici, nije bio u stanju da se vrati na posao iako nikada nije zvanično otpušten. Probleme ove vrste rešavali su svaki posebno servisi kao što je Projekat gradanskih prava, koji finansira UNHCR a sprovodi Norveški savet za izbeglice. Bilo je izvesnog uspeha u rešavanju pojedinačnih slucajeva, ali ovaj problem se jedino stvarno može rešiti na osnovi jasne i nediskriminativne politike zapošljavanja.
93. **Nezakonito otpuštanje od strane javnih službi** se nastavilo, mada u manjem broju nego u 1999., pri cemu otpuštanje u neproporciono vecoj meri pogada pripadnike manjina. Na primer, 31. maja 2000., 12 zaposlenih u SDK/SHKSH, od kojih su cetvoro bili Turci, a jedan kosovski Srbin, obavesteni su da nece moci da rade za SBP, službu koja je zamenila SDK/SHKSH. Direktor SBP u Prizrenu je UNMIK-u izjavio da da SBP nije naslednik SDK/SHKSH i stoga nema nikakve obaveze prema ovim zaposlenima.
94. Mnogi pripadnici manjinskih zajednica (kao i kosovski Albanci) žale se da se nedostatak poštovanja zakonski ustanovljenih procedura ne manifestuje samo u nezakonskom otpuštanju, vec i u **neregularnoj praksi zapošljavanja**, promocijama i postavljenjima u **javnim institucijama**. Na primer, kada je objavljen javni konkurs za 12 radnih mesta u Regionalnom institutu za zapošljavanje u Prizrenu, cetvoro dugogodišnjih radnika, od kojih su dvoje bili Turci, prijavili su se ali nisu bili pozvani na razgovor. Cetvoro ranijih zaposlenih su pokrenuli parnicu pred opštinskim sudom protiv Odeljenja za rad i zapošljavanje. Pripadnici manjina nastavljaju da se žale da, kada su se reaktivirale javne službe kao što je poštanska služba, nisu pozvani da zauzmu svoja ranija radna mesta. Ova i druga slicna iskustva pokazuju da su javni konkursi za zapošljavanje važni kao garantija nediskriminacije samo kada se organizuju na transparentan nacin i kada se znacajna prednost da iskustvu i obrazovanju. Transparentnost nije ključna samo da bi se garantovala pravicnost procesa selekcije, vec je potrebna da bi se garantovala **percepcija o pravicnosti**. Za sada, manjine imaju razloga da veruju da se ne takmice na ravnopravnom terenu.

95. Ima jakih argumenata za uvođenje **privremenih specijalnih mera** koje bi obezbedile pristup edukaciji i mogućnosti zapošljavanja za manjine, posebno za romsku zajednicu, koja u ovim oblastima ima najmanje prednosti. Ovakve mere trebalo bi da uključe rezervisanje kvota za manjine i osiguranje fleksibilnih radnih i bezbednosnih aranžmana koji bi ohrabрили manjine da prihvate i nastave zaposlenje u javnim telima. Ima primera na terenu gde su ove mere primenjene, mada na ad hoc nacin. U Gnjilanu/Gjilan, na primer, opštinska administracija je rezervisala kvotu od 20% radnih mesta za kosovske Srbe u opštinskoj administraciji. Međutim, opštinski administrator je izjavio da je teško naci dovoljno kosovskih Srba za ove poslove kako su mnoge kvalifikovane osobe napustile pokrajinu. Isti problem identifikovan je i u drugim opštinama. Kosovski zaštitni korpus je slicno rezervisao kvotu od 10% za pripadnike manjina (nekih 500 mesta u KZK, od kojih je do sada samo 106 popunjeno). Postoji neodložna potreba za politikom zapošljavanja koja bi važila za celo Kosovo. Ukoliko bi bilo moguće ukloniti neke od barijera koje sprečavaju prisup zaposlenju manjinama uvođenjem specijalnih mera, izgledi za identifikaciju i zadržavanje osoblja iz redova manjina bi se poboljšali.

Media

96. Predstavljanje manjina u medijima (pogotovo u štampi), kao i upotreba uvredljivog recnika, i mogućnost pristupa manjina medijima jesu ključna pitanja koja utiču na razvoj klime tolerancije. U četvrtom izveštaju UNHCR-a/OEBS-a o položaju manjina, izjavili smo da su "medija osnovni pokazatelj za merenje sposobnosti manjinskih zajednica da se uključe u javni život". Negativno predstavljanje manjina u medijima i ograničenje u pristupu medijima i mogućnosti da se čuje njihov glas kroz pozitivnu upotrebu medija još uvek su izuzetno važna i zabrinjavajuća pitanja.

Govor mržnje

97. Incidenti sa zapaljivim člancima u medijima (pogotovo štampi) protiv manjina su se nastavili, ali ipak u manjoj meri u posmatranom periodu. Posle ubistva kosovskog Srbina zaposlenog u UNMIK-u 15. maja, koji je u štampi bio optužen da je ratni zlocinac (članak se pojavio u lokalnom dnevniku na albanskom jeziku *Dita* 28. aprila), vlasti su počele da preduzimaju formalne korake u borbi protiv govora mržnje. U junu Uredbe br. 2000/36 i 2000/37 su dale Privremenom komesaru za medija (PKM) ovlašćenja da kazni odgovorne, u štampanim i drugim medijima za kršenje kodeksa ponašanja. Još jedan ozbiljan incident uz potencijalno podsticanje na nasilje dogodio se 4. jula 2000. To je ponovo bio članak u *Diti*, koji je imenovao 12 kosovskih Srba regionu Gnjilana/Gjilan kao navodne ratne zlocince, i takode, prvi put otvoreno napao pravoslavne sveštenike. Tri sveštenika iz regiona, koji su se ranije osećali bezbedni od napada, bili su žrtve pucnjave 12. jula 2000.¹² PKM je preuzeo seriju mera protiv *Dite*, ali konačna odluka o ovom slučaju još nije donesena.¹³ PKM je takode preuzeo mere protiv novina *Rilindija* i časopisa *Kosovarja*; oboje je opomenuto zbog članaka u kojima su Srbi imenovani kao potencijalni ratni zlocinci, a romska manjina kao celina je napadnuta. Oboje novina izjavili su da prihvataju upozorenje i da će se u budućnosti uzdržati od slicnih članaka.

Pristup medijima

98. Najjasniji znak pristupa medijima jeste koliko je manjinama lako da dodu do informacija preko štampe i drugih medija na svom jeziku. Trenutna slika na Kosovu je raznovrsna, sa Romima koji govore romski kao grupom koja ima najmanji pristup, što ne iznenađuje.

¹² Sveštenici nisu bili imenovani u članku. Posle objavljivanja članka, KFOR i policija UNMIK-a su ih pitali da li žele zaštitu. Sveštenici su odbili jer su ranije uvek putovali bezbedno.

¹³ PKM je najpre iskoristio svoje ovlašćenje da novcano kazni *Ditu zbog ovog članka*, a, kada su novine odbile da plate, naredio je suspenziju izlaženja novina 26. jula 2000. Međutim, *Dita* je nastavila da izlazi koristeći štampariju drugih novina, i u prvoj odluci Odbora medija za žalbe, odluka PKM je odbacena 16. septembra 2000. Odbor je prihvatio da je članak u *Diti* stvorio opasnost po život, sigurnost i bezbednost, ali je izjavio da su postupci PKM prekršili proceduralnu pravicu. Slučaj je poslat nazad PKM.

99. RTK televizija emituje pet do osam minuta programa na srpskom jeziku dnevno, od ukupno tri sata emitovanja programa; nema program na turskom, ali izveštava da ukoliko dobije sredstva, bice rada da pocne s programom. Ima deset minuta dnevno programa na bošnjackom jeziku, koji producira TV UNMIK.
100. Radio ostaje glavni izvor informacija za zajednicu kosovskih Srba. S jedne strane, postoji izvestan broj malih radio stanica koje emituju muziku i zabavni program. Izuzeci su *Radio Mir* i *Radio Contact Plus* (u Mirovici/Mitrovice) koji takode emituju i program vesti. Drugi program *Radio Kosova* emituje program na srpskom dva sata dnevno, a *BBC* i *Deutschewelle* takode imaju program na srpskom i albanskom. Stoga su strane stanice i stanice u centralnoj Srbiji važan izvor vesti. Druge stanice koje emituju barem neke programe na srpskom ukljucuju *Radio Contact* u Prištini/Prishtine; *Radio Blue Sky* (UNMIK-ov radio, koji treba da se spoji sa drugim programom *Radio Kosova*); *Radio Prizren* i *Radio Galaxy*. Izvestan broj malih radio stanica takode emituje na srpskom. Za Turke, dva sata dnevno se emituje na *Radio Kosovu*, i *Radio Blue Sky*, *Radio Prizren*, *Radio Sharri* u Dragašu/Dragash i *Radio Contact* u Prištini/Prishtine emituju neke programe na turskom. Romi su zapostavljeni. *Radio Gracanica* ima 20-ominutni program na romskom nedeljno, dok *Radio Contact* emituje romski program jednom u dve nedelje. *Radio Ferizaj* se obavezao da omoguci pristup romskoj partiji na jednakoj osnovi kao drugim partijama, što je mera koju zahteva specijalni Kodeks o pristupu medijima tokom predizbornog perioda. *Radio Prizren* je izrazio želju da doda emitovanje na romskom svojoj programskoj shemi.
101. Manjinske zajednice takode razlicito prolaze kada je u pitanju štampa. I ovde su potrebe kosovskih Srba relativno dobro zadovoljene, jedan dnevnik koji se izdaje na Kosovu (*Novo Jedinstvo*) dopunjen je novinama koje dolaze iz centralne Srbije. *Politika* i *Expres* se besplatno distribuiraju sedam dana u nedelji, i donose iz Beograda. OEBS nastavlja sa besplatnom distribucijom *Blica* i *Danas*. KFOR pomaže nedeljnik, *Telegraf*. Za tursku zajednicu postoje jedne turske novine, *Yeni Donem*, nedeljnik koji se štampa u Prizrenu. Za bošnjacku zajednicu, nedeljnik *Kosovski Avaz*, koji takode izlazi u Prizrenu, distribuiraju se tamo, u Peci/Peje i Prištini/Prishtine. Nisu identifikovane nikakve publikacije na romskom jeziku.

Imovina

102. Dok osporavanje prava na imovinu pogada sve zajednice na Kosovu i ima **znacajan uticaj** na tekuca pitanja kao što je povratak, ili buduca pitanja kakva je privatizacija, izvesni aspekti prava na imovinu posebno teško pogodaju manjine.
103. Glavna pitanja koja se ticu negativnog uticaja na interese manjina spadaju u tri široke, i medusobno povezane, kategorije. Prvo, **nezakonito zaposedanje**; ovo ukljucuje problem prinudnog izbacivanja iz kuca, praceno u izvesnim slucajevima nasiljem, i uništavanje imovine pripadnika manjina, ubrzo praceno nezakonitom gradnjom na zemlji gde su nekad stajale kuće pripadnika manjina. Drugo, potreba da potencijalni potražioc i u manjinskim zajednicama budu svesni **zahteva za pravom vlasništva** nad imovinom sa koje su prinudno isterani. Treće, **pomoc u rekonstrukciji**, pristup kojoj je bio problematičan i nejednak kada su u pitanju korisnici koji pripadaju manjinama. Kritično u rešavanju svih ovih problema jeste potreba za pristupom efikasnim mehanizmima kako bi se osigurala mogućnost za pripadnike manjinskih zajednica da potvrde svoja vlasnicka prava ili iznesu potraživanja na osnovi jednakosti sa vecinskom populacijom. Zajedno sa takvim pristupom, postoji i potreba za jasnom nediskriminisućom politikom u regionima i opštinama da bi se osigurao konzistentan pristup pitanjima vlasništva na celom Kosovu.
104. U nekim oblastima, pogotovo mešovitim oblastima, još uvek postoje **jasni dokazi o proterivanju manjina iz njihovim domova**, ili primoravanju da prodaju imovinu ispod tržišne cene. Kosovo Polje/Fushe Kosove je jedan primer za ovakav obrazac; maltretiranje niskog intenziteta, gde manjine imaju posete i do pet puta dnevno i vrši se pritisak na njih da prodaju imovinu, zabeleženo je u ovom mestu tokom cele godine.

Pritisak se ne smanjuje, možda raste, ali je sigurno efikasan. Slican obrazac maltretiranja je vidljiv u Lipljanu/Lipjan, gde su cesti preteci telefonski pozivi manjinama, koji vrše pritisak na njih da prodaju imovinu. U Obilicu/Obiliq, postoji slican obrazac; međutim, izgleda da ovde ranija praksa ponuda manjinama ispod tržišne cene poseda više nije tako veliki problem i prodaja tokom avgusta i septembra je uglavnom bila bliža tržišnoj. Na drugim mestima prinudno iseljavanje je i dalje procenjeno nasilnim aktivnostima. U Vitini/Viti, miniranje eksplozivom imovine u vlasništvu kosovskih Srba i prodaja kosovskim Albancima se nastavlja. U Gnjilanu/Gjilan, posle prekida od 9 nedelja, izveštaji od 20. septembra govore da su bacene granate na pet mesta u vlasništvu kosovskih Srba u periodu od 15. do 20. septembra; jedan od napada izazvao je smrt vlasnika kosovskog Srbina. Mada nije uvek moguće proceniti motiv za ovakve napade, njihov rezultat je da mnogi reaguju tako što napuštaju svoje domove, a oni koji ostaju se izlažu znatnom riziku.

105. U Kosovskoj Mitrovici/Mitrovice, nalino izbacivanje kosovskih Albanaca koji su na severu grada u manjini se takode nastavilo. U nedelji od 15. do 22. septembra, tri porodice kosovskih Albanaca bile su primorane da napuste svoje domove na severu. Bezbednost u susedstvu 'Tri kule', koje su tokom februara 2000., je i dalje neizvesna mada su se neki kosovski Albanci i drugi vratili svojim kucama. Izvestan broj napada, uključujući upotrebu RB ponovio se tokom marta i maja, i poslednji put u septembru.
106. **Direktorat za kuće i imovinu (DKI) i njegova Komisija za zahteve (KZ)** imaju zadatak da se bave potraživanjem vlasništva stambenog prostora. DKI je osnovan Uredbom 1999/23 od 15. novembra 1999. ali je do sada uspeo da osnuje samo stalnu kancelariju u Prištini. Komisija tek treba da utvrdi, izda i obavesti javnost o jasnoj proceduri za rešenje zahteva uprkos diskusiji o ovom problemu koja traje mesecima. To je rezultiralo u sporom napretku u primanju i obradi zahteva i do sada nije imalo vidljivog rezultata za one koji su podneli zahteve.
107. S obzirom na ograničenost rada iz centralne kancelarije, DKI uključio **mobilni servis** u svoje delovanje. Ovo je veoma dobrodošao korak, ali njegov uticaj ostaje ograničen jer ne postoji mogućnost da se slucajevi reše. U julu, DKI je poslao mobilne timove u ključne manjinske zajednice u regionu Prištine/Pristhine da podele formulare za zahtev i pomognu onima koji žele da podnesu zahtev.¹⁴ Tim je najpre otišao u Gracanicu/Ulpiana, potom u Kosovo Polje/Fushe Kosove, a planira da poseti Obilic/Obilic. Ovakav pristup je važan za interno raseljena lica na Kosovu i van Kosova, koji potražuju imovinu na Kosovu, pogotovo zato što se protivzahtev može izdati bez znanja vlasnika pripadnika manjine ili stanara. U nekim slucajevima, imovina u kojoj je originalno živeo pripadnik manjine, mogla je promeniti nekoliko stanara od tada. Stoga postoji opasnost da prvenstveni podnosilac zahteva pripadnik manjine neće biti svestan da se kasniji stanari spore oko imovine.
108. **DKI mobilni tim je zauzet do kraja decembra.** Stoga su neodložno potrebni resursi za uspostavljanje više mobilnih timova kako bi se osiguralo da manjine u svim delovima Kosova imaju pristup mehanizmu potraživanja. Takode je neophodno da se organizuje služba za interno raseljena lica u Srbiji i Crnoj Gori, kao i za izbeglice u BJRM i drugde. Za ove prve, najbolje bi bilo ustanoviti kancelariju u severnim opštinama gde bi oni mogli direktno da podnesu zahteve. Ovim drugima više bi odgovaralo slanje zahteva poštom ili periodične posete mobilnog tima. Ovakve inicijative da se mehanizam učini dostupnim potencijalnim podnosiocima zahteva, dobar je primer kako se važne usluge mogu organizovati za manjinske zajednice. Nedavne donacije koje treba da olakšaju rad DKI mogu pomoći u ovome, mada su resursi i dalje potrebni i ovi koraci da bi se povecao broj podnetih zahteva su besmisleni u odsustvu proceduralnih mehanizama za pocetak rešavanja zahteva.
109. Ogranak za smeštaj DKI je inicirao **obuku za opštinske vlasti da bi se procenili zahtevi za humanitarnim smeštajem.** Zahtevi za humanitarnim smeštajem odnose se na proces privremenog odredivanja smeštaja u napuštenim kucama za osobe kojima je

¹⁴ Komisija za zahteve ne može još da rešava slucajeve; čeka se potpisivanje nacrtu uredbe koja će regulisati pravila podnošenja dokaza i procedure. Potpisivanje se očekuje uskoro.

neophodan smeštaj. Dvodnevni program obuke održava se u Prištini, u svrhu obucavanja opštinskih službenika za smeštaj u tome kako da primaju i registruju prijave za privremeni smeštaj, i kako da provere i procene pojedinačne prijave u skladu sa uputstvima i sistemima koje je razvio DKI. Obuka takode uključuje metode koje treba primeniti da bi se stvorio inventar raspoloživog smeštaja. Ove mere su dobrodošle kao način da se iskorene ad hoc rešenja na terenu koja predstavljaju rizik da se uveća i u osnovi legalizuje nezakonsko stanovanje .

110. Obezbeđivanje **jasne centralne politike u važnim pitanjima** omogućilo bi opštinama da usvoje konsistentan pristup stambenoj imovini i drugim imovinskim pitanjima. Osiguranje pristupa za manjine mehanizmima za rešavanje potraživanja garantuje da su ovi mehanizmi jednako dostupni svima. Kombinacija jasne centralne politike i efikasnih mehanizama pristupa, uz neophodne specijalne mere koje osiguravaju da se ove druge sprovede, trebalo bi da doprinese značajnim poboljšanjima situacije sa vlasništvom. Prioritet sada mora biti da se obezbedi poštovanje pravila na lokalnom nivou, i da se prošire posebne mere istovremeno sa širenjem DKI u svim regionima Kosova.
111. **Zvanicni program UNMIK-a za rekonstrukciju domova**, koji pomaže Stub IV (EU) započeo je rekonstrukciju ili popravku oko 8000 kuća na celom Kosovu do septembra 2000. Međutim, Odeljenje za rekonstrukciju priznaje da je malo ove pomoći uloženo u popravke kuća u vlasništvu manjina. Ovo se delimično objašnjava činjenicom da su domovi manjina uništeni u manjem broju u poređenju sa kućama u vlasništvu kosovskih Albanaca, a takode i stoga što vlasnici pripadnici manjina čije su kuće najoštećenije nisu na Kosovu, u nemogućnosti da se vrate iz bezbednosnih razloga. Međutim, još jedan razlog je da ove projekte rekonstrukcije mogu blokirati opštinski komiteti za smeštaj i aplikanti pripadnici manjina u mnogim mestima su jednostavno zapostavljeni u korist kosovskih Albanaca. Odeljenje za rekonstrukciju je stalno dobijalo upozorenja da primena sadašnjeg sistema ne zadovoljava potrebe manjinskih zajednica na odgovarajući način. Kako vreme istice ovogodišnjoj građevinskoj sezoni, malo je verovatno da će promene imati nekog značajnog uticaja, čak i kada bi se odmah primenile. Odeljenje se, međutim, obavezalo da će preispitati načine kako bi se pomoć u rekonstrukciji učinila praktično dostupnom manjinama u 2001., uključujući fleksibilnije odgovore na potrebe povratnika. U vezi manjinskih povratnika treba naglasiti da je dosta njihovih kuća nelegalno zaposednuto ili uništeno po njihovom odlasku, i ukoliko je međunarodna zajednica zaista odlučna da olakša njihov povratak, morace se pronaći dovoljno novca da bi se pokrile potrebe u pomoći za rekonstrukciju.
112. **Nezakonita gradnja** je važna oblast koja je u poslednje vreme došla u prvi plan. Ovo ima uticaja i na većinsku i na manjinske zajednice, ali ima posebno težak uticaj na manjine. Tamo gde su morali da napuste svoje domove, njihove su kuće često bile ubrzo poharane i uništene, a zemlja prisvojena za novu gradnju. Do nedavno, opštine su usvajale široki opseg različitih mera da bi rešile ovaj problem. Međutim, posle ubistva 11. septembra kosovskog Albanca, ko-direktora Odeljenja za plan i razvoj Prištine/Prishtine, usledila je brza akcija da se obezbedi konsistentniji pristup. Opšte je uverenje da je ubistvo povezano sa odlukom da se sruši jedna nezakonita građevina na Grmiji. Žrtva je bila povezana s tom odlukom, mada nije lično potpisao nalog za rušenje. Posle njegovog ubistva, Uredbu o gradnji ('Ljucijevu' uredbu, u čast ubijenog čoveka) potpisao je SPGS. Svrha ove uredbe je da osigura doslednu akciju na opštinskom nivou da bi se ovaj problem rešavao u skladu sa uputstvima na centralnom nivou.

Populaciona kretanja/ raseljavanje / povratak.

113. Kao i u ranijim izveštajima nastojali smo da pratimo kretanje stanovništva i, kadgod je to moguće, **damo pouzdane ocene u vezi manjinske populacije.** Tekuće bezbednosne brige znače da se neke manjinske zajednice boje da se javno izjasne kao takve. Iz tog razloga necemo da isticemo zajednice (narocito Aškalije i Egipćane) u izvesnim mestima gde oni uživaju visok stepen integracije - asimilacije sa susedima kosovskim Albancima. Skretanje pažnje na njih nije neophodno i moglo bi da bude štetno po njihovu bezbednost. Više od godinu dana intenzivnog rada i uzajamnih odnosa sa manjinskim zajednicama omogućili su UNHCR i OEBS-u da se bolje upoznaju sa

manjinskim zajednicama, tako da mogu da daju opšte procene u vezi broja stanovnika u mnogim oblastima. Međutim, nijedna organizacija nije tako opremljena da bi vodila statistiku u vidu popisa. Popis širom cele pokrajine nije izvršen još od zlosrećne 1991. koji je bio uglavnom bojkotovao od strane kosovskih Albanaca, a takode i od strane mnogih Aškalija i Egipćana. Prva faza evidencije građana sprovedena je pod okriljem UNMIK-a i završena je jula 2000. Ovo evidentiranje ne bi trebalo da se izjednači sa popisom i ono ne pruža jasnu sliku o broju građana po etničkoj pripadnosti, budući da etničko poreklo nije bilo jedno od oblasti koje je trebalo evidencijom da se obuhvati. I ovoga puta je veliki broj manjinske populacije, naime kosovskih Srba i Turaka, bojkotovao prvu fazu evidencije.

114. Kosovo i dalje nosi ožiljke konflikta, etnicke mržnje i **raseljavanja**. Širom pokrajine postoje primeri među svim etničkim grupama koje još uvek nisu u stanju da se vrate u mesta iz kojih potiču. Za kosovske Albance ovo je naročito slučaj sa onim licima koja potiču iz severnog dela Mitrovice i ostalih mesta u kojima dominiraju Srbi. Relativno veliki broj kosovskih Srba i Roma takode su još uvek raseljeni i čekaju na mogućnost da se vrate u svoja rodna mesta. Kosovski Srbi, koji su na primer raseljeni iz Prizrena i Uroševca/Ferizai, koncentrisani su u Štrpcu/Shterpce. Roma i Aškali iz raznih mesta u pokrajini i dalje žive u privremenom kolektivnom smeštaju u kampu za IRL u Plemetini/Plemetine, i u tri mesta severno od Mitrovice. Broj raseljenih lica koja su našla smeštaj kod prijatelja ili rođaka teško je proceniti, ali svakako da i toga ima dosta. U međuvremenu, broj lica koja su još uvek raseljena izvan granica Kosova i dalje je veliki. Kosovski Albanci koji su ostali kao izbeglice, koji traže azil ili pod raznim privremenim režimima traže zaštitu u mnogim zemljama Evrope. Ogromna većina onih koju su otišli iz Makedonije u okviru programa Humanitarne evakuacije u jeku prošlogodišnje krize sada se vratila na Kosovo. Roma, Srbi i ostale etnicke grupe, mada u manjim grupama od kosovskih Albanaca, takode borave kao izbeglice u mnogim zemljama. U međuvremenu, evidencijom IRL koja je sprovedena u Srbiji i Crnoj Gori uz pomoć UNHCR utvrđeno je da je sa Kosova u Srbiju odnosno Crnu Goru raseljeno 180000 odnosno 30000 lica koja su smeštena u raznim mestima u ovim republikama. Ogromna većina ovih IRL su članovi manjinskih grupa koji su pobjegli sa Kosova posle ustanovljenja UNMIK-a. Ove brojke predstavljaju ukupan broj IRL koji su se dobrovoljno prijavili za evidentiranje.
115. **Za kosovske Albance repatrijacija na veliko** je u toku sa malo više od 41500 lica koja su se vratila od juna zaključno sa septembrom. Prinudni povratak bio je glavna karakteristika sa nešto više od 7600 lica koja su deportovana tokom istog perioda. Uglavnom kosovski Albanci nisu suoceni sa velikim brigama oko zaštite što bi sprecilo njihov povratak. Međutim, mnogi su ipak suoceni sa teškim socijalnim i humanitarnim brigama, naročito u vezi nalaženja posla, obrazovanja, smeštaja, socijalnih usluga i ostalih bitnih potreba. Pored toga, postoje neki kosovski Albanci kojima je i dalje potrebna međunarodna zaštita i koji još ne mogu da se vrate na Kosovo u ovo vreme zbog straha od progona i kršenja njihovih ljudskih prava. Zbog svih ovih razloga SPGS je više puta molio da zemlje koje su pružile azil razmotre mogućnost faznog povratka da se ne bi rizikovala stabilnost krhkog napretka u ponovnom ustanovljenju zakona i reda i osnovnih socijalnih usluga i da se ne bi ugrozili životi pojedinaca. Ovaj zahtev je najskorije izražen u Politickoj brošuri UNMIK-a u vezi repatrijacije kosovskih Albanaca, koja je izdata početkom oktobra. Ne može se reći da **repatrijacija kosovskih Albanaca nema veze sa pitanjem stabilnosti i zaštite manjina**. Postoji velika zabrinutost da će tekuci masovni povratak neizbežno još više pojačati pritisak na manjinske zajednice jer bi se razni sektori stanovništva takmicili za nedovoljan broj stanova, posla i usluga. Najverovatnije da bi upravo manjinske zajednice najgorje prošle zbog takve konkurencije.
116. Članovi manjinskih zajednica, kao i sva ostala lica na Kosovu, imaju prava da se vrate u svoje domove. Takav povratak treba da se odvija što pre u uslovima bezbednosti i dostojanstva. Ovo se može desiti samo onda kada uslovi na terenu budu izvodljivi. Pitanje da li međunarodna zajednica treba aktivno da ohrabruje povratak manjinskog stanovništva i dalje je kompleksno i odgovor na njega varira od oblasti do oblasti. Ono na čemu u ovoj fazi treba aktivno da se radi jeste unapređenje uslova koji će omogućiti povratak. Ako bi se bezbednosni uslovi mogli stabilizovati i manjinskim zajednicama ponudile realne mogućnosti o budućnosti na Kosovu, povratak bi usledio prirodno jer je

želja većine IRL da se vrate kada se steknu pravi uslovi. Da li je povratak u pojedina mesta u ovom trenutku održiv zavisi od izvesnog broja uzajamno povezanih faktora, uključujući tu etnicku pripadnost, mesto rođenja, ranije odnose sa susednim stanovništvom, slobodu kretanja, pristup kucama i, što je najvažnije, bezbednosnu situaciju.

117. UNHCR i OEBS su istakli da, iako projekti za povratak raseljenih lica u određene i ograničene oblasti može da se izvede i zaslužuje punu podršku, i da pored toga treba obezbediti spontani povratak svih i pružiti podršku radi ponovne integracije, još uvek nije došlo pravo vreme za pripremu organizovanog masovnog povratka. Za ovo se još uvek nisu stekli bezbednosni uslovi. Medunarodna zajednica ne bi trebalo da podstiče povratke koji nisu niti bezbedni niti održivi. Problemi koji su izneti u ovom izveštaju ilustrativni su za trajne probleme sa kojima se suočavaju manjinske zajednice i predstavljaju osnovu na koju se temelji obazrivost u vezi povratka. Zemlje koje su pružile azil do sada su priznale činjenicu da masovni povratak u ovom trenutku nije dobar izbor. Međutim, bilo je ipak izlovanih slučaja deportacije manjina koje su izložile ljude opasnosti. Medunarodna zajednica treba da koncentriše svoju energiju i izvore na stvaranje uslova koji će omogućiti povratak. Poboljšanje opštih uslova u manjinskim zajednicama koje su ostale na Kosovu biće najglasnija poruka onima koji su napustili Kosovo da postoji nada i za njih. Povratak izbeglica i raseljenih lica ne treba izjednačavati sa običnim činom premeštanja ljudi sa jednog na drugo mesto; on bi više trebalo da se shvati kao kompleksan i dugotrajan proces. Proces koji će sve vreme zadržati humanitarni karakter koncentrišući se na potrebe i interese samih raseljenih lica, a ne na političke interese bilo kog cinioca koji je uključen u to.
118. Period koji je obuhvaćen ovim izveštajem obeležen je znatnim brojem **pozitivnih kretanja**, koja su utrla put za dalje razgovore o pitanju kako bi medunarodna zajednica mogla da **olakša i potpomogne povratak manjinama u određena mesta gde to uslovi dozvoljavaju**. Spontani povratak zabeležen je u izvesnom broju mesta na Kosovu. Iako je još uvek previše rano da se stvarni povratak kolicinski izrazi kao pozitivni indikator, ipak je jasno da i organizovani i spontani povratak poprma uzlazni trend i ovo može da predstavlja dobru osnovu za buduci napredak. Međutim, razgovori u vezi povratka moraju se zasnivati na tekućoj realnosti, ne prenebregavajući činjenicu da **tekuće raseljavanje manjinskih zajednica još nije prestalo**. Kosovski Srbi i Romi i dalje napuštaju pokrajinu iz bezbednosnih razloga. Tekuća shema odlaska ima više karakter sporog spremanja a ne masovnog bežanja koje je zapaženo prošlog leta. Kod ostalih etnickih grupa gde su uključeni Goranci, Muslimani, Turci i Hrvati, takode su zapaženi pojedinačni odlasci. Neki odlasci prouzrokovani su izolovanim incidentima protiv članova date grupe, dok su drugi više povezani sa shvatanjem da postoji ograničeni prostor za manjine na Kosovu kojim dominiraju kosovski Albanci.
119. Za kosovske **Srbe** je preko ustanovljenja **Zajednickog komiteta za povratak (ZKP)** maja 2000. obezbeden radni forum u okviru koga su razmatrane praktične mogućnosti za povratak Srba. U ovom organu zajednicki rade SPGS i šefovi UNHCR, OEBS-a, Stub II UNMIK-a, KFOR i SNV. Upravni odbor ZKP, koji se sastaje svake nedelje, vodi UNHCR. Aktivnosti koje je preduzeo ZKP fokusirale su se na ocenu sela kao potencijalnih mesta za povratak i na obezbedenju komunikacionih veza između kosovskih Srba raseljenih u Srbiji i njihovih rodnih mesta. Pored toga, ZKP je obezbedivao razmenu informacija u vezi spontanog povratka i osigurao koordinisanu podršku ovim povratnicima. Najveće postignuce ZKP bila je koordinacija rada svih strana. Razmena informacija i direktne komunikacije preko ZKP omogućili su koordinisani i realni pristup povratku. Poseban naglasak stavljen je na značaj uključenja samih raseljenih lica u razgovore o tome da li bi bio izvodljiv povratak za njih u ovo vreme. Posete rodnih mesta dale su najvidljivije rezultate ovakvih nastojanja. Uprkos ovog napretka, srpska zajednica se i dalje žali da povratak Srba sporo napreduje. Zadatak svih cinioca koji su uključeni u ovaj proces je da nastave da tesno saraduju sa ciljem da nadu praktične nacine za unapređenje i nadogradnju do sada postignutog ograničenog uspeha.

120. Kao što je napred navedeno, spontani povratak Srba ostvaren je u nekoliko mesta širom pokrajine. Ovo je uglavnom bilo malih razmera. Tekuća kretanja u i iz Srbije otežavaju ocenu spontanog povratka, budući da su mnogi Srbi iskoristili priliku da tokom leta **posete svoja mesta ali bez namere da se trajno vrate**. Mnogi i dalje nisu ubedeni da je ukupna situacija povoljna za njihov definitivni povratak u ovo vreme. Posebna zabrinutost koja je navela Srbe da ne ostanu na Kosovu posle leta bio je pristup obrazovanju. Spontani povratnici takode su se suočili sa dodatnim problemima, narocito onim koji su se odnosili na imovinska pitanja i ograničenom pristupu pomoci za obnovu i drugim bitnim uslugama. Zapaženo je da su se spontani povratci malih razmera desili u nekoliko mesta, prvenstveno u sela. Uopšte gledano, zajednice kosovskih Srba u urbanim sredinama i dalje su u opadanju. Mnogi od onih koji ostaju ili se privremeno vraćaju jednostavno koriste to vreme dok ne uspeju da prodaju svoju imovinu i zatim odlaze trajno. **Na delu je faktor povuci-potegni** - dok su uslovi života za raseljena lica u Srbiji i dalje vrlo teški, povratci se dešavaju kada se smatra da su se bezbednosni uslovi u datoj sredini na Kosovu stabilizovali. Pogoršanje bezbednosti usled jednog incidenta obično dovodi do privremenog zastoja ili do prekida povratka. Kakav se povratak desio to se mora videti u kontekstu. **Bezbednost nedavnih povratnika** (osim u onim mestima u kojima dominiraju Srbi u severnom Kosovu) obično se **bazira na visokoj vojnoj prisutnosti**. Isto tako organizovane posete rodnim mestima za kosovske Srbe karakterišu se visokim nivoom bezbednosti. Takvi zadaci koje preduzimaju bezbednosne snage, iako su dobrodošli i neophodni, mogu se vršiti samo ograničeno vreme i u određenom broju mesta.
121. **Za Rome, Aškalije i Egipcane** usvajanje Platforme za zajedničku akciju pokazalo se značajnim faktorom za utiranje puta ka konstruktivnim razgovorima u vezi povratka. Izvestan broj poseta uz podršku UNHCR-a omogućio je izbeglicama iz Makedonije i raseljenim licima iz Crne Gore da ponovo uspostave veze sa svojim rodnim mestima. UNHCR i OEBS su takode podržali povratke manjih razmera u rodna mesta za lica koja su bila raseljena na Kosovu. Budući da mnogi Aškali i Egipcani smatraju da su više srodni sa kosovskim Albancima nego sa Romima, to su spontane posete pa čak i povratci obazrivo već započeli, i to bez zvaničnog angažovanja međunarodne zajednice. Međutim, povratnicima je pri njihovom dolasku u rodni kraj često potrebna znatna humanitarna pomoc. Takvi spontani povratci, bez obzira koliko malih razmera, predstavljaju ohrabrujuće poteze. Ali, nisu svi pokušaji povratka bili tako uspešni; porodica Aškalija koja se spontano vratila iz Makedonije u Štimlje maja 2000., ubrzo je bila napadnuta od strane nepoznatih napadaca i posle nekoliko napada granatama oni su se preselili u kucu svojih rodaka na Kosovu, a zatim ponovo pobešli u Makedoniju u potragu za sigurnijim skloništem. Planirani povratak malobrojne porodice Egipcana iz Crne Gore u opštinu Pec tokom septembra otkazan je zbog bezbednosnih razloga pošto je jedno raseljeno lice, koje se ranije vratilo samoinicijativno, navodno bilo prebijeno od strane grupe kosovskih Albanaca. Pored toga, izvestan broj kuća manjinskih grupa u i oko potencijalne destinacije povratka bio je spaljen tokom septembra. I dalje se nastavlja ciklus raseljavanja koji pogada mnoge zajednice Roma, Aškalija i Egipcana. Zajednice Aškalija i Egipcana posebno se žale na cinjenicu da, iako su ranije iskusili raseljavanje zajedno sa kosovskim Albancima, članovi njihove zajednice ne mogu bezbedno da se vrate u svoje domove, a oni koji su ostali, izloženi su kontinuiranim pritiscima da napuste svoje domove. S druge strane, upravo snaga ranijih veza sa kosovskim Albancima je ono što utire put povratku u nekim sredinama.
122. Tekući bezbednosni razlozi ograničavaju izgleda za bilo kakav veći povratak manjinskog stanovništva u skoroj budućnosti. Međutim, ovo ne treba da znači da treba da se ograniče i naponi za podršku povratka. Samo ako se usredsredi pažnja na stvaranje uslova koji će biti povoljni za povratak i koji mogu biti razlog za optimizam da će se takav povratak i desiti po srednjoročnom i dugoročnom planu. Čak i u onim mestima gde su brige za bezbednost znatno smanjene, **na površinu su izbile praktične smetnje za povratak**. Ograničen i nejednak pristup pomoci za obnovu predstavlja posebnu brigu za manjinske zajednice, narocito Rome koji ne uživaju iste mogućnosti kao kosovski Albanci koji, pored međunarodne pomoci, dobijaju i podršku svojih porodica iz inostranstva. Sporo napredovanje rada Direktorata imovinskopravna pitanja i Komisije za potraživanja predstavlja dodatnu smetnju za one manjine čije se kuće nalaze u oblastima koje su

relativno bezbedne ali koje su zauzete od strane drugih lica. Ujednačen i nediskriminirajući pristup zapošljavanju i javnim službama je briga koju su naveli mnogi ljudi koji bi inače razmotrili mogućnost povratka. Pristup obrazovanju je još jedan faktor koji je opredelio manjine da se ne vrata ili čak da napuste Kosovo na početku školske godine u septembru. Sve ove smetnje trebalo bi da se razmotre kao deo ukupne strategije za manjine. Samo ako se obezbedi uspešna zaštita svih manjinskih prava moci će da se napravi znatan napredak ka bezbednom i održivom povratku, nadograđujući dosadašnja pozitivna ali ograničena dostignuća.

Kosovski Srbi

123. U samom gradu **Prištini/Prishtine**, trenutna procena je da je ostalo oko 600 kosovskih Srba. Vecina njih koncentrisana je u posebne delove grada, uz samo nekoliko porodica koje su razmeštene na raznim lokacijama oko centra grada. Uglavnom, kosovski Srbi teže da žive blizu jedni drugih jer to povećava njihovo puzdanje i stav o bezbednosti. Sloboda kretanja prakticno ne postoji i mnoge porodice su vezane za boravak u kuci. Pešadijske patrole KFOR-a obavljaju posete od vrata do vrata. U nekim kucama instalirane su telefonske linije za slucaj nužde, a prioritet je dat da se obezbedi održavanje redovnih telefonskih linija. Tokom ovog perioda zapaženo je samo nekoliko povratka u urbani deo Prištine/Prishtine, a u stvari, nastavio se trend da jedna do dve porodice kosovskih Srba napuštaju Prištinu/Prishtine svake nedelje. Veruje se da je prošlog meseca cak 15 srpskih porodica otišlo samo iz naselja Suncani Breg u Prištini. Mnogi kosovski Srbi kažu da nameravaju da odu cim uspeju da prodaju svoje stanove. Vecina odlazaka do sada usmerena je u samu Srbiju, ali neke porodice su otišle u seoske oblasti na Kosovu, kao što je Gracanica/Ulpiana ili srpska sela na severu Prištine/Prishtine. Kao razlozi odlaska navode se i dalje loš kvalitet života bez slobode kretanja, nedostatak pristupa medicinskim službama, otežani pristup obrazovanju i opšte shvatanje da, uprkos zaštite KFOR-a, bezbednosna situacija jedva da pokazuje znake poboljšanja.

124. **Malo je verovatno da ce kosovski Srbi biti voljni da se vrata u urbani deo Prištine** ako ne bude jasnih pokazatelja o poboljšanju uslova. Zapažen je pokušaj da se fokusiraju finansijska sredstva da bi se poboljšao kvalitet života male zajednice koja je ostala u zgradama JU programa. Cilj ovog projekta je da se ustanovi medicinska/zubna klinika, prodavnice, igralište za decu, centar za sastanke zajednice/društvene aktivnosti i predložena UNMIK-ova kancelarija za vezu. Pored toga, OEBS podržava osnivanje odbora stanara koji bi zastupao kosovske Srbe koji žive u zgradama JU programa.

125. Na širem podrucju **opštine Priština/Prishtine** kretanje stanovništva bilo je veoma dinamicno. Prethodne ocene od 12 do 15000 kosovskih Srba na teritoriji opštine izracunate su na bazi broja stanovnika koje su dali vode zajednice. Kontrola koja je izvršena poslednjih meseci preciznije je utvrdila ove procene, tako da su one na donjoj granici ove skale, a buduci da su odlasci i povratci tekuca pojava, nemoguće je da se bude određeniji od ovoga. Mnoge zajednice kosovskih Srba u centralnom delu Kosova gde su obuhvaceni Priština/Prishtine, Obilic/Obiliq, Lipljan/Lipjan i druge oblasti, imale su koristi od aktivnosti koje je izvršio KFOR i ostali u okviru **operacije Trojan**. Ovo je višenamenski program koji je prvenstveno predviden za zajednice kosovskih Srba da bi se poboljšao njihov sveukupni kvalitet života, ali koji bi u nekim primerima imao koristi i za njihove susede kosovske Albance. Aktivnosti koje su do danas izvršene bile su usko koordinisane između KFOR-a i ostalih aktera i obuhvatale su: organizovanje pratnje radi pohanjanja škola, izgradnja prilaznih puteva da se poboljša sloboda kretanja u uslovima bezbednosti; pojačane bezbednosne mere tokom žetve; i unapređenje aktivnosti za stvaranje profita kojima se poboljšava sposobnost zajednice da obezbedi izvesne aspekte svojih svakodnevnih potreba, na pr. mlevenje brašna i proizvodnja hleba. Operacija Trojan pokazala se kao uspešan model za efikasnu vojno-civilnu saradnju, utelovljujuci jaki element bliskog uzajamnog delovanja sa lokalnim zajednicama u razvoju i realizaciji svih aktivnosti.

126. Postoji oko 1350 kosovskih Srba u grupi sela koja su poznata kao **seoski severni deo Prištine/Prishtine**. Oko 20 kosovskih Srba-muškaraca iz ovih sela otišlo je u Srbiju

krajem maja posle glasila o postojanju spiska sa imenima kosovskih Srba iz ove oblasti koji su potencijalne »mete«. Posle istraga koje su sproveli policija UNMIK-a OEBS, i KFOR, data su uveravanja ovoj zajednici da ne postoji povecana pretnja i muškarci su se posle toga vratili svojim kucama. Nezavisno od ovog incidenta, dve druge porodice vratile su se avgusta 2000., navodeci da bi oni radije bili opet u svojim kucama na Kosovu nego da se suoce sa jadnim ekonomskim izgledima u Srbiji. Predstavnik kosovskih Srba tvrdio je da je još 20 drugih porodica planiralo da se vrati, ali su odložili svoj povratak zbog kidnapovanja kosovskog Srbina krajem juna 2000. Srbi iz ove oblasti i dalje se suocavaju sa ogranicenom slobodom kretanja i, sledstveno tome, sa nedostatkom pristupa osnovnim sluzbama. Na pocetku školske godine u septembru 2000. pristup srpske dece obrazovanju i dalje je bio problematican, buduci da autobus koji je trebalo da ih vozi na jug opštine Prištine/Prishtine nije radio, a nije bilo drugog koji bi ga zamenio.

127. Na jugu opštine Prištine/Prishtine procenjuje se da je preostalo do 10000 kosovskih Srba. Ovde je obuhvaceno i preko 4000 koji su koncentrisani u velike enklave kao što je Gracanica/Ulpiana. Bezbednosni uslovi su se pogoršali sa talasom napada na kosovske Srbe juna 2000. Bio je i jedan napad granatom u samoj Gracanici/Ulpiana 6. juna. U ovom regionu desile su se i dve posebne eksplozije mina tokom juna, gde je na meti bio novootvoreni put koji je povezivao Gracanicu/Ulpiana i Kosovo Polje/Fushe Kosove, koje su ubile cetiri Srbina. Uprkos ovih teških incidenata, opšta bezbednosna situacija cini se da se donekle smirila i izvestan broj kosovskih Srba se vratio iz Srbije tokom letnjih meseci. Brojeve je teško proceniti imajući u vidu cinjenicu da mnogi lokalni stanovnici putuju u i iz Srbije s vremena na vreme autobusom Niš-ekspresa. Medutim, za one koji nameravaju da se vrate za stalno, velika barijera za njihovu ponovnu integraciju ostaje i dalje nedostatak raspoloživog smeštaja, narocito za ona lica koja se suocavaju sa situacijom raseljenja. Mnoge kuce u Gracanici/Ulpiana iznajmljene su pripadnicima medunarodne zajednice tokom prethodnih meseci i stanarine su postale previsoke za vecinu kosovskih Srba. U seoskim mestima u preostalom delu regiona oko 50 % kosovskih Srba vratilo se iz Srbije u svoja rodna sela. Ovaj povratak usledio je nakon zajednickog napora, gde su bili ukljuceni KFOR, UNHCR, UNMIK, OEBS, UNICEF i medunarodne NVO, koji su podržali izraženu želju povratnika da stalno ostanu na Kosovu. Da bi se podržao ovaj povratak malih razmera, bila su potrebna ogromna sredstva, uključujući obezbedenje 24-satnog nadzora KFOR-a i intenzivno pracenje raznih medunarodnih organizacija koje su obezbeđivale dopremu humanitarne pomoci i obnovu kuca i škola.
128. U Podujevu/Podujeve, dve starije kosovske Srkinje ostale su u svojim domovima u gradu. Njihova bezbednost oslanja se na 24-satni nadzor KFOR-a. Na drugim mestima u opštini ostala je šaka starijih kosovskih Srba u svojim, neoštećenim kucama u selu Sekiraca/Sekirace (koje je takode poznato kao Medrejovac). Tekuci broj stanovnika još više se smanjio od onih 50 osoba koliko je bilo procenjeno da je ostalo pocetkom godine. Dalji odlasci izazvani su lošom bezbednosnom situacijom, izolacijom i nedostatkom penzija. Tokom letnjih meseci broj stanovnika se privremeno povecao zbog rodaka iz Srbije koji su došli u posetu. Ova zajednica se oslanja na stalno pristustvo KFOR-a koji osiguravaju njihovu bezbednost. Postoji malo pozitivnih uzajamnih veza sa susedima kosovskim Albancima i incidenti sa ilegalnom secom drva i kradom stoke i dalje izlažu riziku preostale Srbe i pojacali su napetost, što je obeshrabilo bilo kakvo kretanje koje bi moglo da utice na poboljšanje odnosa.
129. U opštini Lipljan/Lipjan procenjeno je da ima oko 9500 kosovskih Srba, koji žive ili u samom gradu (oko 3000 ili više) ili razmešteni okolo u nekim selima u ruralnim oblastima. Broj stanovnika je oscilovao i bilo je primera spontanih povrataka, ali sve u svemu ukupan broj ostao je stabilan. Incidenti sa minama koji su napred pomenuti uticali su na ukupnu bezbednost u ovoj oblasti, buduci da su kosovski Srbi zavisili od ovog prilaznog puta koji je bio meta. Smrt srpskog deteta i povreda troje drugih u ocigledno namernom incidentu gaženja kolima i bekstva u selu Skulanovo/Skulaneve 27. avgusta bio je znak još jednog pogoršanja bezbednosnih uslova. Prikriveno uznemiravanje Srba, narocito od strane dece kosovskih Albanaca, cini se da se takode pojacalo u ovoj opštini u avgustu. Prodaja imovine, cesto pod prinudom, nastavila se i dalje i bila je tako zabrinjavajuca da je opštinski administrator preduzeo mere u septembru zahtevajući da sve ugovore o

kupoprodaji imovine kosovskih Srba on sam pregleda sa ciljem da utvrdi pošteno sprovođenje postupka.

130. Zajednica preostalih kosovskih Srba u **opštini Štimlje/Shtime** sastoji se samo od 30 osoba, koji žive u samom gradu Štimlje/Shtime. Ovaj broj će se verovatno još više smanjiti jer dvoje kosovskih Srba namerava da u skoroj budućnosti ode zbog nemogućnosti pohađanja škole. Serija napada na kuće Srba u julu mesecu prekinuta je privremeno povećanim brojem vojnika KFOR-a i policije UNMIK-a, ali nije mogla biti potpuno zaustavljena. Odsustvo kompletne policijske stanice u opštini je stvar koja zabrinjava. Četiri porodice kosovskih Srba izrazile su želju da posete svoje ranije domove ali nisu došli u vreme kada je to dogovoreno za posetu u avgustu od strane OEBS-a i UNHCR.
131. U **Obilicu/Obiliq** kosovski Srbi su ostali i u gradu i u selima širom opštine. Postoje procene da je u gradu ostalo još oko 800 osoba, ali je bilo odlazaka tako da se taj broj znatno smanjio od februara. Glavni razlog koji kosovski Srbi navode zbog odlaska je loša bezbednosna situacija. Vecina kosovskih Srba koji žive u kućama koje su okružene kosovskim Albancima izrazili su želju da odu u Srbiju, dok je deo stanovništva koji je koncentrisan u monoetničkim džepovima bio više naklonjen da ostane uprkos teškim uslovima sa kojima se suočavaju. I u nekoliko seoskih sredina bio je takođe smanjen broj stanovnika; u selu **Miloševo/Milloshëve** ostalo je samo još 45 kosovskih Srba, od 65 koliko ih je bilo u februaru. Između 300 i 400 u selu **Crkvena Vodica/Cerkvena Vodic**; i između 800 i 900 u selu **Babin Most/Babi Most**. Stalni odlasci kosovskih Srba obrazlažu se njihovim gledištem da se međunarodna zajednica ne brine za njihovu bezbednost. Napad granatom u selu Crkvene Vodice/Cerkvena Vodic 18. avgusta, kojom je povređeno četvoro srpske dece koja su igrala košarku; otkriven tela ubijenog Srbina u blizini istog sela 27. avgusta; i gnevni protesti koji su usledili posle ova dva slučaja slabo su uticali na to da se suprotstave shvatanju zajednice da je to bilo u pitanju. Ostali bezbednosni incidenti obuhvatali su pučnjavu iz kola u pokretu, pri čemu je ubijen kosovski Srbin blizu sela Babin Most/Babi Most 31. maja. **Plemetina/Plemetine** je najveća enklava sa kosovskim Srbima u **opštini Obilic/Obiliq**, sa procenjenim stanovništvom koje se kreće od 1000 do 2000 osoba. Ranije procene od 1000 lica bazirale su se na podacima koje su obezbedili vođeci ljudi u zajednici. Isti ovi vođeci ljudi kažu da je sada ova brojka bliža drugom kraju skale. Pošto selo Plemetina sadrži kompleksnu mešavinu kosovskih Srba (uključujući raseljena lica i izbeglice iz Hrvatske), Rome i kosovske Albance, moguće je da brojke koje su dali vođeci ljudi ove zajednice jednostavno dupliraju presek stanovništva i imaju nameru da daju pregled celokupnog prisustva manjina a ne samo kosovskih Srba. Nije bilo nikakvih pokazatelja o nekim masovnijim povratcima, tako da ako bi se sada prihvatile procene na gornjem kraju skale onda bi jedino verovatno objašnjenje bilo da je u ranijim izveštajima data niža procena.
132. U opštini **Kosovo Polje/Fushe Kosove** sada se procenjuje da ima oko 5000 kosovskih Srba, uključujući nekih 2000 kosovskih Srba u samom gradu Kosovom Polju/Fushe Kosove. Broj stanovnika u gradu i dalje se postupno smanjuje tako da je tokom ove godine do danas otišlo čak 200 ljudi. Broj kuća kosovskih Srba u samom gradu koje su na prodaju procenjuje se da je čak 80 %. Zajednica stalno upozorava da će još više ljudi otići zbog kontinuiranog uznemiravanja i prevelikog osećaja izolacije i napuštenosti. Paljevine i napadi granatama na kuće kosovskih Srba bili su nesmanjeni. U jednom pokušaju paljevine 25. jula, kosovska Srkinja, zdravstvena radnica, vraćala se sa multietničkog seminara kada je zatekla svoju kuću u plamenu. Vatrogasci kosovski Albanci su stigli, ali su bili spreceni da gase vatru od strane zabrinutog vlasnika koji se bojavao da bi oni samo napravili još veću štetu. Nažalost, kuća je izgorela do temelja. Ovaj incident služi kao primer kakve velike napetosti i sumnje postoje između različitih zajednica. Međutim, važno je napomenuti da se broj kosovskih Srba u opštini u celini povećao u odnosu na prethodne procene. Ovo se pripisuje i spontanom povratku u seoske sredine i ispravkama u odnosu na prethodne procene koje su možda bile previše konzervativne.
133. Procenjuje se da ima ukupno oko 13000 kosovskih Srba koji su ostali u brojnim mestima širom **opštine Gnjilane/Gjilan**. U ovaj broj je uključeno i oko 1000 privremeno

raseljenih lica koji su pobjegli iz svojih domova ali su uspjeli da se sklone kod svojih familija u ovoj oblasti. Stanovništvo se može grubo podeliti u četiri kategorije: urbano bazirano; velike enklave samo sa Srbima; mala seoska mesta samo sa Srbima, i mešovita sela. **U urbanom delu u Gnjilanu/Gjilan** postoji vrlo mali broj Srba koji se brzo smanjuje i trenutno se procenjuje na nešto više od 400. Vecina ovih ljudi vezano je za kucu od straha i potpuno zavisi od pomoci humanitarnih organizacija. UNCHR je obezbedio autobus koji je služio da reši problem slobode kretanja i da olakša kontakt između gradske i seoskih sredina. Autobus je pod pratnjom išao do periferije grada gde je ustanovljeno privremeno pijacno mesto tako da je stanovnicima grada koji su inace bilo zatvoreni omogucen kratak predah. **Izvan urbanog dela Gnjilana/Gjilan** vecina Srba spada u drugu kategoriju – u velikim isključivo srpskim enklavama, uključujući tu Pasjane/Pasjan, Parteš/Partesh, Donja Budriga, Šilovo/Shillove, Gornje Kusce/Kusice e Eperme, Straža/Strazhe, Stanišor/Stanishor i Koretište/Koretishte. Manje koncentracije mogu se naci Paralovu/Parllove, Gornjem Markešu/Makresh i Dragancu/Drageance, a ostali još uvek u mešovitim i obicno selima pod jakim nabojem kao što su Cernica/Cernice, Poneš/Ponesh, Kmetovce/Kmetofc i Gornji Livoc/Livoc i Eperme. Bezbednost u opštini Gnjilane/Gjilan još uvek je nesigurna. Jedan poljoprivrednik, kosovski Srbin ubijen je blizu Cernice/Cernice 1. jula. Cernica/Cernice je ranije bila središna tacka ostalih nasilnih incidenata, uključujući pucnjavu iz kola u pokretu 28. maja kada je ubijeno tri Srbina od kojih je bilo jedno dete. Pet kosovskih Srba bilo je ranjeno od napada granatom i pucnjave u Pasjanu/Pasjan 2. oktobra. Uprkos teškocama, zapažen je izvestan broj spontanah povrataka manjih razmera u seoskim sredinama.

134. Opština **Kosovska Kamenica/Kamenice** ima oko 10500 stanovnika kosovskih Srba, uključujući i nekih 100 raseljenih lica (IRL). Stanovništvo je razmešteno u mnogobrojnim mestima. Bezbednosna situacija je ostala relativno mirna dugo vremena, ali serija teških incidenata desila se od kraja jula do kraja avgusta, što je poljuljalo poverenje manjinske zajednice. Dva kosovska Srbina nestala su iz mešovitog sela Domorovce 12. avgusta, cule su se glasine da su ih kidnapovali kosovski Albanci-pobunjenici i odveli u obližnju južnu Srbiju. Ovaj slucaj ostao je nerešen uprkos hapšenju (i kasnijem oslobadanju) nekih osumnjiceni kosovskih albana. Prema recima sveštenika iz Kosovske Kamenice/Kamenice, neke srpske porodice koje su otišle prošle godine još uvek su optimisti što se tice izgleda za povratak, cak i u pogoršanim bezbednosnim uslovima. Glavna smetnja za povratak i održivu reintegraciju su nezakonito zauzeti stanovi/kuce kosovskih Srba. U urbanom delu grada vodeći ljudi zajednice izjavili su da je od 116 stanova koji su u vlasništvu kosovskih Srba, samo 25 ostalo u posedu njihovih pravih vlasnika. Tokom letnjih meseci procenjuje se da se oko 100 Srba vratilo da poseti grad Kosovsku Kamenicu/Kamenice. Oni su izrazili želju da ostanu trajno ali se pretpostavlja da one porodice koje imaju decu koja idu u školu verovatno ce morati da idu u Srbiju tokom školskih meseci. Širom opštine zapaženi su primeri tekucih odlazaka i neki povratci vrlo malih razmera.
135. U opštini **Vitina/Viti** postoji oko 3700 Srba uključujući i nekih 100 raseljenih lica. Stanovništvo je razmešteno u šest razlicitih mesta opštine, uključujući tu tri mešovita mesta i tri koja su isključivo srpska. Tokom letnjih meseci zapažen je trend poseta raseljenih lica iz Srbije i ukupan broj stanovnika se povecao jer su neki posetiooci odlucili da ostanu. Povratnici su izrazili zabrinutost u vezi nestabilnih bezbednosnih uslova, ali su ipak rekli da bi više voleli da se vrata u svoje domove nego da ostanu kao raseljena lica u teškim uslovima u Srbiji. Širom opštine ustanovljeno je da se vratilo oko 80 povratnika i postoje pokazatelji da ce se još više ljudi vratiti. Izuzetak od ovoga je grad **Vitina/Viti** gde je bilo više odlazaka nego povrataka. Kosovski Srbi koji su odlazili bili su prinudeni da prodaju svoju imovinu daleko ispod tržišne vrednosti ili da je jednostavno napuste. Bilo je incidenata gde su na meti bili i kosovski Albanci, ocigledno sa ciljem da se obeshrabe da se ukljucuju u kupovinu imovine od kosovskih Srba. U najnovijim događajima 1. oktobra dve kuce su oštecene a jedna potpuno uništena od eksplozija u severnom delu Vitine/Viti. Izvešteno je da su sve tri kuce pripadale kosovskim Srbima a jedna je upravo trebalo da se proda jednom kosovskom Albancu. Napeta bezbednosna situacija pojacana je napadom na pravoslavne sveštenike 12. jula (što je vec pomenuto u odeljku o medijima).

136. U opštini **Novo Brdo/Novo Berde** broj stanovnika ostao je relativno stabilan na oko 1600 kosovskih Srba. Pored toga, postoji i mali broj raseljenih lica. Bezbednosna situacija u ovoj opštini bila je relativno mirna, ali 19. jula pucano je na jednog Srbina i on je tada bio ranjen dok je obradivao svoju njivu. Napadi ove vrste ogranicavaju sposobnost zajednice da se održi pošto se ljudi plaše da idu na svoje njive i da obraduju zemlju.
137. Opština **Štrpce/Shterpce** je najveća enklava kosovskih Srba u širem regionu Gnjilana/Gjilan. Trenutni broj stanovnika procenjuje se da je čak 11000, zbog dolaska raseljenih lica iz Srbije tokom letnjih meseci. Mnogi od ovih ljudi vratili su se u situaciju raseljenosti u okviru enklave i izgledi za njihov povratak u njihova rodna mesta na Kosovu ostaju ograniceni. Ukupna situacija ostaje napeta sa mnogo kosovskih Albanaca koji su raseljeni iz njihovih domova tokom sukoba i još uvek ne mogu da se vrate u ovu oblast kojom dominiraju Srbi. Izvestan napredak ipak je ucinjen, medutim, sada se procenjuje da se više od 4000 kosovskih Albanaca vratilo u svoja rodna mesta i poceli su da obnavljaju svoje kuce. Nestanak kosovskog Srbina 24. juna i nalaženje njegovog tela nekoliko dana kasnije izazvalo je gnevne proteste ove zajednice koja je optužila medunarodnu zajednicu da ne uspeva da ih zaštiti. Došlo je do pobune u kojoj je uništena imovina UNMIK-a. Kao posledica toga, KFOR je privremeno obustavio da prati autobuse koje su koristili isključivo Srbi. Mir je ponovo ustanovljen ali smatra se da je bezbednosna situacija još uvek nestabilna.
138. U opštini **Uroševac/Ferizai** stanovništvo kosovskih Srba sastoji se samo od nekoliko starijih osoba koje su vezane za kucu iz straha i imaju vrlo ogranicen pristup javnim sluzbama i nemaju slobodu kretanja. Povremene posete gradu od strane privremeno raseljenih lica ipak se dešavaju uz pomoc konvoja koji ide iz Srbije do Štrpca/Shterpce i preko redovnog prevoza koji organizuje KFOR dvaputa nedeljno izmedu Štrpca/Shterpce i Uroševca/Ferizai. Ove posete pružaju Srbima priliku da ocene situaciju. Medutim, oni ustanove da su njihove kuce ili uništene ili zauzete od strane kosovskih Albanaca, što osujecuje njihove izgleda za povratak. Lokalni komandant KFOR-a izjavio je da pod trenutnim uslovima još nije vreme da se Srbi vrate u Uroševac/Ferizai, mada ova mogucnost nije bila isključena. U jednom slucaju KFOR se složio, na intervenciju OEBS i UNHCR-a, da obezbedi zaštitu spontanom povratniku koji je izjavio da on samo namerava da ostane da bi se dogovorio u vezi prodaje svoje kuce.
139. U opštini **Pec/Peje** mešovito stanovništvo Srba i Roma u izolovanom selu Goraždevac/Gorazhdec povecalo se na nešto više od 1200 lica, što je povecanje od oko 400 lica koliko je procenjeno u februaru 2000. Ogromna vecina ovog stanovništva su Srbi sa samo šacicom Roma, i neke pojedinačne porodice kosovskih Albanaca cije kuce su smeštene blizu granicnih meda enklave, ali se oni ne smatraju njenim delom. Redovna autobuska linija iz Srbije ide do i od enklave i to je olakšalo spontane povratke. Neka privremeno raseljena lica vratila su se samo da bi ostala u situaciji raseljenja, nadajući se da ce biti u mogucnosti da se ubrzo vrate u svoja rodna sela koja se nalaze negde drugde u opštini. Ovo se još nije dogodilo i malo je verovatno da ce se u skoroj buducnosti desiti zbog odsustva odgovarajucih bezbednosnih uslova. Sam Goraždevac/Gorazhdec i dalje doživljava oscilirajuće bezbednosne uslove uprkos vidljivo visokog broja pripadnika KFOR-a. Napadi na selo minobacacima desili su se 6. juna, 3. jula i opet 20. jula. Na sreću nije bilo žrtava, ali je ovo bila cista srećna okolnost. OEBS je preduzeo inicijative za pomirenje izmedu Goraždevca/Gorazhdec i okolnih albanskih sela, ali do sada sa vrlo ogranicenim uspehom. UNICEF ce uskoro finansirati projekat koji bi trebalo da zadovolji potrebe dece. Pošto ce se ovo desiti u Goraždevcu/Gorazhdec i okolnim selima, smatra se da ce to biti potencijal koji ce doprineti boljim odnosima tako što ce olakšati kontakte izmedu razlicitih zajednica u vezi pitanja od zajednickog interesa. Na drugim mestima u opštini mali broj kosovskih Srba ostao je u Peckoj patrijaršiji, svetom mestu Srpske pravoslavne crkve. Nastojanja da se u opštinsku administraciju ukljuci jedan predstavnik kosovski Srbin imala su ograniceni uspeh sa doticnim sveštenikom koji je zahtevao veliku pratnju i koji se suocavao sa besnom gomilom Albanaca kada je pokušavao da uestvuje na sastancima.

140. U **Istoku/Istog** ukupan broj kosovskih Srba u selu Crkolez/Cerkolez trenutno je 79 i povećavao se zbog spontanog povratka 15 raseljenih lica u septembru mesecu. Ubistvo jednog starijeg stanovnika sela 14. septembra odjeknulo je širom zajednice i izazvalo još odlazaka. Ovo će verovatno obustaviti bilo kakve povratke u bliskoj budućnosti. Nekoliko poseta raseljenih lica iz Srbije desile su se u drugim selima opštine. Jedno selo je posebno bilo predloženo kao potencijalno mesto za projekat probnog povratka. Ove posete su raseljenim licima pružile prvu priliku da vide svoje ranije domove i da ocene uslove za sebe. Posete su se odvijale uz intenzivno prisustvo bezbednosnih snaga. Ova činjenica ne daje dobra pretskazanja za kratkorocni povratak ali naponi su u toku da se nastavi sa takvom podrškom pri ovim posetama i da se dodatno ispituju mogućnosti sa svim akterima u vezi realnih izgleda za povratak onih raseljenih lica koja su izrazila želju da se vrate. Između opština **Đakovica/Gjakova** i **Decani/Decan** ukupan broj preostalih Srba jedva da je iznad 50 lica, većina kojih su monasi i casne sestre, koji žive u manastirima i zavise od 24-satnog prisustva KFOR-a koji osiguravaju njihovu i bezbednost samih zgrada.
141. Prisustvo kosovskih Srba u **gradu Prizrenu** je samo oko 120 lica. Bilo je pojedinačnih odlazaka i neke od preostalih porodica izrazile su želju da odu, jer ne mogu da podnose teške uslove zbog toga što nemaju slobodu kretanja. Postoji još uvek jako mali broj manjina koje žive u pravoslavnoj Bogosloviji i koji su praktično tamo zatvoreni zbog bezbednosnih razloga već više od godinu dana. Iako se njihove osnovne potrebe zadovoljavaju iz humanitarne pomoći ipak kvalitet života ovih ljudi, naročito onih sa malom decom, jako težak. U **dolini Župe/Zhupa u opštini Prizren** stanovništvo kosovskih Srba takođe je ostalo stabilno sa oko 130 lica koja žive u seoskim mestima. Mali broj starijih kosovskih Srba nedavno se vratio u selo Mušnikovo/Mushnikove, ubrzo pošto su bili učesnici organizovane posete. KFOR je takođe udovoljio zahtevima da preveze tri velike grupe Srba u selo Mušnikovo/Mushnikove i Sredska/Stecke da bi proslavili svoje pravoslavne slave. Bezbednosni uslovi i dalje su nezadovoljavajući i ove velike posete kosovski Albanci mogu smatrati provokacijama. Kosovske Srbe u selu Mušnikovo/Mushnikove prestrašili su naoružani čovek u noći 23. avgusta i eksplozija koja se desila na groblju i oštetila susednu pravoslavnu kapelu 1. septembra. Ovi incidenti ukazuju na potrebu da treba biti jako obazriv u vezi aktivnosti za povratak.
142. U **Orahovcu/Rahovec**, broj kosovskih Srba u samom gradu Orahovcu/Rahovec i u Velikoj Hoci/Hoce i Madh oscilirao je od perioda ponovnog uspostavljanja autobuske linije UNHCR-a svake nedelje od kraja aprila. Tekuće procene o broju stanovnika kreću se oko 1100 kosovskih Srba u oba mesta zajedno. Ovo je znatno smanjenje u odnosu na procene od 2000 do 2200 iz februara ove godine. I Srbi i Romi iskoristili su autobusku liniju i otputovali na sever pokrajine, a odatle mnogi su odlucili da otputuju dalje u Srbiju. Broj putnika koji su se vratili obično je bio manji od onog koji su otišli. Ovaj trend nedavno se promenio, što ukazuje da se autobuska linija smatra kao koristan i mnogo potreban doprinos slobodi kretanja a ne samo kao put u jednom smeru izvan Kosova. Bezbednosni incidenti i dalje se redovno dešavaju i dalji odlasci se ne mogu spreciti. Početkom jula bila je serija napada minobacacima koji su bili usmereni na Veliku Hocu. Napadi sa paljevinom srpskih i romskih kuća u Orahovcu i dalje se često dešavaju, a najnoviji se dogodio 27. septembra.
143. U **Mitrovici/Mitrovice** kosovski Srbi su i dalje u manjini u južnom delu grada i oblastima južno od grada. Mali broj stanovnika kosovskih Srba koji žive oko pravoslavne crkve u južnom delu grada smanjio se na 16 u proteklim mesecima. Postoji 24-satna zaštita od strane KFOR-a ali ova zajednica živi u teškim uslovima, suocavajući se sa stalnim pretnjama i krecući se samo uz pratnju vojnika KFOR-a. Nekoliko starijih kosovskih Srba i dalje žive u svojim domovima u južnom delu. Pokušaji UNMIK-a da omoguće povratak kosovskih Srba u dva bloka zgrada u južnom delu grada do sada su bili bez uspeha. U dve enklave kosovskih Srba u **južnom delu opštine Mitrovica/Mitrovice** srpsko stanovništvo u Gornjem Suvom Dolu/Suhi Do i Eperm ostaje nepromenjeno sa 150, a u Svinjaru/Frashe i Madhe tekuci broj stanovnika kosovskih Srba procenjuje se na oko 600 lica. Za ovo drugo selo u ranijim izveštajima procenjeno je da je bilo samo oko 300 stanovnika. Ovo povećanje pripisuje se ponovnom radu železnice, koja je omogućila svakodnevno putovanje u severni deo Mitrovice. Ima izveštaja da se

jedan broj porodica vratio da poseti svoje domove i da su neki ostajali preko vikenda. Zategnuti odnosi između kosovskih Srba i Albanaca rasplamsali su se u mešovitom selu Suvu Do početkom avgusta u vezi otvaranja novog mosta. Prisustvo uniformisanih članova Kosovskog zaštitnog korpusa tokom ceremonije otvaranja smatrano je provokativnim od strane kosovskih Srba i oni su kamenovali kosovske Albance kojima je KFOR i policija UNMIK-a pomagala da se vrate svojim domovima.

144. U opštini **Srbica/Skenderaj** ostalo je oko 200 kosovskih Srba u mešovitom selu BanjaBaje. Posle nedavno organizovanih poseta četiri porodice su se vratile. Ohrabreni ovim, lokalna zajednica procenjuje da se očekuje povratak još 10-13 porodica iz Srbije. Povratnici su rekli svojim sugrađanima da su faktori koji su ih motivisali na povratak bili bolji bezbednosni uslovi u selu i nedostatak sredstava u samoj Srbiji. Oko 120 kosovskih Srba živi u selu Suvo Grlo/Suhogerlle i cuju se price da tri porodice planiraju da se vrate. Nije bilo izveštaja o ozbiljnim bezbednosnim incidentima u poslednje vreme, ali je ovaj kraj bio potresen ubistvom starijeg Srbina u obližnjem selu Cerkolez (opština Istok/Istog). Devet pravoslavnih casnih sestara, koje žive u manastiru Devic pod 24-satnom zaštitom KFOR-a, povremeno posećuje sveštenik.
145. U opštini **Vucitrn/Vushtrri**, procenjuje se da je ostalo 4000 kosovskih Srba u šest sela, uključujući veliku koncentraciju od 3000 do 3200 u Priluzju. Bilo je jasnih pokazatelja spontanih povrataka što je povećalo broj stanovnika. Samo u jednom selu preko 100 lica postupno se vratilo od aprila, ali se ovakvo kretanje usporilo u avgustu kada su učenici ponovo odlazili da bi išli u škole u Srbiji. Obnova kuća i škole u ovom selu označeni su kao prioriteta od strane Zajedničkog odbora za povratak (ZOP), sa ciljem da se stabilizuje stanovništvo i da mu se ponude pravi izgledi za održivu reintegraciju. Incidenti sa paljevinom i zatrašivanjem 21. i 26. septembra negativno su uticali na poverenje nedavnih povratnika, ali cini se da su oni ipak odlucili da ostanu. U ostalim selima broj stanovnika se povećao tokom leta jer su mladi ljudi iskoristili školski raspust da bi posetili svoje porodice, ali ovaj trend se preokrenuo sa početkom nove školske godine. Kosovski Srbi u izolovanim seoskim mestima i dalje bivaju uznemiravani. Krada njihove stoke i spaljivanje njihovih stogova sena ozbiljno narušavaju njihovu sposobnost da se sami izdržavaju i predstavlja dodatni pritisak za njih da napuste Kosovo. Iako je KFOR pojačao patrole sa ciljem da suzbije ovo, kosovski Srbi širom opštine tvrde da im njihovi susedi kosovski Albanci i dalje prete.

Romi¹⁵

146. U prethodnim izveštajima naglasili smo cinjenicu da je **teško govoriti u smislu homogene grupe Roma na Kosovu**, imajući u vidu postojanje grupa kao što su **Aškali** i **Egipćani**. Uprkos tome što se smatra da imaju veze sa Romima, ove grupe ne smatraju sami sebe obavezno za Rome. Radi lakšeg snalaženja, mi smo dole ponovili futnotu iz ranijih izveštaja, u kojoj su date neke istorijske veze i razlike između raznih grupa. Pristup međunarodne zajednice na Kosovu bio je da se Romi, Aškali i Egipćani uglavnom tretiraju kao jedna samosvojna grupa. Platforma za zajedničku akciju pokrenuta je i podržana uz pretpostavku da sve tri grupe imaju probleme koji su zajednički. Platforma

¹⁵ Kako je navedeno u prethodnim izveštajima (Vidi str. 10 Izveštaja br. 2), daleko od toga da Romi predstavljaju jedinstvenu grupu. Takozvani "etnički Romi" jasno sebe identifikuju kao Rome i koriste romski kao svoj maternji jezik, mada takode govore albanski i/ili srpskohrvatski. Oni poseduju kulturnu tradiciju na koju su ponosni i povezani su sa romskim zajednicama u drugim zemljama. Suprotno tome, Aškali (koji govore albanski) su se uvek osećali kao Albanci i živeli blisko sa ovom zajednicom. Ipak, etnički Albanci ih tretiraju nešto drugacije. Još jedna zajednica koja sebe odvaja od etničkih Roma su Egipćani (kioje neki posmatraci smatraju Aškalima) koji govore albanski, ali tvrde da su prvobitno došli iz Egipta. Smatra se da su njihovi preci mogli pratiti Aleksandra Velikog od Indije do Egipta, gde su se naselili pre nego što su došli u Evropu. Svejedno kakvog porekla, albanska zajednica ih smatra Romima za koje je beogradski režim napravio poseban identitet pre desetak godina da bi promovisao sliku multietničkog radije nego Kosova kojim dominiraju Albanci. Ipak, kako prolazi vreme, sve su jači signali da Egipćani žele da budu tretirani kao Albanci, a ne kao manjina. U onim selima gde su integrisani, drugi seljani ih tretiraju kao Albance, što cesto cini podatke o njihovom broju nepouzdanim. Obe zajednice, Aškali i Egipćani, su islamske vere. Konacno, postoje i Romi Cergari koji su pravoslavne vere, govore srpskohrvatski (iako mnogi govore romski) i žive nomadskim nacinom života, putujući obicno između krajeva naseljenih Srbima. Najveci broj Roma pravoslavaca, koji su živeli u i oko Kosova Polja, otišli su tokom i posle konflikta, jer su bili usko povezani sa prethodnom srpskom upravom, a drugi Romi su ih kao takve izbegavali. Postoji takode i mali broj Roma katolika u blizini hrvatskih zajednica u Lipljanu/Lipjan. Reference na specifične grupe u okviru romske zajednice u ovom izveštaju obicno se odnose na opis koji svaka zajednica daje o sebi.

poštuje cinjenicu da svaka samosvojna zajednica zadražava pravo da se identifikuje kako ona sama izabere. Koncentrišući se na zajednicke probleme, bilo je moguće da se uspostavi saglasnost u vezi pitanja na kojima mogu raditi zajednicki za dobrobit svojih zajednica.

147. **Nastavili smo da koristimo rec Romi kao zajednicki termin u celom ovom izveštaju, razjašnjavajući gde je to neophodno kada se posebno misli na zajednice Roma, Aškalijski ili Egipćani, a da su druge isključene.** Ovo je izvršeno praveći razliku u njihovim posebnim kulturnim razlikama da bi se naglasili, kao što se može desiti, zajednicki interesi ili gde je situacija sa kojom se sreće svaka grupa značajno drugačija. Na nivou sela neke grupe se ne ubrajaju ni u jednu od napred pomenutih klasifikacija, već više vole da budu identifikovani u skladu sa njihovom sopstvenom strukturom klana. Ovakvi primeri su retki i većina ljudi identifikuje sebe da pripada jednoj od ove tri glavne grupe.
148. Sve tri zajednice i dalje se suočavaju sa **opštim problemima diskriminacije i uznemiravanja**. Tokom perioda koji obuhvata ovaj izveštaj, takođe ima dokumentovanih slucajeva **paljevine, napada granatama i ubistava. Aškalijski i Egipćani često uživaju veću slobodu kretanja**. Ovo je zbog njihovih tradicionalnih veza sa zajednicom kosovskih Albanaca i cinjenice da oni govore albanski jezik kao svoj maternji jezik. Stepen slobode kretanja koju oni uživaju varira dramatično od mesta do mesta. Neke zajednice slobodne su da se kreću u gradu u kome žive ili između gradova i sela u okviru opštinske oblasti, ali ne mogu da putuju dalje, naročito u Prištinu. Ovo im sprečava pristup do raznih službi kao što je prištinska bolnica ili fakultet, da imaju lak pristup do struktura UNMIK-a na centralnom nivou ili da se slobodno uključe u poslovne aktivnosti. Uprkos znatnog poboljšanja slobode kretanja u mnogim krajevima i većeg broja poruka da ove manjinske zajednice napreduju u svojim konstruktivnim odnosima sa njihovim susedima kosovskim Albancima, duh kolektivne odgovornosti za zločine u prošlosti još lebdi i često se citira od strane većinske zajednice kao smetnja za povratak. Kao reakcija na **lokalna poboljšanja bezbednosnih uslova Romi, a još češće Aškalijski i Egipćani**, u nekim mestima počeli su da se uključuju u proaktivne i konstruktivne dijaloge sa KFOR-om i policijom UNMIK-a u vezi njihovih bezbednosnih potreba. U nekim mestima ovo je omogućilo da se ponovo povrate jako vidljiva kretanja u smislu rutinskih patrola. Žalostno je, međutim, da neke zajednice još uvek zahtevaju da se obrati veća pažnja njihovim bezbednosnim potrebama. Bezbednost se čak pogoršala u nekim oblastima koje su ranije smatrane kao stabilne i dobar primer međuetnicke tolerancije.
149. U **urbanoj Prištini/Prishtine**, preostali broj stanovnika i dalje je mali i nema pokazatelja da je bilo ikakvih povrataka. Dok su Aškalijski koji govore albanski brojniji među preostalim stanovništvom, ima izveštaja da postoje i neke izlovene porodice Roma. Sloboda kretanja još uvek je ozbiljan problem, naročito za one koji se jednostavno smatraju da su Romi po izgledu. Tamnopusi Romi i Aškalijski posebno su izloženi riziku i skoro obavezno ce se suočiti sa problemom verbalnog zastrašivanja ili uznemiravanja na ulicama Prištine/Prishtine. Jedan od voda kosovskih Albanaca, govoreći na raspravi za okruglim stolom u vezi humanitarnih pitanja 12. Aprila, sa žaljenjem je izrazio cinjenicu da Romi, koji su tako dugo vreme bili integralni deo Prištine, ne mogu više da se vide na ulicama grada iduci za svojim poslom. Stepen raseljenja koje su pretrpeli Romi i Aškalijski iz Prištine bio je jako težak, tako da mnogi ljudi sada žive kao izbeglice u Bivšoj jugoslovenskoj Republici Makedoniji ili kao privremeno raseljena lica u raznim mestima u Crnoj Gori, Srbiji i na samom Kosovu.
150. Nedavno, **vode zajednice Aškalijski izrazili su rastuci optimizam** da se mogućnost **povratka** može pretvoriti u stvarnost. Dok je zapaženo da se samo jedna porodica spontano vratila iz Makedonije, ostali su pred UNHCR-om izrazili interesovanje da ucestvuju u organizovanim posetama. Uprkos ovih ohrabrujućih znakova, stvarnost i dalje ostaje da su **brige u vezi bezbednosti i potrebe za obnovu ozbiljne prepreke za povratak**. Dok preostali Aškalijski žive u svojim domovima na raznim lokacijama u gradu, deo susednog Vranjevca u kome su Aškalijski pretežno živeli, veoma mnogo je oštećen kako tokom tako i posle bombardovanja i malo je verovatno da ce se izbeglice vratiti bez konkretnih obaveza u vezi obnove, čak i uz pretpostavku da se bezbednost dovoljno

stabilizovala da bi omogućila takav povratak. Nedavna serija poseta kucama Aškalijski koji još žive u gradu poslužila je da se podvuku problemi sa kojima se suocava ova zajednica. Jedna porodica, sa najtamnijom bojom kože, izjavila je da nije izlazila iz svoje kuće bez bezbednosne pratnje već više od godinu dana. Ovo uprkos dobrim odnosima sa svojim susedima kosovskim Albancima. Jedan član porodice tužno je ispricao priču o svom neuspehu pokušaju da učestvuje u skupu protiv nasilja 9. septembra. On se vratio u svoju kuću samo posle stotinak metara pošto je bio vredan i zastrašivan od strane albanskih mladića. Nijedno od njihovo dece ne ide u školu jer se roditelji brinu za njihovu bezbednost. Najnoviji član porodice, jednogodišnja beba, rođena je u prištinskoj bolnici, ali tek pošto je majka obezbedila pratnju KFOR-a do bolnice. Nasuprot tome, tri druge porodice koje su posećene uživale su relativno dobru slobodu kretanja sa decom koja su išla u školu i nekim članovima porodice koji su našli privremeno zaposlenje kod međunarodnih organizacija. Suprotnosti ovih iskustava služe da istaknu složenost problema sa kojima se suocavaju Romi i Aškalijski u urbanim mestima i ukazuju da se pitanju repatrijacije mora pristupiti vrlo postupno. **Cak i kada bi se problemi sa smeštajem rešili, ostale bi smetnje od uznemiravanja i zastrašivanja.**

151. Takođe, postoji i stanovništvo **Roma** koje živi u **opštini Priština/Prishtine**. Sadašnje procene kreću se od 600 do 800 osoba i većina njih živi zajedno sa kosovskim Srbima u enklavama kao što su Gracanica/Ulpiana, Caglavica/Cagllavica, Preoce/Peroc i Laplje Selo/Fshati Llap. Kao takvi, oni se suocavaju sa istom vrstom bezbednosnih problema i ograničenja slobode kretanja kao i njihovi susedi Srbi. Uopšte uzev, oni kažu da imaju srdačne međuetničke odnose u okviru svojih zajednica. Međutim, ima nekih žalbi u vezi raspodele humanitarne pomoći. Vođe Roma tvrde da, pošto njihova zajednica nema zemlju kao kosovski Srbi, to bi oni trebalo da dobijaju više humanitarne pomoći. Postoji izvestan broj raseljenih Roma iz Prištine/Prishtine koji su trenutno smešteni u naselju Roma u Gracanici/Ulpiana. Ovi raseljeni Romi polažu malo nade da će se u bliskoj budućnosti moći vratiti u svoje domove.

152. Stanovništvo Aškalijski u **gradu Podujevu/Podujeve, predgradu i okolnim selima** ostalo je vrlo stabilno. Trenutni broj se procenjuje na oko 900 do 1000 lica, neznatno povećanje u odnosu na ranije procene od 800 do 900 osoba. Ovo je rezultat malo boljeg mehanizma nadgledanja i nekih manjih povrataka. Skoro svi Aškalijski žive u svojim domovima mada neki žive kod svojih rođaka ili prijatelja kao gosti. Ukupna bezbednosna situacija je mirna ali, tokom letnjih meseci bila su dva incidenta sa napadima granatama na kuće Aškalijski. Sloboda kretanja i pristup službama u gradu Podujevu/Podujeve je dobra, ali to se ne odnosi na putovanja negde drugde. Ovo je imalo negativan uticaj na sposobnost Aškalijski da obezbede zaposlenje. Postoji predstavnik u opštinskom vecu koji obezbeduje da Aškalijski imaju svoj kanal kojim mogu da izraze brige svoje zajednice. Pored toga, razvoj lokalne NVO, Demokratska nada, poslužila je kao instrument za prikazivanje pozitivne slike zajednice i obezbedenje preko potrebne podrške u vidu inicijative za stručno obrazovanje. Pozitivna kretanja zapažena su u jednom seoskom mestu u okviru opštine Podujevo/Podujeve. Meseci intenzivnih nastojanja da se podstakne međuetnički dijalog podržavani su od strane međunarodne zajednice i konačno su dali rezultate zbog posvećenosti lokalni ljudi. Četrnaest raseljenih Aškalijski vratilo se u selo krajem avgusta 2000. da bi započeli ponovnu izgradnju svojih kuća, pošto su prethodnu godinu proveli kao raseljena lica u drugim mestima na Kosovu. Planirano je da se obnovi 9 kuća i kada to bude ostvareno, očekuje se da će i preostala grupa, od ukupno 64 osoba, moći za stalno da se vrati u selo. Do sada je postignut samo ograničen napredak na obnovi kuća i nije obezbedeno da se povratak može obaviti pre početka zime. Ono što je pozitivno, to je da postoji opšta podrška lokalnog stanovništva i praktično uključenje Kosovskog zaštitnog korpusa u napore na obnovi kuća u ovom slučaju predstavljaju ključne faktore za ova postignuća do danas. Ovo iskustvo bi moglo da posluži kao primer koji bi mogao da se kopira i u drugim mestima.

153. Još uvek postoji veliki broj stanovnika Aškalijski u **Kosovom Polju/Fushe Kosove**, koji je procenjen na oko 2500 osoba. Pokazalo se da je teško da se utvrdi tačan broj jer procene koje su dali vođe zajednice znatno variraju i postoji stalno kretanje u i izvan ovog mesta. U Kosovom Polju/Fushe Kosove se nalazi izvestan broj raseljenih lica iz drugih mesta širom Kosova i nedavno je zapažen ograničen broj povrataka, narocito iz

Makedonije. Aškali obično žive koncentrisani u jednom delu grada koji je nešto udaljen od centra. U okviru svog širokog susedstva oni uživaju slobodu kretanja, ali to se ne odnosi na ostali deo urbanog centra. Ovo ograničenje kretanja predstavlja ozbiljnu smetnju za članove zajednice da nadu posao, a i inace da se uključe u glavne tokove života. Ukupna bezbednosna situacija za Aškalije relativno je mirna sa malo navedenih incidenata. U skorije vreme bilo je napretka u smislu što su deca Aškalija pošla u lokalnu školu. Od početka nove školske godine u mesecu septembru deca Aškalija mogla su da idu u školu zajedno sa svojim drugovima kosovskim Albancima. Ovo je vrlo dobrodošao razvoj i služi kao nagrada naporima UNICEF-a i ostalih organizacija koje su pomogle da i deca Aškalija pohađaju školu. Uprkos teškocama na koje smo naišli usled nedavnih incidenata sa zastrašivanjem i siledžijskim ponašanjem prema Aškalijskim dacima, roditelji iz obe zajednice i dalje su posvećeni održavanju konstruktivnog dijaloga i nastavice sa svojim naporima da obezbede da sva deca mogu da pohađaju školu zajedno bez obzira na svoja razlicita etnicka porekla.

154. U **gradu Obilicu/Obiliq** ostalo je samo nekoliko Roma i Aškalija, ukupno manje od 100. Uprkos nekim nastojanjima na opštinskom nivou da se dode do porodica koje su raseljene iz svojih domova i trenutno žive u naseljima za raseljena lica u Plemetini ucinjen je mali konkretan napredak. Rome i Aškali, zajedno sa ostalim etnickim grupama, suocavaju se sa opštim neprijateljskim stavom od strane vecinskog stanovništva kosovskih Albanaca. Jedna od karakteristika ovog tekućeg uznemiravanja ima za cilj da se izvrši pritisak na ljude da prodaju svoje kuće. Tokom perioda koji izveštaj obuhvata, cetiri porodice Aškalija napustile su grad i otišle u druga mesta na Kosovu.

155. U drugim mestima u **opštini Obilic/Obiliq** mali broj Roma i Aškalija može se naci u selima Crkvena Vodica i Plemetina. Najveća pojedinačna koncentracija Roma u okviru opštine i dalje je **naselje za privremeno raseljena lica u Plemetini/Plemetine** (što se razlikuje od malog broja stanovnika u samom selu Plemetina). Tekuće procene u vezi broja stanovnika kreću se od 700 do 800 lica. Ovo je manji broj od onog od 890 koji je prijavljen u januaru, ubrzo pošto su barake bile obnovljene i privremeno raseljena lica su preseljena iz šatorskog naselja u Kruševcu. Oscilacije u broju stanovnika mogu se pripisati nekim faktorima, uključujući dalje raseljavanje usled odlazaka nekih stanovnika u Srbiju i ostala mesta, osujecenost usled onoga što su shvatali za totalni nedostatak napretka u smislu njihovog povratka u rodna mesta. U isto vreme mali broj ljudi nedavno se priključio naselju, neki su se pridružili članovima porodice koji su već bili tu, a druge je tu smestio UNHCR. Ova druga grupa su ljudi koji su bili deportovani iz zapadne Evrope bez apsolutno ikakvih zglada da se vrate u svoja rodna mesta, pod trenutnim uslovima. Iako je mnogo napora uloženo da se poboljšaju opšti uslovi života ovih stanovnika, ovo naselje u suštini ostaje izolovano i cuvano mesto, i u najboljem slučaju pruža samo privremeno rešenje za raseljena lica. Vredno je pomenuti da je nezvanicna inicijativa za školovanje u naselju postala dobro ustanovljena. Kao rezultat toga, većina dece pohađaju osnovnu školu i predviđeno je da deca koja uspešno polože svoje ispite dobiju priznanja od UNMIK-ovog Odeljenja za obrazovanje. Pored toga, obrazovni radnici koji su izabrani između samih raseljenih lica imaju priliku da dobiju uputstva od profesionalnih nastavnika, i na taj način poboljšavaju svoje sposobnosti da bi se kasnije mogli aktivno uključiti u ovaj rad i da ispune obrazovne potrebe svoje zajednice.

156. Do sada je samo šacica porodica uspela da se vrati u svoja rodna mesta. Brige za bezbednost povezane sa nedostatkom pomoci za obnovu kuća i dalje ostaju prepreke za ostale ljude koji bi inace rado napustili kampove i vratili se u svoje domove. Pozitivan znak je što se Švajcarska organizacija za razvoj i saradnju saglasila da reši pitanje obnove jednog broja kuća Aškalija u Kosovu Polju/Fushe Kosove, čime se **utire put za potencijalni povratak izvesnog broja porodica iz naselja u Plemetini nazad u njihovo rodno mesto**. U stvari, neke porodice su već primile tu pomoc i otišle su iz ovog naselja u svoje domove.

157. U **gradu Lipljanu/Lipjan** procenjuje se da je ostalo ukupno oko 600 Aškalija i Roma. Na drugim mestima u **opštini Lipljan/Lipjan** zajednice Aškalija i Roma mogu se naci u nekim selima uključujući tu Janjevo/Janjeve, Mali Alas/Hallac I Vogel, Medvece/Medvec i Vrelo/Vershec. Ukupan broj, računajući zajedno i urbano i seosko stanovništvo,

procenjuje se i dalje na oko 1500 lica, ali ovaj broj je teško tačno odrediti imajući u vidu razne stepene integracije i činjenicu da se neki delovi ovih zajednica samoidentifikuju sa ostalim etničkim grupama i opiru se da budu klasifikovani kao etnička manjina. Nedavni međuetnički fudbalski turnir, koji je održan na njihovu inicijativu a podržan od strane članova lokalnog osoblja UNHCR i OEBS-a, pokazao se kao veliki uspeh spajajući ekipe dece iz različitih zajednica koja su učestvovala u sportskom događaju i koji nije uprljan nikakvim nagoveštajem međuetničke napetosti. Takve inicijative zaslužuju pažnju i pohvalu, jer one pružaju konkretan dokaz o činjenici da, uprkos teškocama, ipak postoji volja da se na lokalnom nivou neguje tolerancija i saradnja između različitih zajednica. Takve mere više su nego neophodne da bi se ponudile alternative koje bi pomogle da se razbije zacarani krug nasilja koji ugrožava manjinske zajednice. Izvestan broj ozbiljnih incidenata dogodio se u ovoj opštini u periodu koji obuhvata ovaj izveštaj, a najtragičniji je ubistvo tri člana porodice Aškalića u selu **Mali Alas/Hallac I Vogel** 2. avgusta. Oni su poginuli tako što je improvizovana eksplozivna naprava bila zatrpána u zemlji blizu njihove kuće. Uprkos ovom incidentu, stanovništvo Aškalića i dalje uporno u svojim naporima da nastavi razgovore sa susedima kosovskim Albancima po pitanju povratka raseljenih članova njihove zajednice i uključenju njihove dece u lokalnu školu. Još jedan incident od 14. Septembra, u kome je jedan Aškalić muškarac povređen, opet od improvizovane eksplozivne naprave, ozbiljno je narušio ove napore. Zajednica Roma koja živi u **Janjevu/Janjeve**, sa brojem od oko 200 lica, ostala je stabilna i u proteklom mesecima nije zabeležen nijedan bezbednosni incident.

158. Stanovništvo Roma u **Kosovskoj Mitrovici/Mitrovice** koncentrisano je severno od reke i u suštini se sastoji od 275 raseljenih lica, većina kojih potice iz obližnjeg romskog naselja južno od reke koje je potpuno desetkovano u periodu posle sukoba. Ova grupa PRL najpre je bila smeštena u šatorima u Žitkovcu, ali su oni od januara meseca ove godine preseljeni u montažne kuće na novoj lokaciji u urbanom severnom delu Mitrovice. Iako na površini uživaju dobre odnose sa svojim komšijama kosovskim Srbima, ova zajednica se ipak suočava sa problemima. Oni nemaju pristup poslu i potpuno zavise od humanitarne pomoći. Nedavni izveštaji o romskoj deci koju su siledžijski napala srpska deca doveli su do dramatičnog pada broja dece koja pohađaju školu. Samo desetoro dece trenutno ide u školu, nasuprot 75 koliko ih je ranije pohađalo. U napadu granatom na naselje 30. juna povređeno je četiri stanovnika, od kojih i jedno dete koje je podvrgnuto operaciji. Motiv za ovaj napad nikada nije ustanovljen niti je iko bio uhapšen. **Ovo naselje**, slično kao i ono u Plemetini u **najboljem slučaju nudi samo privremeno rešenje za PRL**. Razgovori između raznih cinioca vođeni su u proteklom mesecima u vezi mogućnosti da se ustanovi privremeni smeštaj južno od reke Ibar. Takav smeštaj u vidu montažnih kuća u neposrednoj blizini starih kuća PRL, predstavljao bi prvi korak u procesu koji bi konačno doveo do ponovnog ustanovljenja romskog susedstva. Takav razvoj bio bi koristan za PRL koja trenutno žive severno od reke, za raseljene u Zvecanu/Zvecan i Leposavicu/Leposaviq, i konačno za one koji su raseljeni izvan Kosova. Interesovanje PRL jasno je pokazano njihovim učešćem u organizovanim posetama da bi ocenili mogućnost izvođenja takvog plana. Uprkos neposredne pomoći lokalne zajednice i velike pomoći međunarodnih činilaca kao što je UNHCR, uključujući i pronalaženje potencijalnog donatora koji bi bio raspoložan da obezbedi dovoljno sredstava da se pokriju troškovi smeštaja u početnoj fazi projekta, bezbednosni uslovi su iskrslili kao smetnja. KFOR je nedavno javio da zbog ograničenog broja ljudi oni neće biti u mogućnosti da obezbede onaj stepen sigurnosti koji je planiran kao suštinski zahtev da se omogući da projekat počne u uslovima bezbednosti i dostojanstva za data PRL. Ova prepreka došla je kao šamar potencijalnim korisnicima koji su polako ali sigurno savladali svoje početne strahove i poverovali u mogućnost izvršenja projekta kao realnog rešenja za njihove dugoročne potrebe.
159. Mali broj **Aškalića** od oko 170 lica može se naći u **Kosovskoj Mitrovici/Mitrovice**, južno od reke Ibar. Jedna još manja zajednica koja obuhvata samo šesticu porodica može se naći severno od reke. Dok južna zajednica ima svog sopstvenog političkog predstavnika i postoje pozitivni uzajamni odnosi sa ostalim etničkim grupama, članovi zajednice i dalje izveštavaju o problemima sa prihvatanjem. Ima izveštaja o tekucem uznemiravanju od strane muških članova zajednice, što ograničava njihovu sposobnost da se slobodno kreću i nadu posao.

160. U **Leposavicu/Leposaviq** trenutni broj stanovnika u kolektivnom centru za smeštaj PRL procenjuje se da je 190, kako kaže voda zajednice. Ovaj broj stalno oscilira jer ima znatnog broja putovanja preko granice u Crnu Goru i Srbiju. Stanovništvo se uglavnom sastoji od Roma koji su razmešteni iz južnog dela Mitrovice. Takode, ima i nekih Aškalija i Egipćana koji su raseljeni iz drugih krajeva Kosova. Uopšteno govoreći, PRL su prihvacena od strane svojih suseda kosovskih Srba i imaju mogućnost da idu u lokalne medicinske ustanove radi lečenja. Pristup školovanju je problematiji i smatra se da sva deca ne govore dovoljno dobro srpski da bi mogla da pohađaju lokalne škole. Neka deca zbog toga putuju u školu u Mitrovici, uz podršku NVO, i pohađaju srpsku školu u kojoj rade nastavnici koji imaju više iskustva u radu sa romskom decom.
161. U **opštini Zvecan/Zvecan**, u ranijem kampu za PRL u Žitkovcu došlo je do povećanja broja stanovnika kao posledica spontanog povratka privremeno raseljenih Roma iz Crne Gore. Ovi ljudi su se vratili u situaciju raseljenja u okviru Kosova. Na ovom mestu pod šatorima trenutno živi 144 osoba i oni imaju malo izgleda da se u skorije vreme vrate u svoja rodna mesta na Kosovu. Deca mogu da pohađaju školu u Zvecanu i ljudi obično izveštavaju da imaju podršku od strane svojih suseda kosovskih Srba. Pre početka zime moralo bi da se nade alternativa za smeštaj ovih lica.
162. U **Vucitrnu/Vushtrri** stanovništvo Aškalija ostalo je stabilno sa oko 130 ljudi. Izveštaji o broju ozbiljnih incidenata znatno su se smanjili, ali verbalno vredanje, bacanje kamenja i krada stoke još uvek se redovno dešavaju. Uprkos ovim teškocama, zajednica uporno tvrdi da njihovi članovi treba i hoće da se vrate iz raseljenja u Srbiji i drugih mesta. Malo je verovatno da će se to desiti u skorije vreme je se nezakonito zauzimanje kuća Aškalija još uvek vrši. Da bi se rešio ovaj problem, jedna međunarodna NVO pokrenula je razgovore sa zajednicom kosovskih Albanaca da bi se ispitala mogućnost da im se pomogne u obnovi njihovih kuća tako da oni onda oslobode imovinu Aškalija. Razgovori ovakvog tipa su dragoceni kao deo ukupnog procesa komunikacija. Međutim, vodeći princip ovde treba da je obazrivost. Poslednji napad granatom na zajednicu Aškalija desio se u maju mesecu, očigledno kao odmazda za pokušaj iseljenja porodice kosovskog Albanca da bi se pripremio povratak porodice Aškalija. Jasno je da u ovoj zajednici još uvek postoji visoka napetost i za bilo kakav pomak unapred potrebno je vreme da to sazri. U međuvremenu, u mešovitom selu **Priluzju/Prilluzhe** zajednica Roma još uvek trpi od ograničenja slobode kretanja. Međutim, stanovništvo je ostalo stabilno na oko 160 lica.
163. U **opštini Srbica/Skenderaj** zabeležena je samo šacica porodica Aškalija. U jednom mešovitom selu gde je pre sukoba bilo oko 120 lica, posle sukoba nisu mogli da se vrate i ostali su u drugim mestima na Kosovu kao PRL. Sada postoje ohrabrujući pokazatelji da su neke porodice zainteresovane da se vrate. Oni su već obavili neke posete na svoju sopstvenu inicijativu. Jedna NVO izrazila je interes da pruži pomoć u obnovi nekih kuća Aškalija. Ovo se iz želje može pretvoriti u stvarnost, barem za mali broj porodica.
164. U **Uroševcu/Ferizaj** stanovništvo Aškalija ostalo je stabilno sa procenjenih 4200 ljudi, koji žive u tri susedstva u urbanom delu i u selu Dubrava/Lisnaje u kome pretežno žive Aškali. Aškali imaju sasvim jako političko predstavništvo i izražavaju jaku pripadnost zajednici kosovskih Albanaca. U stvari, mnogi Aškali smatraju da su albanci i odbijaju i bilo kakvu povezanost sa zajednicom Roma. Poseta kosovskih Albanaca članova PAV u Uroševcu/Ferizaj 7. juna, u vezi ispunjenja njihovih obaveza u okviru Platforme za zajedničku akciju naišla je na vrlo dobar prijem od strane zajednica Roma i Aškalija. U vreme ove posete bezbednosni incidenti su opali. Međutim, oni su postupno ponovo poceli da se javljaju. Dok su se neki Aškali vratili u Uroševac/Ferizaj ostali su otišli jer nisu mogli da podnesu stalni pritisak i uznemiravanje pracenih periodičnim incidentima sa paljevinom i fizičkim napadima. Uprkos ovih teškoca, vode Aškalija su optimisti i nadaju se da će se bezbednosni uslovi stabilizovati i da se mogu očekivati dalji povratci. U stvari, ima nekih interesovanja od strane izbeglica iz Makedonije da ucestvuju u organizovane posete i ovu ideju aktivno podržava UNHCR. Vodstvo Aškalija tvrdi da u ovoj oblasti postoji veći broj Aškalija, ali oni nisu poznati međunarodnoj zajednici jer više vole da se identifikuju kao Albanci. Još uvek postoji potreba za usaglašenim naporima da

se poveća broj dece Aškalijski koji pohađaju školu (a još više za romsku decu). Na ovom problemu aktivno je angažovan OEBS, ali još uvek ima dosta mesta za napredak.

165. Nasuprot tome, **Romi u Uroševcu/Ferizaj** suočili su se veoma otežanim bezbednosnim uslovima. Oni su sve više izolovani od zajednice Aškalijski koji ne osećaju nikakvo saosećanje prema njima i i čak ih okrivljuju za promenljive bezbednosne uslove, tvrdeći da su Romi u stvari mete represivnih napada a ne Aškalijski, koji su zahvaćeni takvim nasiljem samo zbog nesrećne okolnosti da ih ljudi pogrešno povezuju sa Romima. Stanovništvo Roma se znatno smanjilo. Procenjeni broj od 300 do 500 lica u izveštaju od februara 2000. sada se utvrdio na donjoj granici. U jednom susedstvu u Uroševcu/Ferizaj gde je bilo smešteno 30 romskih porodica na početku godine sada je ostalo samo 6 porodica. Ostali su prodali svoje kuće znatno ispod tržišne cene i otišli iz bezbednosnih razloga. Predviđa se da će još više porodica otići u skorij ili malo daljoj budućnosti ako ne dođe do znatnog poboljšanja sveukupne bezbednosti.
166. U **gradu Gnjilanu/Gjilan** broj trenutnih stanovnika još više se smanjio, i sada je taj broj sveden na samo 330 u poređenju sa procenama od nekoliko hiljada, koliko ih je bilo pre sukoba. Dok je većina Roma otišla zbog visokog nivoa nasilja prošlog leta, a nedavni pad broja onih koji su otišli se meri destinama, to je ipak veliki broj za zajednicu koja se tako dramatično smanjila po broju i sada živi u opsadi u uslovima koji su neizvesni za njihovu budućnost. Nedavno je vođa zajednice Roma putovao u BJR Makedoniju uz pratnju UNCHR sa ciljem da se nađe sa Romima koji potiču iz Gnjilana/Gjilan i da razgovara sa njima u vezi sadašnjih uslova. Iako je vođa govorio optimistički o činjenici da postoji smeštaj u romskom kvartu u koji bi mogle da se smeste porodice povratnika, on je isto tako bio iskren i otvoren u vezi činjenice da bezbednosni problemi još uvek postoje a da sloboda kretanja praktično ne postoji. Izbeglice su već cule o pokušaju paljevine romske škole u Gnjilanu, napadu koji se desio samo nekoliko dana pre posete 20. septembra. Oni su se radovali poseti i izrazili zahvalnost za priliku da iz prve ruke dobiju pouzdane informacije, ali je razumljivo da su bili rezervisani u vezi izgleda za povratak pod sadašnjim uslovima. UNHCR i dalje namerava da organizuje ovakve posete i predviđa se da će neke избегlice možda biti zainteresovane da organizovano posete svoje domove da bi bolje ocenili situaciju. Nedavni pokazatelji govore da se mali broj Roma već vratio na svoju sopstvenu inicijativu.
167. Drugi problem sa kojim se suočavaju članovi zajednice je njihova **nesposobnost da plate racune za komunalne usluge**. Skoro sve porodice prijavile su se za oslobađanje od plaćanja po privremenoj shemi, ali sve do sada nisu bili obavešteni da li su njihove molbe prihvaćene ili ne. U međuvremenu, Elektrodistribucija Kosova (EDK) dva puta je pokušala da isključi struju, tvrdeći da oni ne mogu više da čekaju na odluku po ovom pitanju. Intervencijom KFOR-a do sada su sprecena isključenja, ali ovaj problem će se ponovo javiti jer shema za oslobađanje od plaćanja važi samo do marta i zajednica više neće moći da plati račune u budućnosti. Računi za električnu struju do sada su bili samo na engleskom i albanskom, dok mnogi ljudi u zajednici govore samo srpski. U skorije vreme računi uopšte nisu ni izdavani, već su ljudima samo prikazane knjige koje tobože pokazuju količinu potrošene struje. Jedan vođa zajednice primio je račun na kome je prikazana nulta potrošnja do juna meseca, ali je sada obavešten od strane EDK da njegov zbirni račun iznosi 1110 DM, što je približno jednako desetomesecnoj najvišoj stopi socijalne pomoći.
168. U ostalim mestima širom **istocnog regiona Kosova** ostale su male populacije Roma, ali njihov broj je i dalje promenljiv zbog tekucih odlazaka i nekih manjih povrataka. U **gradu Vitini/Viti** broj preostalih Roma meri se desetinama, ali par porodica se spontano vratio iz Bosne, a interesovanje za organizovane posete izrazile su i porodice избегlica iz BJR Makedonije. Vitina/Viti i dalje ostaje jako nestabilno mesto sa puno nasilja koje je usmereno na preostale kosovske Srbe. Romi se takode boje zbog mogućih napada i na njih, što to će svakako zaustaviti povratak. U **Štrpcu/Shterpce**, u celoj opštini kažu da ima samo 34 Roma. Dok se jedna porodica vratila iz Srbije, ukupan broj je opao zbog odlazaka ostalih porodica izvan Kosova. Što se tiče humanitarne pomoći, vođe kosovskih Srba u Štrpcu/Shterpce kažu da se Romi tretiraju isto kao i ostali u zajednici, ali su izvestili da je jedna od njihovih kuća "morala da bude spaljena" zbog proalbanskih

osecanja ove porodice. Procenjuje se da je u **Kamenici/Kamenice** ostalo oko 450 Roma, neki u samom gradu, a ostali u mešovitim romskim-albanskim selima širom opštine. U **Novom Brdu/Nove Berde** postoji mala romska zajednica u Bostanu/Bostan, koja je ranije procenjena da ima 50 lica, ali je još smanjena jer su otišle dve porodice.

169. U samom **gradu Štimlju/Shtime** zapaženo je dramatično pogoršanje bezbednosnih uslova za zajednicu Aškalija. Procenjuje se da ova zajednica ima oko 400 lica i ovo se smatra kao izvesno povećanje zbog nekih povrataka manjih razmera. Međutim, juna meseca porodica koja se spontano vratila iz BJR Makedonije ponovo je pobjegla iz Štimlja pošto je bila izložena napadu granatom. Niz sličnih napada usledio je i tokom letnjih meseci. Nekoliko napada bilo je posebno usmereno na jednu veliku porodicu i oni su konacno bili prinudeni da pobegnu početkom septembra. Preostala zajednica Aškalija izrazila je optimizam da će se bezbednosna situacija stabilizovati posle odlaska ove porodice i izjavili su da oni ne smatraju da su izloženi immanentnoj opasnosti. I zaista, ucestalost takvih napada se smanjila u poslednje vreme, ali oni nisu prestali. Bila su dva napada granatama na domove Aškalija 27. septembra i 18. oktobra, što jasno pokazuje da je situacija i dalje nestabilna. Broj Aškalija u drugim mestima u opštini Štimlje/Shtime je opao, ali se veruje da to nije zbog odlazaka, već više zbog cinjenice da ove zajednice više vole da se identifikuju kao Albanci.
170. U **Prizrenu** stanovništvo Roma ostaje stabilno i trenutno se procenjuje da ih ima oko 4500 ili više. Romi uživaju sasvim dobru slobodu kretanja u urbanom delu grada i, prema izveštajima, bilo je malo teških bezbednosnih incidenata usmerenih protiv urbanog stanovništva. Međutim, jedan Rom je naden prebijen do smrti blizu sela Landovica krajem avgusta. Bilo je nekih incidenata sa paljevinom romskih kuća, ali veruje se da je to više povezano sa opštom shemom u Prizrenu da se prisvoji napuštena imovina i da se iskoristi zemlja za bespravnu gradnju. Kosovski Albanci članovi PAV posetili su Prizren 7. juna u sklopu aktivnosti Platforme za zajednicku akciju. Ova poseta bila je jako dobro primljena od strane romske zajednice.
171. I Romi i Egipćani i dalje žive u **Orahovcu/Rahovec** u blizini srpske enklave. Trenutni broj stanovnika procenjuje se na oko 450. Stanovništvo se i dalje suocava sa jako napetom bezbednosnom situacijom. Krajem avgusta dva Roma nadena su mrtva na putu blizu sela Radoste/Malesi e Vogel u opštini Orahovac/Rahovec. Motiv za ova ubistva nikada nije ustanovljen i nijedan prestupnik nije uhapšen u vezi sa ovim incidentom. Jedna romska kuća bila je zapaljena u noci 28. septembra. Sloboda kretanja i dalje je ogranicena i uglavnom zavisi od autobuske linije UNHCR. Međutim, ipak je bilo nekih pozitivnih pomaka. Predstavnik Roma ucestvuje u opštinskom vecu i ukljucio se u periodicne sastanke za okruglim stolom koji se lokalno održavaju između svih etnickih grupa. On je nedavno ucestvovao na sastanku u Prištini/Prishtine koji je održan između predstavnika zajednica Roma, Aškalija i Egipćana i šefova odeljenja ZPAS na kome je preneo bezbednosne brige kako Roma tako i Egipćana. Društveni centar koji su organizovale žene Roma dao im je prostora da se opuste i razgovaraju o svojim brigama. Jedna Romkinja koja je bila ukljucena u ovu inicijativu takode je ucestvovala na sastanku 25. septembra sa službenicima UNMIK-a u Prištini/Prishtine. Deca Roma i Egipćana imala su koristi od Decijeg centra Baltazar, inicijative NVO koja pomaže deci svih etnickih grupa, a koju je podržava UNHCR.
172. U **opštini Decani/Decan** procenjuje se da ima 350 do 400 Roma i Egipćana koji se mogu naci raštrkani u nekoliko sela. Ogromna vecina ove grupe identifikuju se kao Egipćani i oni govore albanski jezik kao svoj maternji jezik, što veoma olakšava njihove relativno lake uzajamne odnose sa susedima kosovskim Albancima. Zapaženo je znatno poboljšanje u vezi prihvatanja Egipćana od strane stanovništva kosovskih Albanaca. Lokalne vode kosovskih Albanaca češće su raspoloženi da govore o potrebama ove manjinske grupe. Mnogi Egipćani bili su raseljeni iz opštine tokom sukoba, i nisu se vratili zbog cinjenice da su njihove kuće uništene. Raspoloživost pomoci za obnovu jako je ogranicena. Lokalna grupa predstavnika, Albansko-egipćanska organizacija, pocela je sa procesom detaljne dokumentacije oštećenih i uništenih kuća sa ciljem da se dobije adekvatna pomoc za obnovu. Odgovor na njihove potrebe od strane medunarodne zajednice mogao bi da utre put za povratak.

173. U **opštini Đakovica/Gjakova** procenjuje se da je ostalo oko 6700 Roma i Egipcana. Ogromna većina ove grupe identifikuju se kao Egipćani. Najveća koncentracija može se naći u samom gradu, ali u brojnim selima širom opštine takode je registrovano prisustvo Roma i/ili Egipćana, uključujući tu i koncentraciju od oko 600 lica u Brekovcu/Brekoc. Egipćani uglavnom kažu da imaju srdačne odnose sa svojim susedima kosovskim Albancima. Oni govore albanski i očigledno uživaju dobru slobodu kretanja i pristup ključnim službama, uključujući zdravstvo i obrazovanje. Egipćani imaju ucesnike i u opštinskom veću i upravnom odboru. Dva Egipćana prijavila su se kao nezavisni kandidati za predstojeće opštinske izbore. Tokom letnjih meseci, mnoga deca Roma i Egipćana imala su priliku da uzajamno saraduju sa decom kosovskih Albanaca u inicijativi letnjeg kampa kojoj je sponzor bila jedna međunarodna NVO. Smatra se da je ova inicijativa imala velikog uspeha jer je obezbedila odgovarajući prostor i za mlade i za stare, iz svih zajednica, i omogućila da razmisle o prirodi diskriminacije koju doživljavaju manjinske zajednice.
174. U **opštini Pec** preostalo stanovništvo Roma i Egipćana procenjuje na više od 2000 lica. Opet, ogromna većina njih identifikuju se kao Egipćani. Postoji velika koncentracija Roma i Egipćana koji žive u samom gradu. Pored toga, manje koncentracije mogu se naći u selima širom opštine. Procene broja stanovnika u mnogim selima su se smanjile, ali smatra se da se to ne može pripisati odlascima. Verovatnije da ovo stanovništvo, i Romi i Egipćani, sve više žele da se identifikuju kao Albanci. Egipćani i, u manjoj meri, Romi zapazili su znatna poboljšanja u slobodi kretanja tokom poslednjih meseci. Nekoliko primera pozitivnih uzajamnih odnosa sa vecinskim stanovništvom kosovskih Albanaca takode je zapaženo. I Romi i Egipćani učestvuju u opštinskoj administraciji. Međutim, predstavnici zajednica i dalje se žale na drugorazredni status njihove populacije i zahtevaju dalju akciju u smislu pristupa službama, zapošljavanju i posvećenju veće pažnje potrebama za obnovom, tvrdeći da je to suštinski preduslov za povratak.
175. Pec/Peje je bila središnja tačka za **posete organizovane od strane UNHCR**. Tokom proteklih pet meseci organizovane su četiri posete, što je omogućilo da iz Crne Gore u posetu dođe 16 PRL, da obnove veze sa rodnim mestom i procene situaciju u vezi eventualnog povratka. Do sada nije došlo ni do jednog povratka kao posledica ove inicijative, ali zapažen je ipak pozitivan doprinos jer je poboljšana protok verodostojnih informacija između zajednice koja je ostala u Peci/Peje i one koja je raseljena u Crnoj Gori. U isto vreme osoblje UNHCR je posetilo naselja PRL u Crnoj Gori da bi dali odgovore na pitanja PRL i, na njihov zahtev, dostavljaju im se lokalne novine na albanskom jeziku sa Kosova, tako da oni mogu da prate kretanja na Kosovu. Oni su sa posebnim interesovanjem pratili posetu kosovskih Albanaca članova PAV Peci/Peje. Ovaj događaj desio se 4. septembra, i troje vođa kosovskih Albanaca zajedno sa SPGS, dr Kušnerom, bili su vrlo dobro primljeni od strane lokalnog stanovništva.
176. Neki **spontani povratci** dogodili su se u Peci/Peje, sa **nekoliko porodica koje su se vratile** iz Crne Gore, Srbije i Bosne-Hercegovine. Pored toga, ima pokazatelja o kretanjima nekih PRL koja dolaze da ocene situaciju na svoju sopstvenu inicijativu. Dinamika takvih kretanja otežava davanje procene o obimnosti spontanog povratka. Međutim, taj broj se više može oceniti na desetine a ne na stotine. **Uspeh ovakvog povratka je mešovit**. Neke porodice uspele su da se vrate u svoja rodna mesta bazirajući svoje odluke na pozitivnim informacijama članova porodice koji su ostali. U takvim slučajevima reintegracija je bila relativno glatka, mada povratnici uglavnom veoma zavise od humanitarne pomoći. Ostale porodice su se vratile u situaciju raseljenja i trenutno žive kod rođaka ili prijatelja, dok nastoje da dobiju pomoć za obnovu koja im je potrebna da bi ponovo izgradili ili obnovili svoje oštećene kuće.
177. U jednom selu u opštini Pec/Peje jedna Romkinja je prijavila da ju je 19. septembra pretukla grupa mladica kosovskih Albanaca. Žrtva, starija gospođa, vratila se iz Crne Gore na svoju inicijativu neko vreme ranije, zajedno sa svojom kćeri i upravo je savetovala ostale članove porodice u Crnoj Gori da dođu i pridruže joj se. Povrede koje je zadobila bile su u stvari sasvim minimalne i ukazivale su više da je ona bila u rukama

osoba koje su bile jace od nje, a ne da su je teško pretukle. Uprkos tome što su njene povrede bile ogranicene prirode ona se osecala potrešena i zbunjena i izjavila je da nije zadovoljna lecenjem koje joj je ukazano u bolnici jer, po njenim recima, medicinsko osoblje nije ozbiljno shvatilo njeno stanje i cak su pravili viceve na racun toga. Kada je UNHCR posetio selo 21. septembra da bi proverio dogadaje koji su opisani u ovom incidentu, ustanovili su da su tri **kuce Roma bile spaljene**, ukljucujuci i jednu koja je pripadala PRL koje je nedavno posetilo Kosovo pod pokroviteljstvom UNHCR koji je organizvao ovu posetu. Daljim istraživanjem utvrđeno je da je u ovom kraju nedavno bilo spaljeno ukupno 6 romskih kuca, a dve od njih pripadale su PRL u Crnoj Gori koji su aktivno razmatrali mogucnost povratka. Uopšte nije jasan motiv za iznenadni porast napada na imovinu Roma posle dužeg mirnog perioda. Medutim, ono što je jasno to je da je ova informacija jako odjeknula medu raseljenim licima u Crnoj Gori i planovi za dobrovoljne povratke malih razmera u organizaciji UNHCR bili su otkazani usled pojacanog straha kod potencijalnih povratnika. Ovo je ucinilo ozbiljnu smetnju posle pažljivog i brižljivog rada koji je poceo da daje rezultate jer je steceno poverenje raseljenih lica. Uticaj ovakvih incidenata može poslužiti da se istakne cinjenica da izgledi za povratak ostaju nesigurni i svim aktivnostima u vezi povratka mora se prici na obazriv, strpljiv i odgovoran nacin.

178. Još uvek postoji znatan broj Roma i Egipcana i u **opštini Klina/Kline** i u **Istoku/Istog**, tako da se sada procenjuje da u obe opštine ima po 1000 lica, sa ljudima koji su razmešteni u nekoliko sela. U oba slucaja broj stanovnika je veci od onog koji je upisan u izveštaju iz februara 2000. Ovo se pripisuje povratcima manjih razmera jer su pojedine porodice smatrale da su se poboljšali bezbednosni uslovi i meduetnicki odnosi. Bice potrebno da se obezbedi proaktivni odgovor da bi se održali povoljni bezbednosni uslovi i da se pruži pomoc za obnovu ako bi veci broj PRL iz Crne Gore i drugih mesta odlucio da se vrati u doglednoj buuducnosti. U selu Zac/Zhaq, deo zajednice Roma i Egipcana koji su živeli pod 24-satnom zaštitom KFOR-a sada prave krupne korake u smeru uspostavljanja veza sa svojim susedima kosovskim Albancima i ocekuje se da ce oni u skororj buducnosti zatražiti da KFOR povuce svoju zaštitu.

Muslimani

179. Ova grupa sastoji se od muslimana koji govore slovenske jezike i koji su ranije bili povezivani sa muslimanskom nacionalnošću koja je stvorena u bivšoj Socijalistickoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. Muslimani slovenskog porekla identifikuju se kao Bosanci, Bošnjaci, Torbeši, Sloveni muslimani ili jednostavno Muslimani. Oni dele izvesne kulturne afinitete, ukljucujuci i jezicke slicnosti i istu religiju sa Gorancima, drugom grupom muslimana slovenskog porekla koji su uglavnom koncentrisani u oblasti Dragaša južno od Prizrena (ponekad se pominje kao region Gore). Medutim, pošto isto tako postoje jasne razlike izmedu Goranaca i ostalih muslimana slovenskog porekla, za svrhe ovog izveštaja mi smo ih razmatrali kao posebne zajednice. Muslimani slovenskog porekla razlicito zovu svoj jezik, tako da ga neki zovu bosanski a drugi bošnjacki. Upotreba termina kao što su bošnjacki-bosanski ne podrazumeva obavezno i automatski vezu sa sadašnjom državom Bosnom i Hercegovinom. Veruje se da grupe muslimana slovenskog porekla koji sada žive na Kosovu mogu da tvrde da vode poreklo iz raznih regiona pocev od sadašnje Bosne i Hercegovine, regiona Sandžaka pa cak i iz nekih krajeva Makedonije. Ovi termini vremenom su se razvili pod uticajem istorijskih, politickih i kulturnih razloga. U tekstu koji sledi mi smo svakoj populaciji pripisali termin koji oni sami najčešće koriste da bi se opisali. Postoje varijacije u pisanju termina bosniak ili bosniac koji se cesto koriste naizmenicno da oznace ili etnicku grupu ili jezik koji govore. Mnogi muslimani slovenskog porekla na Kosovu lojalni su Stranki demokratske akcije (SDA), cija baza moci je medu muslimanima Bosne i Hercegovine. Medutim, i druge stranke takode postoje i imaju znatan broj sledbenika medu raznim sektorima široke zajednice muslimana slovenskog porekla; ovde su obuhvacene Bošnjacka stranka demokratske akcije Kosova (BSDAK) i Demokratska reformska stranka muslimana (DRSM).

180. U **urbanom delu Prištine/Prishtine** postoji zajednica muslimana slovenskog porekla (Bošnjaka) za koju se cenilo da je imala oko 3500 do 4000 lica pre sukoba. Od završetka

sukoba juna meseca 1999., ona se stalno smanjivala i imala je oko 1600 do 1800 lica u vreme objavljivanja četvrtog izveštaja UNHCR/OEBS-a februara 2000. Predstavnicima zajednice kažu da odlazaka ima i sada i tvrde da trenutni broj stanovnika sada iznosi samo 10% od broja pre sukoba. Malo je verovatno da se ovaj broj toliko smanjio, ali je isto tako jasno da još ima odlazaka. Porodice muslimana slovenskog porekla navode jezičke teškoće i incidente sa uznemiravanjem i verbalnim vredanjem kao glavne razloge za odlazak. Procena od oko 1000 lica koja su još ostala u gradu verovatno je realnija, ali većina onih koji ostaju su oni koji uživaju veći stepen integracije sa njihovim susedima kosovskim Albancima. UNHCR i OEBS su ustanovili da je skoro nemoguće da se sa sigurnošću utvrdi tačan broj. Broj od 1000 lica je zato, u najboljem slučaju, vrlo uopštena procena.

181. U **Mitrovici/Mitrovice**, zajednica muslimana slovenskog porekla, koja sebe identifikuje kao Bošnjaci, nastavlja da živi i severno i južno od reke Ibar. Vode zajednice navode broj od 3000 u poređenju sa 6000 lica pre sukoba i tvrde da su optimisti što se tiče izgleda za povratak. Međutim, procena od oko 2000 (povećanje u odnosu na 1750 iz januara) veruje se da je tačnija. Ukupna bezbednosna situacija za Bošnjake je stabilna. Međutim, na njih utiče napeta situacija koja prevladuje u gradu i periodično preraste u otvoreno nasilje. Bošnjaci južno od reke obazrivi su pri korišćenju svog jezika na javnim mestima i više vole da koriste albanski, ali su inače tolerisani od strane većinskog albanskog stanovništva. Bošnjaci severno od reke takode uživaju relativnu stabilnost. Mešovito susedstvo Bošnjačke mahale, gde mnogi od njih žive, uključeno je u »zonu poverenja« koja je ustanovljena od strane međunarodne zajednice kao odgovor na teške izlive nasilja februara 2000. Realizacija »zone poverenja« omogućila je Bošnjacima da ostanu u svojim domovima uprkos ponovljenog ciklusa nasilja u proteklim mesecima.

182. **Prizrenski kraj** je još uvek dom velikog broja muslimana slovenskog porekla, koji se različito klasifikuju kao Bošnjaci, Torbeši, ili jednostavno Muslimani. U gradu Prizrenu i izvesnom broju sela širom opštine, procenjuje se da je ostalo 25000 muslimana slovenskog porekla (tačan broj je vrlo teško ustanoviti jer neki izvori ne prave razliku između Muslimana i Goranaca). Još uvek postoje problemi sa pristupom opštinskim strukturama i osnovnim službama, uglavnom zbog jezičke barijere. Kao posledica toga, mnogi muslimani slovenskog porekla govore da su im ograničeni izgledi na Kosovu i tvrde da bi više voleli da napuste Kosovo. Iako nije bilo pokazatelja o velikim odlascima tokom perioda koji pokriva ovaj izveštaj, veruje se da odvija spori ali konstantni odliv. Mnogi muslimani slovenskog porekla vratili su se u Prizren tokom leta, makar da posete porodice i prijatelje, ali bez namere da ostanu za stalno. Većina muslimana slovenskog porekla nerado koristi svoj jezik na javnim mestima, iz straha da ne budu smatrani Srbima. Međutim, smatra se da se njihova sloboda kretanja poboljšala i ljudi se oprezno usuđuju da koriste svoj jezik na javnim mestima. U nekim seoskim sredinama, muslimani slovenskog porekla žive u mešovitim selima pored kosovskih Srba, faktor koji ima implikacije na njihovu bezbednost. Nedavni incidenti u selu Mušnikovu/Mushnikove, na primer, najverovatnije su bili usmereni na nekoliko kosovskih Srba koji tamo žive, narocito na nedavne povratnike, ali su i porodice muslimana slovenskog porekla bile takode ugrožene. Muslimani slovenskog porekla su takode sve više bili meta i ostalih zlocina, narocito pljacki. Dana 6. septembra, šest maskiranih i naoružanih ljudi upalo je u jednu bošnjačku kucu u Prizrenu tražeci novac. Žena koja je živela u kuci, udarena je drškom pištolja u glavu i bila joj je potrebna medicinska pomoc. Ranije tog meseca, 3. septembra, prazna bošnjačka kuca bila je zapaljena. Postoji još jedan primer alarmantnog trenda u Prizrenu, a to je da se uništi nenastanjena imovina i da se prisvoji zemlja za izgradnju objekata. Kuce manjina su najčešće meta ovakvih aktivnosti.

183. U **Peci/Peje** postoji velika zajednica muslimana slovenskog porekla koji se mogu naci i u gradu i u ostalim mestima u opštini. Većina njih se identifikuju kao Bošnjaci, ali ima i manji broj Goranaca. Ukupan broj i u urbanom delu i u seoskim mestima je oko 4000, a procenjuje se da ih je oko 1600 u samom gradu Peci/Peje. Procene o broju stanovnika variraju zavisno od izvora, jer neki predstavnici zajednice tvrde da su mnogi ljudi otišli. Ubistvo mladog Bošnjaka u Peci/Peje 19. juna šokiralo je zajednicu i veruje se da je podstaklo neke ljude na odlazak. U okviru opštinske strukture u Peci/Peje postoji Odeljenje za poslove između zajednica, čiji direktor je Bošnjak. Ovo je bošnjačkoj

zajednici omogućilo kanal preko koga su mogli da izraze svoje brige i dodatno je pospešilo međuetnicky dijalog između kosovskih Albanaca, Bošnjaka, Roma i Egipćana u pečkoj oblasti.

184. Jedna od glavnih koncentracija Bošnjaka u opštini nalazi se u **Vitomirici/Vitomirice**, u blizini grada Peci/Peje. Samo na ovoj lokaciji procenjuje se da živi oko 2300 Bošnjaka pored manjeg broja Roma i Egipćana. Stanovništvo je ostalo stabilno, ali uz manje oscilacije zbog odlazaka i povrata manjih razmera. Bošnjačka deca pohađaju osnovnu školu u Vitomirici, ali u srednju školu moraju da idu u Pec/Peje. Roditelji izražavaju zabrinutost da njihova deca ne mogu da imaju više obrazovanje na svom jeziku. Prioritetne zdravstvene potrebe zadovoljavaju se u ambulanti, ali pošto nema doktora od avgusta pacijenti, se često upućuju u bolnicu u Pec/Peje. Neki nerado putuju na lečenje u bolnicu navodeći bezbednosne razloge i cinjenicu da ne govore albanski. Još uvek postoji prisustvo KFOR-a koji vrši redovne patrole, ali je stalno kontrolno mesto sklonjeno sa glavnog puta. U Vitomirici nije bilo teških bezbednosnih incidenata poslednjih meseci, ali se stanovništvo žali na stalne incidente uznemiravanja i zastrašivanja. Mnogi stanovnici izrazili su nameru da prodaju svoju imovinu i odu, jer ne vide dugorocnu buducnost za svoje porodice na Kosovu. Dalji odlasci iz Vitomirice ne mogu se isključiti.
185. Stanovništvo muslimana slovenskog porekla (Bošnjaka), koje se može naci u **opštini Istok/Istog**, procenjeno na oko 1000 lica. Iako je stanovništvo ostalo relativno stabilno, ipak ima stalnih odlazaka manjih razmera, što umanjuje ukupan broj koji je naveden u izveštaju iz februara. Strah da koriste svoj jezik na javnom mestu i posledicno ogranicenje slobode kretanja, vrše pritisak na zajednicu tako da se očekuje kontinuirani trend odlazaka. Avgusta meseca, otac i sin jedne bošnjačke porodice koja živi u seoskom mestu bili su teško pretuceni od strane neidentifikovanih, ali navodno uniformisanih kosovskih Albanaca. Osim ovog incidenta, izveštava se da je bezbednost uglavnom prihvatljiva, ali bošnjačka zajednica sumnja da postoji dugorocna buducnost za njih na Kosovu.
186. Mala bošnjačka zajednica u **Dakovici/Gjakova** bila je potresena ubistvom mladog coveka 27. juna koji se nedavno vratio iz Nemacke da bi se priključio svojoj porodici. Odmah posle ovog incidenta, neposredna porodica žrtve pobešla je u Crnu Goru.

Goranci

187. Kao što je napred navedeno, Goranci se mogu smatrati kao deo šire grupe slovenskih muslimana, međutim imajući u vidu jasne karakteristike njihovog jezika i cinjenicu da oni nastanjuju jasno definisanu geografsku oblast, koja ne samo što se suocava sa bezbednosnim problemima nego i sa specficnim problemima koji su povezani sa izolacijom i ekonomskom nerazvijenošću, mi smo odlucili za potrebe ovog izveštaja, kao i u prethodnim izveštajima, da ih tretiramo kao posebnu zajednicu koja je odvojena od ostalih grupa muslimana slovenskog porekla.
188. Glavna zajednica Goranaca na Kosovu može se naci u **opštini Dragaš/Drageash**, južno od Prizrena. Tekuca procena je da ima od 9000 do 11000 Goranaca u celoj opštini, od kojih je 1500 u samom Dragašu/Drageash, a ostali žive u brojnim selima širom regiona Gore. Tradicionalno, zajednica Goranaca su bili radnici migranti i kretanje stanovništva je dinamicno, što otežava da se tacno odredi njihov broj. Sadašnja procena je manja od one iz februara 2000., i ovo se jednim delom može pripisati cinjenici da je bilo odlazaka tokom februara i marta, posle serije bezbednosnih incidenata protiv Goranaca i u opštini Dragaš/Drageash i u Prizrenu. Tokom leta mnogi Goranci su se vratili da posete svoja rodna sela. Dok je vecina ponovo otišla krajem leta, neki su ostali i do pocetka nove školske godine. Nedavne eksplozije u samom Dragašu/Drageash 21. i 30. septembra, cije su mete bile kuće Goranaca, uznemirile su stanovništvo. Takvi incidenti mogu dovesti do daljih odlazaka jer je zajednica zabrinuta zbog pogoršanja sveukupnih bezbednosnih uslova. Mnogi Goranci još uvek se boje da govore svoj jezik izvan oblasti u kojima dominiraju i kao posledica toga, suocavaju se sa ogranicenjima u pogledu pristupa zaposlenju i osnovnim službama. Obrazovanje je poseban problem, usled specficnih lingvistickih zahteva zajednice i cinjenice da mnogi žive u izolovanim seoskim

sredinama tako da ne mogu lako da idu u srednje škole. UNICEF će uskoro finansirati projekat koji ima za cilj da poboljša stručno obrazovanje mladih Goranaca u oblasti Dragaša/Dragash, sa nadom da će to poboljšati njihove izgleda za nalaženje posla i izgradnju stabilnije budućnosti na Kosovu. Vrlo uspešan sportski događaj (projekat) tokom letnjih meseci, sa učešćem danske fudbalske zvezde, vrlo je dobro prihvacena inicijativa od strane lokalne omladine, koja inače nema šta da radi i nema punu slobodu kretanja. U **Prizrenu**, zajednica Goranaca se obično ne razlikuje od slovenskih muslimana tako da nema posebnih podataka o njihovom broju ovde.

189. U gradu **Mitrovici/Mitrovice** postoji mala zajednica Goranaca, procenjeno je da ima 120 lica, od kojih jedna trećina žive u južnom delu a dve trećine u severnom delu grada. Vecina je ostala u svojim domovima od pre sukoba. Međutim, kuće i prodavnice Goranaca u južnom delu grada nezakonito su zauzete i to obeshrabruje povratak Goranaca koji su ranije pobjegli iz Mitrovice.
190. U opštini **Priština/Prishtine** još uvek ima preostalih porodica Goranaca. Njihov broj je teško proceniti pošto je zajednica dosta razmeštena i njeni članovi se često ne razlikuju od muslimana slovenskog porekla. Ranije je izveštavano da su mnoge porodice otišle u Bosnu, Makedoniju i Crnu Goru, ili kod prijatelja i porodica u Dragašu/Dragash. Iako nema izveštaja o nedavnim odlascima, Goranci upozoravaju da će verovatno biti još odlazaka jer im je vrlo teško da podnesu teške okolnosti u Prištini/Prishtine, gde moraju da pazе kada koriste svoj jezik na javnim mestima i usled toga imaju malo pristupa poslovima i službama. Čini se da u zajednici prevladava opšte mišljenje da bi život bio lakši u velikim zajednicama Goranaca u Dragašu/Dragash.
191. U širem opsegu prištinske oblasti takode ima vrlo malih zajednica Goranaca u **Janjevu/Janjeve, Lipljanu/Lipjan, Kosovu Polju/Fushe Kosove, Obilicu/Obilliq**, koje često sadrže ne više od šćacice izolovanih porodica. Slično tome, male zajednice mogu se naći u **Kosovskoj Kamenici/Kamenice** i **Gnjilanu/Gjilan**, a njihov broj je najviše 200 u obe ove oblasti.

Kosovski Turci

192. Turska zajednica na Kosovu ostaje relativno stabilna, uz nekoliko bezbednosnih incidenata o kojima je pisano. Međutim, najveća briga za njih ostaje njihov jezik, i naročito priznanje turskog kao zvaničnog jezika od strane UNMIK-a. Kao što je napred navedeno, u odeljku o jezicima, opsežni pregovori između UNMIK-a i političkih lidera kosovskih Turaka o statusu turskog kao zvaničnog jezika doveli su do kompromisne situacije. Međutim, ovo je stiglo prekasno da bi se olakšalo učešće ove zajednice u registraciji za izbore. Zbog toga, većina neće moći da glasa na predstojećim opštinskim izborima. SPGS će verovatno upotrebiti svoja ovlašćenja da bi obezbedio da Turci ne ostanu bez svog predstavnika u opštinskim strukturama u oblastima koje su pretežno nastanjene njima. Potpuno rešenje pitanja jezika ostaje nerešeno, jer je primarni zahtev turske zajednice da se obrazovanje odvija na turskom.
193. U **Prizrenu**, čini se da ima malo oscilacija u broju turske populacije, koji vode zajednice sada procenjuju na 12000 u gradu Prizrenu i 5000 u pretežno turskom selu Mamuša/Mamushe. Malo bezbednosnih incidenata je prijavljeno.
194. Slično tome, malo kretanja bilo je i među turskim stanovništvom u opštini **Gnjilane/Gjilan**, čiji broj je oko 1500 u gradu Gnjilanu/Gjilan, i 400 u selu Dobrcane/Mireshe. Opet, malo bezbednosnih incidenata je prijavljeno.
195. Procenjuje se da je u gradu Mitrovici/Mitrovice ostalo još oko 600 Turaka, i to većinom u svojim domovima. Vode zajednice kažu da je 40% živi u severnom, a 60% u južnom delu grada. Nije bilo velikih promena u broju stanovnika, razlike u odnosu na brojke koje su ranije prijavljene više su nastale zbog tačnijeg prikupljanja podataka od strane zajednice. Vode zajednice rekli su da postoji interesovanje od strane Turaka koji trenutno žive u Turskoj da se vrate, ali do sada to niko nije uradio. Tursko stanovništvo,

zajedno sa ostalim manjinskim stanovništvom, u severnom delu Mitrovice/Mitrovice patilo je za vreme nasilnih događaja februara meseca 2000., i nekoliko porodica bilo je raseljeno u južni deo grada. Posle izliva nasilja i uznemiravanja u severnom delu Mitrovice/Mitrovice, policija UNMIK-a je početkom septembra 2000. izjavila da su primili dve prijave da su domovi turskih porodica bili zauzeti od strane kosovskih Srba. Porodice koje su u pitanju bile su raseljene u južnom delu Mitrovice/Mitrovice.

196. Procenjuje se da u gradu **Vucitrnu/Vushtrri** živi 300 Turaka. Oko 50-60% ove zajednice je ispod 18 godina, tako da neki pohađaju školu u južnom delu Mitrovice/Mitrovice, a ostali u Vucitrnu/Vushtrri.

197. Mala turska zajednica ostala je u **Prištini/Prishtine**. Oni izveštavaju o opštem osećanju razočarenja u vezi onog što oni shvataju kao nedostatak interesovanja za njihove interese od strane međunarodne zajednice, u poređenju sa ostalim manjinskim grupama. Turci koji žive u urbanom delu Prištine/Prishtine često tvrde da ako ne zapaze poboljšanja u vezi svoje situacije, u smislu prilika za zapošljavanje i obrazovanje na svom jeziku, mnogi članovi ove zajednice će otići u Tursku. Veruje se da šaka turskih porodica živi u **Kosovu Polju/Fushe Kosove**.

Hrvati

198. Javljeno je da se zajednica Hrvata u **Janjevu/Janjeve** smanjila zbog pojedinačnih odlazaka i trenutno je tamo 370 osoba. Nije bilo većih bezbednosnih incidenata, ali čini se da je zajednica zabrinuta za dugoročnu budućnost na Kosovu, naročito imajući u vidu pristup obrazovanju za njihovu decu. Preostali članovi zajednice zadržali su bliske veze sa katoličkom crkvom u selu i tamo je još uvek etnicki hrvatski sveštenik koji se brine za njihove duhovne potrebe.

199. Hrvatsko stanovništvo u selu **Letnica/Letnice** u opštini Vitina/Viti ostalo je stabilno, ali veoma smanjeno na svega 50 do 60 osoba. Skoro 100 Hrvata posetilo je Letnicu/Letnice prilikom katoličke religiozne slave u avgustu. Među posetiocima bio je i mali broj onih koji su napustili selo prošlog oktobra, u okviru odlaska koji je organizovala hrvatska vlada. Iako nije bilo nikakvih problema tokom nedavne posete, neki posetioci su izrazili zabrinutost zbog činjenice da su kosovski Albanci zauzeli njihove kuće. Odlazak u oktobru 1999. bio je prilično iznenađavajući odlazak na kratko vreme radi formalnog sređivanja papira u vezi vlasništva nad imovinom. U to vreme, napravljeni su ishitreni dogovori između suseda o nekoj vrsti staranja o imovini. Čini se da su ti dogovori sada shvaćeni kao trajno zauzeće. Preostalih nekoliko Hrvata oseća rastući osećaj izolacije od strane suseda, navodeći činjenicu da se misa više ne izvodi na hrvatskom već samo na albanskom. Ne očekuje se da će biti povratak u bliskoj budućnosti, ali će verovatno biti poseta u vreme religioznih praznika.

Cerkezi

200. Ova etnicka grupa potice iz regiona planine Kavkaz u Rusiji. Oni su muslimani i govore svoj maternji jezik, pored albanskog i srpskog. Mali broj porodica koje su identifikovane u prošlim ocenama ostao je na Kosovu i nije imao nikakvih problema od poslednjeg izveštaja. Moguće je da više Cerkeza živi raštrkano širom Kosova i da nisu bili identifikovani. Ovo samo po sebi ukazuje na činjenicu da oni uživaju dobre međuetnicke odnose sa ostalim grupama. Nije bilo izveštaja da su Cerkezi bili mete napada na bilo koji način zbog svoje etnicke pripadnosti.

PREPORUKE

Bezbednost

1. Policija UNMIK-a i KFOR treba da uče iz pozitivnih iskustava najbolje prakse kako je pokazano na terenu i da nastave da razviju **širi i maštovitiji opseg bezbednosnih**

mera, kao što je na primer, služba SOS telefona u kojoj bi radili članovi manjinskih zajednica.

2. **Sredstva za mobilne policijske stanice** treba hitno da se obezbede. U takvim mobilnim stanicama trebalo bi da rade radnici KZS, i to pripadnici iste etnicke grupe koju štite, ili prevodioci iz te zajednice da bi se maksimalno iskoristila pozitivna meduveza između policije i lokalne zajednice. Ovo ne bi trebalo da isključi korišćenje radnika KZS ili prevodioca druge etnicke pripadnosti gde je to prihvatljivo od strane zajednice.
3. Dokazani primeri o načinima kako da se **obezbedi bezbednost za manjine da bi se osposobili da rade** treba da se kopiraju. Ovde se misli na prevoz do i od posla i bezbednost na poslu. Organizacije treba da, kao deo svog plana za angažovanje manjina, osiguraju da takva bezbednost bude raspoloživa, gde je to moguće da se zajednicki koristi prevoz (kao šatli autobusi) sa drugim organizacijama.
4. Bezbednosne mere, kao opšte pravilo, treba da se **razmatraju sa zajednicama** kojih se ticu. Ovde nisu obuhvacene samo manjinske zajednice, koje mogu biti glavni korisnici takvih mera, već i njihovi susedi iz vecinskih zajednica, jer će bezbednosne mere verovatno imati uticaja i na njih.

Pravosuđe

5. Za srednjoročni period potrebno je obezbediti **još medunarodnih sudija i tužilaca** koji bi radili na ratnim zločinima, etnicki motivisanim zločinima, i slucajevima gde su okrivljeni pripadnici manjina. Bogato iskustvo koje će medunarodne sudije i tužiocci preneti na svoje kolege treba da se iskoristi za razvoj dalje strategije u cilju unapredenja pravicnog i funkcionalnog pravosuđa.
6. **Disciplinske mere** moraju se preduzeti protiv sudija i tužilaca koji stalno ne uspevaju da adekvatno istraže slucajeve etnicki motivisanih zlocina. Treba da se ustanovi efikasni disciplinski sistem za sudije i tužioce.
7. **Branilac iz manjinske zajednice** treba da se uključi u sve edukativne sednice za braniocce. Imajući u vidu slabost branilaca uopšte i dodatne komplikacije za manjinske braniocce zbog bezbednosnih razloga i ogranicene slobode kretanja, treba razmotriti proaktivno korišćenje medunarodnih branilaca.
8. Moraju se uložiti maksimalni naponi da se **angažuju manjinski sudije i tužiocci**, ukljuccujuci pocetne konsultacije i verodostojna uveravanja o obezbedenju bezbednosnih mera koje će omogućiti ovim sudijama i tužiocima da bezbedno rade.
9. Posebne bezbednosne mere hitno su potrebne radi **zaštite manjinskih svedoka** u krivicnim sudenjima. Moraju se uložiti usaglašeni naponi da se poboljša pravosuđe ukljuccujem medunarodnog osoblja, i obezbedenje pomocne opreme konacno će morati da se izvrši ako svedoci ne mogu ili neće da ucestvuju u sudskim postupcima zbog straha.

Pristup i koordinacija

10. Treba obezbediti **detaljne politicke smernice** da bi se osigurao potpun i jednak pristup manjina bitnim službama. Ovakva politika trebalo bi da razmotri posebne privremene mere. Ove smernice trebalo bi da se razmotre sa odgovarajucim odeljenjima ZPAS, opštinskim skupštinama koje su ustanovljene posle izbora, i sa svim organizacijama koje su nadležne da pružaju usluge manjinskim zajednicama. Treba tražiti strucno znanje od onih koji već obezbeđuju usluge manjinskim zajednicama; sa svoje strane, ove organizacije treba da sastave spisak svojih strucnih usluga i da taj spisak dostave svakoj opštini.
11. Organizacije koje uspostavljaju ove posebne privremene mere da bi obezbedili pristup manjina, kao što su mobilne ekipe, **treba da koordiniraju svoje napore** i zajednicki

koriste sredstva da bi obezbedili potpunu pokrivenost Kosova bez dupliranja aktivnosti. Mobilna sredstva, ili veće korišćenje statickih objekata, mogu da koriste odeljenja ZPAS, skupštine opština, UNMIK i NVO da bi otvorili »objekte za sve«, gde bi kompletan niz usluga bio na raspolaganju. One organizacije koje već poseduju mobilna sredstva, mogle bi da razmotre mogućnost da ponude ova sredstva drugim organizacijama. Takva sredstva mogla bi onda da posluže kao dobra fokusna tačka za informisanje manjinskih zajednica.

Jezik

12. Radeci više na uputstvima koja je SPGS već izdao odeljenjima zdravlja i socijalne zaštite, pravosuđu i javnim službama, **jasna uputstva** sada bi takdoje trebalo da se izdaju i za sva odeljenja ZPAS i UNMIK uopšte, u vezi **korektno upotrebe jezika** u svim javnim dokumentima, javnim kampanjama i javnim znacima. Ova politika treba da predviđi potencijalne sankcije za one koji se ne pridržavaju ovoga, kao i sve druge odredbe koje će obezbediti da niko ne može biti smatran krivim što nije poštovao uputstva iz dokumenta koji nije izdat na jeziku koji on razume.
13. Radnici KZS, izabrani sužbenici i javni radnici treba da pohađaju kurs jezika da bi imali **radno znanje i albanskog i srpskog jezika**, tako da budu u mogućnosti da direktno rade u svim sektorima društva kojima treba da služe. Za službeni rad u opštinama u kojima ima znatan broj Turaka, znanje turskog jezika takode će biti jedan od zahteva.
14. Odredbe o jeziku iz **Uredbe 2000/45** moraju se u potpunosti sprovesti u svim opštinama posle izbora novih opštinskih vlasti. Opštinski administratori UNMIK-a moraju da intervenišu tamo gde je to neophodno da obezbede da se ovo sprovedi.

Obrazovanje

15. Hitno je potrebna odluka **o jezicima koji će se koristiti u školama**. Iako imamo u vidu teškoće u vezi donošenja ove odluke, ipak bez toga sprečava se donošenje budućeg nastavnog plana.
16. Potrebno je uložiti usaglašene napore da se **obezbedi da sva manjinska deca pohađaju osnovnu i srednju školu**. Ovo pitanje mora se rešiti ne samo sa roditeljima, već i sa direktorima škola, nastavnicima i školskom decom. Treba izraditi i sprovesti programe protiv siledžijstva da se obezbedi da se deca manjinskih grupa ne povuku iz škole zbog siledžijstva. Za manjinsku decu koja putuju do škole izvan svog susedstva treba obezbediti adekvatni transport i/ili pratnju.
17. **Pristup manjina višem obrazovanju** i stručnom obucavanju mora se postaviti kao prioritet. Treba otvoriti škole za **stručno obucavanje**, kako za većinsku tako i za manjinsku zajednicu. Romi bi narocito imali koristi i od kurseva za odrasle koji bi im omogućili da završe srednju školu, ili da završe obuku za zanate ili pak jezičke kurseve.
18. Odeljenje obrazovanja UNMIK-a, UNICEF i ostale organizacije trebalo bi da nastave sa **dopunskom nastavom** za decu iz zajednica Roma, Aškalija i Egipćana, kao i decu iz drugih zajednica kojima je takva nastava potrebna.

Socijalna pomoć

19. Moraju se obezbediti dovoljna sredstva tako **da tekuci program socijalne pomoći bude raspoloživ** za sva ugrožena lica iz svih zajednica, zavisno od potrebe.
20. Treba preduzeti **kampanju za obaveštavanje javnosti** da se osigura da svi potencijalni potražiocci socijalne pomoći od UNMIK-a razumeju proceduru za podnošenje zahteva tako da mogu da dostave zahteve nadležnim organima.

Zapošljavanje

21. Treba što pre doneti sveobuhvatni **zakon o zapošljavanju** koji će sadržati efikasne odredbe za suzbijanje direktne i indirektne diskriminacije i omogućiti posebne privremene mere kojima će se podstaci veće zapošljavanje manjinskih grupa.
22. Odeljenje rada treba da inicira **politiku zapošljavanja** kojom će se okoncati diskriminacija protiv manjina u javnim službama na svim nivoima. Primeri dobre prakse, kao što je angažovanje manjina u KPS, ili obezbeđenje obuke za manjine u Institutu za civilne službe, treba **široko da se propagira** i kopira ili usvoji od strane drugih javnih službi (poslodavaca).

Mediji

23. Privremeni poverenik za medije treba brzo da reaguje da realizuje **nove kodekse ponašanja** u svim medijima. Potrebna je budna pažnja da bi se suzbilo objavljivanje ili prenošenje informacija koje mogu da podstaknu nasilje.
24. Treba omogućiti veće prenošenje **programa na manjinskim jezicima** (i na TV i na radiju) i realizovati od strane RTK kao javne informativne službe.

Imovina

25. Potrebne su hitne mere da se formulišu i brzo uvedu **proceduralni propisi** koji će omogućiti da Direktor za imovinsko-pravna pitanja počne sa obradom donošenjem odluka po zahtevima.
26. Treba obezbediti dovoljno sredstava za **Direktorat za imovinsko-pravna pitanja da bi se obezbedio jednak pristup manjinama**, uključujući i finansiranje za više mobilnih ekipa na Kosovu, kao i kancelarije koje će biti ili u Srbiji i Crnoj Gori ili ovde a lako dostupne za raseljena lica.
27. Treba dalje da se razviju, svuda dostave i sistematski poštuju **ujednacene smernice u vezi pomoci manjinama za obnovu i da se suzbije problem bespravne gradnje na zemlji koja pripada manjinama**. Odeljenje za obnovu treba da preduzme posebne mere tako da manjine imaju pravičan pristup pomoci za obnovu u 2001.

Pristup političkim strukturama

28. SPGS treba zakonski da sporovodi svoja ovlašćenja koopcije po Uredbi 2000-45 tako da obezbedi konstituisanje opštinskih skupština koje će garantovati pravicnu zastupljenost manjina u svakoj opštini.
29. SPGS i opštinski administratori (OA) treba da obezbede da lokalne vlasti u svakoj opštini zaštite i aktivno podržavaju prava manjina (uključujući i pravo na povratak).

Inicijative za toleranciju

30. Opseg **inicijativa za promovisanje tolerancije mora biti potpuno koordinisan** na centralnom i lokalnom nivou.
31. Standarni **kodeks rada**, koji je preporučen u petoj proceni manjina, treba da se izradi i promoviše u UNMIK-u i u svim preduzecima i pravnim licima koji rade pod okriljem UNMIK-a, ili rade uz pomoć finansijskih sredstava upućenih iz inostranstva.
32. Program **obrazovanja u vezi ljudskih prava** treba da se razvije u svim školama. Mora se razviti sličan program za praktične potrebe i da se inkorporiše u obrazovne strukture svih javnih organa tako da postane Kodeks praktičnog rada kao što je napred rečeno.

Povratak

33. Sve organizacije treba da razviju **sveobuhvatnu strategiju za zadovoljenje potreba manjina** u 2001. Ovo ce omogućiti koordinisan i izmerljiv napredak u organizovanju povratka koncentrišuci se na uslove koji se moraju obezbediti da bi se ohrabrio povratak. Takva strategija mora da ima za cilj da reši ključna pitanja, uključujući tu bezbednost, povratak imovine i pristup službama i treba da se fokusirana na prvom mestu na poboljšanje uslova za manjinske zajednice koje su ostale na Kosovu. Bolja bezbednost i dobrobit ovih zajednica bice jasna poruka izbeglicama i raseljenim licima, posle cega bi normalno usledio i njihov povratak. Mora se zadržati humanitarni karakter povratka a isključiti svi ostali obziri.

**UNHCR/OSCE
23. oktobar 2000.**